

Protivnik Božji

Istinita priča o monstruoznoj obmani

Emmanuel Carrère

AGMI

roman

Emmanuel Carrere
Protivnik Božji
istinita priča

Jean-Claude Romand bio je dobar muž i nježan otac dvoje djece, ugledan liječnik i cijenjeni djelatnik Svjetske zdravstvene organizacije, pouzdani prijatelj i pažljivi sin koji je svaku večer telefonirao starim roditeljima da čuje kako su. Ali taj idiličan život bio je zapravo konstrukcija laži koju je Romand pažljivo gradio punih 18 godina. Kad mu je zaprijetila opasnost da ga razotkriju, hladnokrvno je ubio.

Istinita priča o stravičnom zločinu koji je 1993. potresao Francusku, "Protivnik Božji" - drugo ime za Nečastivog - pokušaj je da se pronikne u psihu monstruoznog ubojice koji je radije poubijao svoje najbliže nego da prizna istinu o sebi.

U subotu ujutro, 9. siječnja 1993., dok je Jean-Claude Romand ubijao svoju ženu i djecu, ja sam sa svojim bio na roditeljskom sastanku u školi koju je pohađao Gabriel, naš najstariji sin. Imao je pet godina, kao i Antoine Romand. Potom smo otišli na ručak k mojim roditeljima, a Jean-Claude Romand k svojim, koje je ubio nakon objeda. Premda subotu poslije podne i nedjelju obično posvećujem obitelji, proveo sam ih sam u radnoj sobi jer sam dovršavao knjigu na kojoj sam radio već godinu dana, životopis pisca znanstvene fantastike, Philipa K. Dicka. Posljednje je poglavlje opisivalo dane prije smrti, koje je proveo u komi. Završio sam ga u utorak navečer, a u srijedu ujutro u dnevniku Liberation pročitao sam prvi članak posvećen slučaju Romand.

* * *

U ponedjeljak, malo nakon četiri sata ujutro, Luca Ladmira probudio je poziv Jacquesa Cottina, ljekarnika iz Prevessina. Gorjelo je kod Romandovih i bilo bi dobro da prijatelji dođu spasiti namještaj, koliko bude moguće. Kad je stigao, vatrogasci su iznosili tijela. Čitavog će se života sjećati sivih, zapečaćenih plastičnih vreća u koje su stavili djecu, previše strašnih da bi ih se gledalo. Florence je bila samo prekrivena ogrtačem. Lice, pocrnjelo od dima, bilo joj je netaknuto. Dok joj je, kretnjom žalobnog oproštaja, poravnavao kosu, Lucovi su prsti naišli na nešto čudno. Pipao je, pažljivo okrenuvši glavu mlade žene na drugu stranu, a potom pozvao vatrogasca da mu pokaže otvorenu ranu iznad potiljka. Sigurno je greda pala na nju, kazao je gasitelj, tavan se napola urušio. Onda se Luc popeo u crveni kamion u koji su smjestili Jean-Claudea koji je jedini od obitelji još bio živ. Puls mu je bio slabašan. Bio je u pidžami, nesvjestan, opečen ali već hladan poput mrtvacu. Stigla su kola hitne pomoći i odvezla ga u bolnicu u Ženevu. Bilo je mračno i hladno, i svi su bili mokri od mlazova vode usmjerenih prema požaru. Kako se više ništa nije moglo učiniti oko kuće, Luc je otišao kod Cottinovih da se osuši. Na žutom kuhinjskom svjetlu osluškivali su kloktanje aparata za kavu, ne usuđujući se gledati jedan drugoga. Ruke su im podrhtavale dok su uzimali šalice i miješali žličicama koje su neugodno zveckale. Zatim se Luc vratio kući ispričati Cecile i djeci što se dogodilo. Najstarija, Sophie, bila je Jean-Claudovo kumče. Prije nekoliko dana prespavala je kod Romandovih, kao što je to često činila, i jednako je tako mogla i noćas ondje spavati i sada biti u sivoj vreći.

Bili su nerazdvojni još od vremena kad su zajedno studirali medicinu u Lyonu. Oženili su se gotovo istodobno, djeca su im odrastala zajedno. Svaki je znao sve o životu onoga drugog, vanjsku sliku, ali i tajne, tajne čestitih, sređenih muškaraca koji su tim ranjiviji kad je riječ o iskušenju. Kad mu je Jean-Claude bio povjerio da ima ljubavnu vezu i govorio da će sve napustiti, Luc ga je priveo razumu: "Uzvratit ćeš mi istom mjerom kad na mene dođe red da od sebe

pravim budalu". Takvo je prijateljstvo dragocjeno u životu, gotovo isto tako dragocjeno kao i uspješan brak, i Luc je oduvijek bio siguran da će jednoga dana, kad budu imali šezdeset, sedamdeset godina, iz te daljine, kao s vrha planine, zajedno gledati prijeđeni put: mjesta na kojima su zapeli i zamalo se izgubili, pomoć koju su jedan drugome pružili i kako su se, na kraju krajeva, iz svega izvukli. Prijatelj, pravi prijatelj, ujedno je i svjedok, netko čiji nam pogled omogućava da bolje procijenimo vlastiti život, a svaki je od njih već dvadeset godina nepogrešivo i bez velikih riječi igrao tu ulogu za drugoga. Životi su im nalikovali, premda nisu obojica jednako uspjela. Jean-Claude je ušao među elitu istraživača, družio se s ministrima i jurio na međunarodne skupove, dok je Luc bio liječnik opće prakse u Fernevilleu. Ali nije bio ljubomoran. Tek ih je u posljednje vrijeme pomalo udaljila apsurdna nesuglasica u vezi sa školom koju su djeca pohađala. Jean-Claude se neshvatljivo do te mjere razljutio da je Luc morao učiniti prvi korak, reći da se neće valjda posvađati oko takve gluposti. Ta ga je stvar mučila pa su on i Cecile o tome razgovarali više večeri uzastopce. Kako se to sada činilo beznačajnim! Kako je život krhak! Još jučer postojala je povezana, sretna obitelj, ljudi koji su se voljeli, a sad, nezgoda s bojlerom i pougljenjena tijela odvoze u mrtvačnicu... Žena i djeca su bili Jean-Claudeu sve. Na što bi mu sličio život da preživi?

Luc je nazvao odjel hitne službe u Ženevi. Ozlijeđeni je smješten u visokotlačnu komoru i prognoze su bile neizvjesne.

Sa Cecile i djecom Luc je molio da nikad ne dođe k svijesti.

Kad je došao otvoriti ordinaciju, čekala su ga dva policajca. Pitanja su mu se učinila neobičnima. Željeli su znati je li Romand imao neprijatelja za koje se znalo, je li se bavio kakvim sumnjivim poslom... Luc se čudio pa su mu rekli istinu. Već prvi pregled tijela utvrdio je da su umrli prije požara, Florence od rana na glavi nanijetih tupim predmetom, a Antoine i Caroline ubijeni mecima.

No to nije bilo sve. U Clairvaux-les-Lacsu, mjestu u gorju Jura, Jean-Claudeov stric bio je zadužen prenijeti tragičnu vijest njegovim roditeljima, starom i bolešljivom paru. Otišao je k njima u pratnji njihovog liječnika. Kuća je bila zatvorena, pas nije lajao. Uznemiren, provalio je vrata i otkrio brata, snahu i psa u lokvama krvi. I oni su bili ubijeni mecima.

Umoreni. Romandovi su bili umoreni. Ta mu je riječ odjekivala u glavi i prenerazila ga. "Jesu li okradeni?" upitao je, kao da bi ta riječ mogla svesti užas one druge na nešto razumno. Policajci to još nisu znali, no dva zločina koja su na 80 km razdaljine pogodila članove iste obitelji prije su upućivala na osvetu ili sređivanje računa. Ponovili su pitanje o neprijateljima, a Luc je smeteno odmahivao glavom. Neprijatelji Romandovih? Svi su ih voljeli. Ako su ih ubili, to su mogli učiniti ljudi koji ih nisu poznavali.

Policajci nisu točno znali kojim se poslom bavio Jean-Claude. Bio je liječnik, govorili su susjedi, ali nije imao ordinaciju. Luc je objasnio da je bio istraživač u Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji u Ženevi. Jedan je policajac telefonirao i zatražio da razgovara s nekim tko je radio s doktorom Romandom, s njegovom tajnicom ili nekim od suradnika. Telefonistica nije poznavala nikakvog doktora Romanda. Kako je njezin sugovornik bio uporan, spojila ga je s ravnateljem kadrovske službe koji je potražio u kartoteci i potvrdio da u SZO nema doktora Romanda.

Tada je Luc shvatio i osjetio je golemo olakšanje. Sve što se događalo od četiri sata ujutro - Cottinov poziv, požar, Florencine ozljede, sive vreće, Jean-Claude s teškim opekotinama u visokotlačnoj komori i napokon čitava ta priča o zločinima - sve se odvijalo sa savršenom vjerodostojnošću, s dojmom zbilje koji ne dopušta ni sjenku sumnje, ali sada je, hvala Bogu, scenarij pretjerao i pokazao se u pravom svjetlu: bila je to noćna mora. Ubrzo će se probuditi u svom krevetu. Pitao se hoće li se svega sjećati i hoće li se usuditi ispričati san Jean-Claudeu. "Sanjao sam da ti je kuća izgorjela, da su ti žena, djeca i roditelji ubijeni, da si ti u komi i da te u Svjetskoj zdravstvenoj nitko ne poznaje." Može li se to reći prijatelju, čak i najboljemu? Jedna je misao Lucu prošla kroz glavu, misao koja ga je kasnije proganjala; kako je u tome snu Jean-Claude poslužio kao njegov dvojniki zato da iznese na vidjelo njegov vlastiti strah - strah od gubitka najmilijih, ali i gubitka sebe samoga, strah od otkrića da iza fasade koju prikazuje okolini on nije nitko.

Tijekom dana java se sve više pretvarala u moru. Kad su ga poslije podne pozvali u policijsku postaju, Luc je u pet minuta saznao da su u Jean-Claudovom autu našli njegovu vlastoručnu poruku u kojoj priznaje zločine i da je sve što su mislili da znaju o njegovoj karijeri i

profesionalnom djelovanju bila obmana. Nekoliko telefonskih poziva i elementarnih provjera dostajalo je da krinka padne. Zvali su Svjetsku zdravstvenu, nitko ga tamo nije poznao. Nije bio upisan u liječničku komoru. Nije ga bilo na popisima pariških bolnica u kojima je navodno radio, niti je diplomirao na Medicinskom fakultetu u Lyonu, premda su se Luc i nekolicina drugih kleli da su ondje s njim studirali. Da, počeo je studirati, ali prestao je polagati ispite krajem druge godine i otada je sve bilo lažno.

Isprva je Luc jednostavno odbio povjerovati u to. Kad vam netko kaže da je vaš najbolji prijatelj, kum vaše kćeri, najispravniji čovjek kojega poznajete, ubio svoju ženu, djecu i roditelje, i da vam je usto godinama o svemu lagao, nije li normalno i dalje imati u njega povjerenja, čak i usprkos dokazima koji očito govore drukčije? Kakvo bi se to prijateljstvo tako lako dalo uvjeriti da se temelji na greški? Jean-Claude ne može biti ubojica. Sigurno nedostaje komadić slagalice. Kad ga pronađu, sve će zadobiti drugi smisao.

Za Ladmiralove ti su dani bili neizreciva patnja. Isusovi su učenici vidjeli kako su ga uhitili, sudili mu i smaknuli ga kao najbjednijeg zločinca, pa ipak, premda se Petar pokolebao, i dalje su vjerovali u njega. Trećega su dana znali da su bili u pravu što su ustrajali. Cecile i Luc su se svim snagama borili da ustraju. No trećeg dana, pa čak i ranije, morali su priznati da im je nada uzaludna i da će s time morati živjeti. Ne samo s gubitkom onih koji su mrtvi, nego i s bolom zbog iznevjerenog povjerenja, s čitavim životom koji je bio zatrovan lažima.

Da su barem mogli zaštititi svoju djecu! Reći im samo, a već je to bilo dovoljno strašno, da su Antoine i Caroline poginuli u požaru zajedno s roditeljima. No bilo je beskorisno zataškavati. U roku od nekoliko sati cijeli su kraj preplavili novinari, fotografi i televizijske ekipe. Gnjavili su sve, čak i školarce koji su već od utorka znali da je Antoinea, Caroline i njihovu mamu ubio njihov tata i da je onda zapalio kuću. Mnogi su noću stali sanjati da im kuća gori i da im tata čini isto što i Antoineov i Carolinin. Luc i Cecile dovukli su madrace sve troje djece u svoju spavaću sobu i nagurali ih jedne do drugih jer nitko od djece više nije htio spavati sam. Ne znajući još što objasniti, sjeli bi na rub madraca, ljuljuškali i mazili djecu, nastojeći ih barem umiriti. No osjećali su da njihove riječi više nemaju nekadašnju

čarobnu moć. Uvukla se sumnja koju nije moglo raspršiti ništa osim vremena. A to znači da je i djeci i roditeljima ukradeno djetinjstvo, da se mališani nikada više neće prepustiti njihovom zagrljaju s onim čudesnim povjerenjem koje jest nevjerojatno, ali normalno u njihovim godinama u normalnim obiteljima, i upravo su misleći na to, na ono što je nepopravljivo uništeno, Luc i Cecile zaplakali.

Prve se večeri njihova skupina prijatelja sastala kod njih i to se nastavilo svake večeri tijekom tjedan dana. Ostajali bi do tri, četiri sata ujutro i nastojali zajedno podnijeti udarac. Zaboravljali su jesti, previše su pili, a mnogi su ponovno propušili. To nisu bila posmrtna bdijenja, nego čak najživahnije večeri koje je kuća doživjela, jer je šok bio tako snažan da je pokrenuo bujicu pitanja i dvojbi koja je onemogućila tugovanje. Svatko je od njih barem jednom dnevno odlazio u policijsku postaju, bilo zato što su ga pozvali, bilo da slijedi napredovanje istrage, i čitave se noći o tome raspravljalo, uspoređivale su se obavijesti i smišljale pretpostavke.

Područje Gexa ravnica je široka tridesetak kilometara, a proteže se od podnožja gorja Jura do obala Ženevskog jezera.

Premda na francuskom teritoriju, to je zapravo rezidencijalno predgrađe Ženeve, skup imućnih sela u kojima se smjestila kolonija međunarodnih dužnosnika koji rade u Švicarskoj, plaćeni su švicarskim francima i većina ne podliježe porezu. Svi imaju otprilike isti životni stil. Stanuju na bivšim farmama, u kućama koje su preuređene u udobne vile. Muž se vozi na posao mercedesom. Njegova žena volvom obavlja kupovinu i odlazi na raznovrsne dobrotvorne aktivnosti. Djeca pohađaju skupu privatnu školu Saint-Vincent, u sjeni Voltaireovog dvorca. Jean-Claude i Florence bili su poznati i cijenjeni članovi te zajednice u kojoj su živjeli na način primjeren svom društvenom položaju i svi koji su ih poznavali sad su se pitali: odakle je dolazio novac? Ako on nije bio onaj za kojega se izdavao, što je bio?

Zamjenik državnog tužitelja, netom zadužen za taj slučaj, izjavio je novinarima da je "pripravan na sve", a potom, nakon prvog pregleda bankovnih izvadaka, da je motiv zločina "strah lažnog liječnika od raskrinkavanja i nagli prekid nekog još nedovoljno osvijetljenog posla, u kojemu je bio jedna od glavnih figura, i koji je godinama donosio znatne svote novca". To je priopćenje svima raspirilo maštu.

Počelo se govoriti o trgovini oružjem, devizama, organima, drogom, o golemoj kriminalnoj organizaciji koja djeluje u bivšem socijalističkom bloku koji se raspada, o ruskoj mafiji. Jean-Claude je mnogo putovao. Prošle je godine išao u Lenjingrad odakle je svome kumčetu, Sophie, donio drvene babuške. U napadu paranoje, Luc i Cecile su se pitali nisu li se u tim lutkama skrivali kompromitantni dokumenti, mikrofilm ili mikroprocesor, i nisu li to uzalud tražili ubojice u Prevessinu i Clairvauxu. Jer Luc je, u tome sve osamljeniji, i dalje želio vjerovati da je posrijedi urota. Možda je Jean-Claude bio doušnik, trgovac znanstvenim ili industrijskim tajnama, ali nije mogao ubiti svoju obitelj. Netko ih je ubio, netko je namjestio dokaze da mu natovari zločin i čak išao dotle da uništi tragove njegove prošlosti.

"Obična nezgoda ili neka nepravda mogu izazvati ludilo. Oprosti mi, Corinne, oprostite mi, prijatelji, i neka mi oprostite dobri ljudi iz upravnog odbora škole Saint-Vincent koji su mi htjeli razbiti nos."

To je bio tekst oprostajnog pisamca ostavljenog u autu. Kakva obična nezgoda, kakva nepravda, pitali su se "prijatelji" koji su se navečer okupljali kod Admiralovih. Više njih spadalo je također među "dobre ljude", članove upravnog odbora škole i njih policija nije ostavljala na miru. Svatko im je morao detaljno opisati svoju verziju sukoba do kojega je početkom školske godine došlo zbog smjene ravnatelja. Policajci su ih sumnjičavo slušali. Nije li to bila nepravda koja je izazvala tragediju? Članovi odbora su se uznemirili. Da, svađali su se, da, možda je netko i rekao da će razbiti nos Jean-Claudeu, ali valja biti lud da se ta svađa poveže s pokoljem čitave obitelji! Valja biti lud, složili su se policajci, pa ipak veza mora postojati.

Što se tiče Corinne, novinari su dobili naređenje da prešute njezino ime i o njoj su govorili kao o "tajanstvenoj ljubavnici". Njezino je svjedočenje bilo zapanjujuće. Prethodne subote Jean-Claude se našao s njom daje odvede na večeru u Fontainebleau, k svome prijatelju, glasovitom Bernardu Kouchneru, jednom od osnivača Liječnika bez granica. Prema izvješću s autopsije, nekoliko sati ranije Jean-Claude je ubio svoju ženu, djecu i roditelje. Dakako, Corinne pojma nije imala što je učinio. Na putu kroz pusti dio šume pokušao je ubiti i nju. Branila se, on je odustao i odvezao ju je natrag kući, govoreći da je teško bolestan i da to objašnjava taj napad ludila.

Saznavši u ponedjeljak za pokolj i shvativši da je zamalo postala šesta žrtva, Corinne je sama nazvala policiju, koja je pak nazvala Kouchnera. On nije nikada čuo za dr. Romanda i nije imao kuću u Fontainebleauu.

Svi su poznavali Corinne u Fernevu gdje je stanovala prije no što se rastala i preselila u Pariz. Naprotiv, nitko nije znao da je imala vezu sa Jean-Claudeom, osim Luca i njegove žene, koji je zbog toga nisu naročito cijenili. Smatrali su je smutljivicom koja je u stanju izmisliti bilo što, samo da bude zanimljiva. No kako je u danima koji su uslijedili teorija o zavjeri postajala sve manje prihvatljivom, tu je prazninu ispunila hipoteza o zločinu iz strasti. Luc se sjetio da mu je Jean-Claude povjerio kako je nakon raskida pao u duboku depresiju. Nije mu bilo teško zamisliti da je Corinne mogla izluditi njegovog prijatelja ako su se nastavili viđati: rastrganost između žene i ljubavnice, nizanje laži, a povrh svega i tjeskoba zbog bolesti... Jer Jean-Claude mu je također povjerio da boluje od raka i da ga u Parizu liječi profesor Leon Schwartzenberg, glasoviti onkolog. Luc je to spomenuo policajcima i oni su provjerili. Profesor Schwartzenberg nije ga poznavao ništa više nego Kouchner, a istraga, proširena na odjele za onkologiju svih francuskih bolnica, nigdje nije pronašla bolesnički karton na ime Jean-Claude Romand.

Corinnin je odvjetnik zahtijevao od tiska da o njoj više ne govore kao o monsturnoj ljubavnici, nego kao o običnoj prijateljici. Potom se saznalo da mu je predala 900.000 franaka uštedevine, koje je za nju trebao uložiti u Švicarskoj, a da ih je on umjesto toga prisvojio. Tajanstveni poslovni pothvat sveo se na običnu prevaru. Nije više bilo govora o špijunaži ni o organiziranom kriminalu. Istražitelji su mislili daje zloporabio povjerenje i drugih u svojoj okolini, a novinari su nagovještali da se ti ljudi ne usuđuju žaliti jer su ulaganja na koja ih je nagovarao bila nezakonita. Možda su zbog toga ugledni građani Ferneva bili tako suzdržani... Te su insinuacije Luca dovodile do očaja. Kao ubojičinog "najboljeg prijatelja" neprekidno su ga opsjedali tipovi u kožnim jaknama koji su mu, mašući novinarskim iskaznicama, gurali pod nos mikrofone i nudili brdo novca da im dopusti zaviriti u svoj album fotografija. Bez iznimke ih je odbijao da ne ukalja uspomenu na mrtve, a rezultat je bio da su ga osumnjičili za utaju poreza.

Nova su otkrića došla od Croletovih, Florencine obitelji koja je živjela u Annecyju i koju su Admiralovi dobro poznavali. I oni su povjerovali novcu Jean-Claudeu, otpremniku za očevu mirovinu i, nakon njegove smrti, milijun franaka utrženih od prodaje kuće. I ne samo da su saznali da je taj novac, plod čitavoga radnog vijeka, nepovratno izgubljen, nego se u njihovu bol uvukla i mučna sumnja: gospodin Crolet je umro od pada niz stepenice dok je bio sam sa Jean-Claudeom. Nije li ovaj, možda, ubio i svoga punca?

Svi su se pitali: kako smo mogli tako dugo živjeti kraj tog čovjeka i ništa ne posumnjati? Svatko je u sjećanju tražio trenutak kad ga je okrnula sumnja ili nešto što ju je moglo pobuditi. Predsjednik upravnog odbora svima je pričao kako je uzalud tražio Jean-Claudea u godišnjacima međunarodnih organizacija. I Luc se prisjetio da mu je prije nekoliko mjeseci nešto bilo čudno, kad je od Florence saznao da mu je prijatelj bio peti na ispitu nakon bolničkog staža. Nije ga začudio njegov uspjeh nego što to u ono vrijeme nije znao. Zašto Jean-Claude nije ništa rekao? Kad ga je upitao, optuživši ga za tajnovitost, on je slegnuo ramenima, kazao da nije htio dizati prašinu oko toga i promijenio temu. Imao je izvanrednu sposobnost da skrene razgovor čim bi se dotaknuo njega samog. Činio je to tako dobro da uopće ne biste primijetili, a kad biste se kasnije toga sjetili, morali ste se diviti njegovoj diskreciji, skromnosti i želji da radije ističe druge nego sebe. Međutim, Luc je neodređeno osjetio da nešto ne štima u onome što je Jean-Claude pričao o svojoj karijeri. Razmišljao je o tome da nazove SZO i utvrdi što on točno tamo radi, no onda je zaključio da bi to bilo apsurdno. A sada se nije mogao otresti misli kako bi sve možda bilo drukčije da je to napravio.

"Možda", rekla je Cecile kad je s njom podijelio svoje grizodušje, "možda bi bio ubio i tebe."

Kad su kasno noću govorili o njemu nisu ga više mogli nazivati Jean-Claude. Nisu ga zvali ni Romand. Bio je negdje izvan života, izvan smrti, i više nije imao imena.

Nakon tri dana saznali su da će preživjeti.

Objavljena u četvrtak, ta se vijest nadvila nad pogreb Romandovih roditelja koji je održan sutradan u Clairvaux-les-Lacsu. Oproštaj od Florence i djece odgođen je dok se ne završi autopsija. Zbog tih dviju okolnosti još je teže bilo podnijeti obred. Kako povjerovati

riječima o miru i poćunku koje se Œupnik trudio izgovarati dok su po kiŒi spuŒtali lijesove u zemlju? Nitko se nije mogao sabrati i u dubini duŒe pronaći mirni kutak prihvatljive boli kojem bi se mogao uteći. Luc i Cecile su doŒli, ali kako su jedva poznavali obitelj, drŒali su se po strani. Crvena, izborana lica jurskih seljaka nosila su tragove nesanice, misli o smrti, o nevjerici i o sramoti, koje je teŒko odagnati kad naviru. Jean-Claude je bio ponos sela. Divili su mu se jer je uspio, a ipak ostao jednostavan, blizak svojim starim roditeljima. Telefonirao im je svakoga dana. Prićalo se da je odbio odlićno mjesto u Americi da ne bude daleko od njih. Na dvije stranice posvećene tome slućaju, vodeće Ivonske novine Le Progres toga su dana objavile fotografiju snimljenu u Œestom razredu osnovne Œkole u Clairvauxu, na kojoj je Jean-Claude bio u prvom redu, nasmijeŒen i blag, a u potpisu je stajalo: "Tko bi povjerovao da će se uzorni ućenik pretvoriti u ćudoviŒte?"

Otac je bio pogoćen u leda, a majka posred prsa. MoŒda su oboje znali, ali ona sigurno, da umiru od sinove ruke, tako da su u istom trenutku ugledali smrt - koju ćemo svi vidjeti, a koju su oni u svojim kasnim godinama mogli doćekati bez iznenaćenja - i uniŒtenje svega Œto je davalo smisao, radost i dostojanstvo njihovom Œivotu. Œupnik je tvrdio da sada vide Boga. Za vjernike je trenutak smrti ćas u kojem vide Boga, ne viŒe kroz zrcalo nakaznosti nego licem u lice. Ćak i oni koji ne vjeruju ipak vjeruju u neŒto slićno: da se u trenutku prelaska na drugu stranu pred umirućima u bljesku odvije film ćitava njihovog Œivota, i tad shvate njegov smisao. A ta vizija, koja je starim Romandovima trebala pruŒiti radost ispunjenja, bila je trijumf laŒi i zla. Trebali su vidjeti Boga, a umjesto njega, s crtama svojega voljenog sina, vidjeli su onoga kojeg Biblija naziva Sotona, protivnik BoŒji.

Nije se moglo misliti ni na Œto drugo osim na taj zaprepaŒteni izraz izdanog djeteta u oćima staraca; na napola pougljenjena tjeleŒca Antoineta i Caroline, koja su leŒala uz majku na stolovima u mrtvaćnici; a onda i na ono drugo tijelo, teŒko i mlohavo, tijelo ubojice koji je svima bio tako blizak i poznat, a koji je postao tako ćudoviŒno stran i koji se polako poćinjao pomicati na bolnićkom krevetu, nekoliko kilometara odatle. Trpio je bolove od opekline, od dima koji je udahnuo i barbiturata, rekli su lijećnici, ali oćekivali su da

tijekom vikenda u potpunosti dođe k svijesti i da od ponedjeljka bude sposoban podvrći se ispitivanju. Netom nakon požara, dok se još vjerovalo u nesreću, Luc i Cerile su molili da umre. Tada je to bilo radi njega. Sada su molili da umre, ali radi njih samih i njihove djece, radi svih koji su još živjeli. Mogućnost da on ostane u svijetu živih, on, smrt u ljudskom obličju, visjela je nad njima kao strahovita prijatnja, potvrda da se spokoj nikad neće vratiti i da užas nema kraja.

U nedjelju je jedan od Lucove šestero braće izjavio da Sophie treba novog kuma. Sam se ponudio za tu dužnost i svečano ju je upitao prihvaća li ga. Taj je obiteljski obred obilježio početak žalovanja.

* * *

Prethodne je jeseni Dea umirala od side. Nije nam bila bliska prijateljica nego jedna od najboljih prijateljica jedne od naših najboljih prijateljica, Elisabeth. Bila je lijepa, pomalo uznemiravajuće ljepote koju je bolest naglašavala, s riđom grivom na koju je bila prilično ponosna. Postavši pobožna pred kraj života, kod kuće je namjestila oltarić na kojemu su svijeće obasjavale svetačke slike. Jedne joj je noći plamen svijeće zahvatio kosu i buknila je poput baklje. Prevezli su je na odjel za teško opečene u bolnici Saint-Louis. Imala je opekline trećeg stupnja na polovici tijela. Neće umrijeti od side, a možda je to i željela. No nije umrla odmah, trajalo je gotovo tjedan dana, a za to ju je vrijeme Elisabeth svaki dan posjećivala, ili bar ono što je od nje ostalo. Nakon toga je dolazila k nama na piće i razgovor. Govorila je da je odjel za opečene na stanoviti način lijepo mjesto, puno bijelih velova, gaze i tišine, gotovo poput Trnoružičinog dvorca. Od Dee se vidio samo obris umotan u bijele zavoje i, da je bila mrtva, bilo bi to gotovo smirujuće. Najgore je bilo što je još živjela. Liječnici su je uvjerali da Dea nije pri svijesti i Elisabeth, potpuni ateist, noćima je molila da to bude istina. U to sam vrijeme u životopisu Philipa Dicka stigao do trenutka kad on piše onaj zastrašujući roman koji se zove Ubik i zamišlja što se događa u glavama ljudi koji su kriogenski konzervirani: odlutali djelići misli, otrgnuti iz pohranjenog pamćenja, uporno nagrizanje entropije, kratki spojevi koji izazivaju iskrice panične lucidnosti, sve što se skriva iza mirnog i pravilnog, gotovo ravnog encefalograma. Previše sam pio i

pušio, čitavo sam vrijeme imao dojam da ću se naglo probuditi. Jedne je noći to postalo nepodnošljivo. Ustajao sam, ponovno lijegao pored svoje usnule supruge Anne, prevrtao se, zgrčenih mišića i stanjenih živaca. Mislim da nikad u životu nisam iskusio takvu fizičku i psihičku nelagodu, a nelagoda je slaba riječ. Osjećao sam kako u meni raste i zapljuskuje me, spreman da me preplavi, neizrecivi užas čovjeka koji je živ zakopan. Nakon nekoliko sati sve se odjednom smirilo. Osjetio sam opuštenost i slobodu i shvatio da plačem, krupnim, toplim suzama radosnicama. Nikada nisam doživio takav osjećaj nelagode niti takav osjećaj oslobođenja. Na trenutak sam, poput fetusa u plodnoj vodi, ostao uronjen u ekstazu, a onda sam shvatio. Pogledao sam na sat. Sutradan sam nazvao Elisabeth. Da, Dea je umrla. Da, baš malo prije četiri ujutro.

Jedino on, još u komi, nije znao da je živ i da su oni koje je volio umrli od njegove ruke. No nesvjesnost neće potrajati. On će izići iz toga neodređenog stanja. Što će vidjeti kad otvori oči? Sobu bijelih zidova, bijele zavoje oko svojega tijela. Čega će se sjećati? Koje će ga slike pratiti dok bude izranjao na površinu? Tko će prvi susresti njegov pogled? Zacijelo bolničarka. Hoće li mu se nasmiješiti, onako kao što se sve one moraju smiješiti u tim trenucima jer je bolničarka tada majka koja prihvaća dijete na izlasku iz dugog tunela, a one instinktivno znaju, jer inače bi se bavile drugim poslom, da je na izlasku iz tunela važno osjetiti svjetlo, toplinu, osmijeh? Da, ali nasmiješiti se njemu. Bolničarka mora znati tko je on; sigurno je odbijala novinare koji su neprekidno čekali na ulazu u odjel, ali i čitala njihove članke. Vidjela je fotografije, uvijek iste: kuću u plamenu i šest sličica koje su predstavljale sudionike događaja. Blaga i bojažljiva stara gospoda. Njezin muž, stroga lica, očiju povećanih iza debelih naočala s okvirom od kornjačevine. Florence, lijepa i nasmijana. On, sa svojim čestitim izrazom smirenog oca, pomalo debeljuškast i proćelav. I dvoje malenih, povrh svega dvoje malenih, Caroline i Antoine, od sedam i pet godina. Gledam ih dok ovo pišem i čini mi se da Antoine pomalo nalikuje Jean-Baptisteu, mojem najmlađem sinu. Zamišljam njegov smijeh, lagano frljanje, ljutnju i ozbiljnost, sve što je njemu bilo jako važno, čitavu tu sentimentalnost plišanih medvjedića, koja je istinita u ljubavi što je osjećamo za svoju djecu, i dođe mi da zaplačem.

Kad sam odlučio pisati o Romandovom slučaju, a to se dogodilo vrlo brzo, pomislio sam odjuriti na lice mjesta, smjestiti se u nekom hotelu u Fernev-Voltaireu, izigravati znatiželjnog i upornog reportera. No nisam se mogao zamisliti kako podmećem nogu u vrata ožalošćenih obitelji koje bi mi ih htjele zatvoriti pred nosom, kako provodim sate ispijajući kuhano vino s mjesnim policajcima i dovijam se kako upoznati činovnicu iz ureda istražnog suca. A povrh svega shvatio sam da nije to ono što me zanima. Istraga koju sam mogao voditi za svoj račun, kao i ona službena čiju sam tajnovitost mogao pokušati ublažiti, iznijele bi na svjetlo samo činjenice. Potankosti o Romandovim financijskim malverzacijama, o tome kako se tijekom godina oblikovao njegov dvostruki život, o ulozi koju je ovaj ili onaj imao u njemu, sve to što ću pravodobno saznati neće mi pokazati ono što uistinu želim znati: što se događalo u njegovoj glavi u danima za koje se mislilo da ih provodi u uredu, a koje nije, kako se isprva vjerovalo, provodio trgujući oružjem ili industrijskim tajnama nego, čini se sada, u šetnji šumom? (Sjećam se jedne rečenice, posljednje u članku u Liberationu, koja mi se urezala u pamćenje: "I tako se gubio, lutajući sam jurskim šumama".)

Ni svjedoci, ni istražni sudac, ni psihijatri ne bi mogli odgovoriti na pitanje koje me navelo da se prihvatim pisanja knjige. Budući da je još bio živ, to je mogao samo Romand, i nitko drugi. Nakon šest mjeseci kolebanja, odlučio sam mu pisati, ljubaznošću njegovog odvjetnika. To je najteže pismo koje sam ikada morao sročiti.

Pariz, 30. kolovoza 1993.

Gospodine,

Moj bi Vas prijedlog mogao uvrijediti, no ipak ću iskušati sreću.

Pisac sam i do danas sam objavio sedam knjiga. Šaljem Vam primjerak posljednje. Sve otkako sam putem novina saznao za Vaš slučaj progoni me tragedija u kojoj ste bili protagonist i jedini preživjeli. Htio bih pokušati shvatiti, u mjeri u kojoj je to moguće, ono što se dogodilo i napisati o tome knjigu. Dakako, mogla bi biti objavljena tek nakon Vašeg procesa.

Prije no što se u to upustim, važno mi znati kakve osjećaje u Vama budi takav projekt. Zanimanje, odbojnost, ravnodušnost? Budite sigurni da ću u slučaju drugoga odustati od svoje nakane. U slučaju

prvoga pak nadam se da ćete odgovoriti na moja pisma i, možda, ako je dopušteno, pristati da me primite u posjet.

Volio bih da shvatite da me k Vama ne tjera ni bolesna znatiželja ni sklonost ka senzacionalizmu. Ono što ste učinili, za mene nije djelo običnog kriminalca, pa ni luđaka, nego čovjeka kojega su do kraja satjerale sile jače od njega i upravo bih te strašne sile želio pokazati na djelu.

Ma kako primili ovo pismo, želim Vam, gospodine, mnogo hrabrosti i molim Vas da vjerujete u moje duboko suosjećanje.

Emmanuel Carrere

Poslao sam pismo. Nekoliko trenutaka nakon toga, prekasno, s užasom sam pomislio na dojam koji bi kod primatelja mogao ostaviti naslov knjige koju sam priložio: Ja sam živ, a vi ste mrtvi.

Čekao sam.

Mislio sam: ako kojim čudom Romand pristane razgovarati sa mnom ("primite me", kako sam se službeno izrazio), ako se istražni sudac, tužiteljstvo ili njegov odvjetnik ne suprotstave, moj će me posao odvesti u sasvim nepoznate vode. Ako mi, što je vjerojatnije, Romand ne odgovori, napisat ću roman "nadahnut" ovom aferom, promijenit ću imena, mjesta i okolnosti, izmišljat ću po svom nahođenju - to će biti fikcija.

Romand mi nije odgovorio. Ponovno sam stupio u dodir s njegovim odvjetnikom koji mi čak nije htio reći je li proslijedio moje pismo i knjigu.

Pravo na žalbu odbijeno.

Započeo sam roman o čovjeku koji svako jutro poljubi svoju ženu i djecu praveći se da ide na posao, a onda odlazi besciljno lutati po snijegom prekrivenim šumama. Zapeo sam nakon nekoliko desetaka stranica. Odustao sam. Sljedeće zime došlo mi je nadahnuće za knjigu, i to knjigu koju sam i ne znajući već sedam godina uzaludno pokušavao napisati. Napisao sam je vrlo brzo, gotovo kao da mi netko diktira, i odmah sam shvatio da je to daleko najbolje što sam ikada stvorio. Priča se gradi oko slike oca-ubojice koji luta sam po snijegu, pa sam pomislio kako sam tu pronašao mjesto, pravo mjesto, za ono što me zaintrigiralo u Romandovom slučaju, kao i za elemente iz nekih drugih neostvarenih projekata, i da ta opsesija

prestaje s tim romanom. Napokon ću moći misliti na druge stvari. Na koje? Nisam imao pojma, ali to me nije brinulo. Napisao sam knjigu radi koje sam postao pisac. Počinjao sam se osjećati živim.

Bourg-en-Bresse, 10. 9. 95.

Gospodine,

Ni odbojnost ni ravnodušnost prema Vašem prijedlogu nisu razlogom tako dugačkog odlaganja da Vam odgovorim na pismo od 30. 8. 93. Odvjetnik me odvratio od toga da Vam pišem sve dok je istraga u tijeku. Kako je upravo završena, moje su misli sređenije i skloniji sam (nakon tri psihijatrijska vještačenja i 250 sati ispitivanja) pomoći da možda ostvarite svoj naum. Još je jedna slučajna okolnost snažno utjecala na mene: upravo sam pročitao Vašu posljednju knjigu, Zimovanje, koja mi se neobično svidjela.

Ako se još želite sa mnom susresti sa zajedničkom težnjom da shvatimo tragediju koja je za mene svakodnevno prisutna, morali biste predati molbu za dozvolu posjeta, upućenu državnom tužitelju, te priložiti dvije fotografije i presliku osobne iskaznice.

U očekivanju pisma ili susreta, šaljem Vam svoje nabolje želje za uspjeh Vaše knjige. Vjerujte u moju duboku zahvalnost na suosjećanju i iskreno divljenje Vašem spisateljskom daru. Doskora, možda.

Jean-Claude Romand

Malo je reći da me to pismo potreslo. Osjećao sam se kao da me netko sustigao nakon dvije godine i sad me vuče za rukav. Bio sam se promijenio i mislio sam da je to iza mene. Gotovo mi se gadila čitava ta priča, a posebno moje zanimanje za nju. S druge strane, nisam mu htio reći da se sad više ne želim s njim susresti. Zatražio sam dozvolu za posjet. Odbili su mi je, budući da nisam član obitelji, no obavijestili su me da mogu obnoviti molbu nakon što se zatvorenik pojavi pred kaznenim sudom u Ainu, što je predviđeno za proljeće 1996. U međuvremenu, ostajala su nam pisma.

Na naličje omotnica lijepio je male naljepnice sa svojim imenom i adresom, "G. Jean-Claude Romand, 6, me du Palais, 01011 Bourg-en-Bresse", a ja sam u svojim odgovorima izbjegavao riječ "zatvor" u adresi. Nagađao sam da ne voli svoj priprosti papir s kvadratićima koji je dobivao u zatvoru, potrebu da ga štedljivo koristi i možda čak

upute da piše rukom. Prestao sam tipkati pisma na kompjuteru kako bismo bar u tom pogledu bili ravnopravni. Moja opsjednutost nejednakošću naših položaja, strah da ga ne pozlijedim pokazujući da imam sreću što sam slobodan čovjek, zadovoljan muž i otac obitelji, cijenjeni pisac, krivnja što i ja nisam kriv, sve je to mojim prvim pismima davalo gotovo snishodljiv ton, čiju je jeku on vjerno uzvrćao. Zacijelo ne postoje tisuće načina da se obratite nekome tko je ubio svoju ženu, djecu i roditelje te ih nadživio. No danas shvaćam da sam mu od prve išao niz dlaku kad sam mu pristupio odmjerenom i sućutnom ozbiljnošću, ne gledajući ga kao nekoga tko je počinio nešto užasno, nego kao nekoga kome se nešto užasno dogodilo, nesretnu igračku demonskih sila.

Postavljao sam sebi toliko pitanja da se njemu nisam usudio postaviti nijedno. On je pak bio jednako nesklon vraćati se na činjenice koliko je žarko želio istraživati njihovo značenje. Nije pričao o sjećanjima, samo je izdaleka i apstraktno aludirao na "tragediju", ali nikad na njezine žrtve, premda se rado zadržavao na vlastitoj patnji i svojoj neizrecivoj žalosti, na Lacanovim psihoanalitičkim spisima koje je počeo čitati u nadi da će bolje razumjeti samoga sebe. Za mene je prepisivao izvratke iz psihijatrijskih izvješća: "U ovom konkretnom slučaju i na stanovitoj arhaičkoj razini funkcioniranja, J.-C. R. nije više bio sposoban jasno razlučiti sebe od objekata svoje ljubavi. Oni su bili dio njega, a on njih, u sveobuhvatnom kozmogonijskom sustavu, neizdiferenciranom i zatvorenom. Na toj razini nema više velike razlike između samoubojstva i ubojstva..."

Kad sam ga pitao pojedinosti o zatvorskom životu, nije bio ništa konkretniji. Imao sam dojam da se više ne zanima za stvarnost, samo za smisao koji se skriva iza nje, te da sve što mu se događa tumači kao znak, a osobito moj ulazak u njegov život. Govorio je da je uvjeren "kako spisateljski pristup toj tragediji može uvelike nadopuniti i nadrastiti druga, skućenija gledanja, poput psihijatrijskog ili onoga što ga pružaju druge društvene znanosti" i nastojao je uvjeriti i mene i sebe da mu nikakav "narcisoidni oporavak nije na pameti (barem svjesno)". Shvatio sam da više računa na mene nego na psihijatre da mu pomognu razumjeti vlastitu priču, i na mene više nego na odvjetnike da je objasne svijetu. Ta me odgovornost plašila,

ali nije on mene tražio, ja sam napravio prvi korak i smatrao sam da za to moram prihvatiti posljedice.

Našoj sam prepiski dao novi zamah postavivši pitanje: "Jeste li vjernik? Odnosno, mislite li da postoji viša sila koja razumije i možda može oprostiti ono što Vi sami u ovoj tragediji ne razumijete?"

Odgovor: "Da. 'Vjerujem da vjerujem.' I ne mislim da je riječ o prikladnom vjerovanju kojemu bi cilj bilo pronaći smisao mog života (preživljavanja) u mističnom iskupljenju ili pak nijekati užasnu mogućnost da nakon smrti ne budemo svi ponovno sjedinjeni u Vječnoj ljubavi. U posljednje tri godine pojavili su se mnogi "znaci" koji potvrđuju moje uvjerenje, no molim Vas da shvatite moju suzdržanost da o tome govorim. Ne znam jeste li Vi vjernik. Vaše bi ime moglo biti pozitivan znak."

I to je bio neki početak. Ma kako neugodno bilo pitanje, valjalo je odgovoriti s da ili ne i, tapkajući u mraku, rekao sam da. "U protivnom, ne bih se mogao suočiti s tako strašnom pričom kakva je Vaša. Da bi se bez morbidnog zadovoljstva uronilo u mrak u kojem ste bili, u kojem ste još uvijek, treba vjerovati da postoji svjetlo na kojem će nam sve što se dogodilo, čak i krajnja nesreća i zlo, postati jasno."

Kako se suđenje približavalo postajao je sve tjeskobniji. Za njega ulog nije bila presuda. Znao je da će kazna neminovno biti teška, a nisam imao dojam da mu sloboda nedostaje. Neka su mu ograničenja u zatvoru teško padala, ali sve u svemu takav mu je život odgovarao. Svi su znali što je počinio, više nije morao lagati i, premda je patio, istodobno je uživao u potpuno novoj psihološkoj slobodi. Bio je uzoran zatvorenik kojega su jednako cijenili zatvorski drugovi i osoblje. Užasavala gaje mogućnost da iziđe iz te čahure u kojoj je pronašao svoje mjesto i nade se na milost i nemilost ljudima koji su ga smatrali čudovištem. Stalno je ponavljao da je za druge i za njega neobično važno da ne izbjegne ljudskoj pravdi. "Pripremam se za suđenje, pisao mi je, kao za odsudni sastanak. Bit će to posljednji sastanak s 'njima', posljednja prilika da napokon budem 'pravi ja' pred 'njima'... Predosjećam da poslije toga neću imati mnogo budućnosti."

Želio sam posjetiti mjesta na kojima je živio poput duha. Otputovao sam na tjedan dana, opskrbljen kartama koje je na moj zahtjev

pomno iscrtao i itinerarima s bilješkama koje sam vjerno slijedio, poštujući čak i kronološki red koji mi je predložio. ("Hvala Vam što ste mi pružili priliku da ponovno prijeđem ta poznata mjesta, taj bolni put koji je lakše s nekim podijeliti nego poduzeti sam...") Vidio sam zaselak njegovog djetinjstva, roditeljsku kuću, studentsku garsonijeru u Lyonu, zgarište kuće u Prevessinu, Cottinovu ljekarnu u kojoj je njegova žena radila na zamjeni, školu Saint-Vincent de Fernev. Imao sam ime i adresu Luca Ladmirała, prošao sam pored njegove ordinacije, ali nisam ušao. Ni s kim nisam razgovarao. Sam sâm lutao mjestima kojima je on sam lutao za besposlenih dana - šumskim putovima Jure i četvrti međunarodnih organizacija u Ženevi, gdje se nalazi zgrada Svjetske zdravstvene organizacije. Bio sam pročitao da jedna uramljena fotografija te zgrade, velikog formata, visi na zidu dnevne sobe u kojoj je ubio svoju majku. Na pročelju je križićem bio označen prozor njegovog ureda, ali nisam znao točno gdje i nisam išao dalje od predvorja.

Osjetio sam samilost i bolnu sućut dok sam išao tragovima tog čovjeka koji je besciljno lutao, godinu za godinom, učajuren sa svojom apsurdnom tajnom koju nikome nije mogao povjeriti i koju nitko, pod prijetnjom smrti, nije smio saznati. Onda sam pomislio na djecu, na fotografije njihovih tijela snimljenih na Zavodu sudske medicine: goli užas, pred kojim instinktivno zatvaramo oči i odmahujemo glavom kao da ćemo ga time izbrisati. Mislio sam da sam završio s pričama o ludilu, zarobljeništvu i ledenoj hladnoći. Nisam se baš namjeravao, poput svetog Franje, upustiti u hvalospjeve ljepoti svijeta i poju slavuja, ali ipak, vjerovao sam da sam se riješio onih drugih stvari. A sad me ta mahnita priča odabrala (prejaka riječ, znam, ali ne vidim kako da to kažem drukčije) i uvukla me u svijet čovjeka koji je to napravio. Bojao sam se. Bojao i stidio. Stidio pred svojom djecom jer njihov otac piše o tome. Je li još uvijek navrijeme da pobjegnem ili je moja posebna svrha bila u tome da nastojim shvatiti, da se s time suočim?

Kako bih bio siguran da ću dobiti dobro mjesto u sudnici, sredio sam da me kao novinara akreditira tjednik Le Nouvel Observateur. Uoči prvog zasjedanja svi su se francuski novinari za kaznene slučajeve sjatili u najvećem hotelu Boug-en-Bressea. Dotad sam poznavao samo jedan tip novinara, filmske kritičare. Sad sam

otkrivao drugi, čija plemenska okupljanja nisu bili festivali nego suđenja. Kad se oni prisjećaju svojih zadataka, kad se malo popije, kao mi te večeri, onda to nisu Cannes, Venecija i Berlin, nego Dijon i suđenje Villeminovoj, majci koja je udavila svoje dijete, ili Lyon i suđenje gestapovskom časniku Klausu Barbieu, a to mi se činilo mnogo ozbiljnijim. Moj prvi članak o ovome slučaju donio mi je stanoviti ugled. Stari lisac iz dnevnika L'Est republicain odmah je sa mnom prešao na ti i stalno mi punio čašu, a zgodna djevojka iz ljevičarskih novina L'Humanite mi se smješkala. Osjetio sam da su me ti ljudi, čije mi se prijateljstvo sviđalo, primili u svoj krug.

Pravo je okrivljenika dopustiti ili zabraniti nazočnost fotografa na početku suđenja, a Romand je to odobrio, što su neki protumačili kao znak grandomanije. Sutradan ujutro stiglo je tridesetak fotografa i snimatelji svih televizijskih programa koji su, da ispune vrijeme čekanja, snimali praznu optuženičku klupu, zidne ukrase u dvorani i vitrinu ispred sudačkog mjesta u kojoj je bio izložen dokazni materijal: puška, prigušivač, patrona sa suzavcem, fotografije iz obiteljskog albuma. Nasmijana djeca prskaju se u gumenom vrtnom bazenu. Antoine puše u svjećice za svoj četvrti rođendan. Florence ih promatra vedrom nježnošću punom povjerenja. Ni on nije izgledao tužno na fotografiji koja je vjerojatno bila iz vremena njihovih zaruka ili prvih dana braka. Sjedili su za stolom u restoranu ili na banketu, ljudi oko njih su se zabavljali, on joj je položio ruke na ramena i djelovali su doista zaljubljeni. Imao je dječjačko lice, kosu koja se na krajevima kovrčala i izraz sanjalačke blagosti. Upitao sam se je li tada kad je fotografija snimljena već bio počeo lagati. Nedvojbeno jest.

Čovjek kojega su policajci uveli do optuženičkog mjesta imao je bljedunjavu put zatvorenika, vrlo kratko pošišanu kosu, omršavjelo i mlohavo tijelo, što se otapalo u još krupnom trupu. Nosio je crno odijelo, crnu polo majicu otvorenog ovratnika, a glas kojim je potvrdio identitet bio je bezbojan. Pogled mu je bio prikovan za ruke s kojih su netom skinuli lisice. Novinari nasuprot njemu, predsjednica sudskog vijeća te prisjednici s njegove desne strane i publika s lijeve, svi su ga fascinirano promatrali. "Nemamo svakog dana priliku vidjeti lice đavla." Tim je riječima sutradan počinjalo izvješće u Le Mondeu. Ja sam u svojem napisao: lice prokletnika.

Samo ga Florencina obitelj nije gledala. Sjedeći tik ispred mene, između dvojice sinova, Florencina je majka zurila u pod kao da se zakačila za neku nevidljivu točku kako se ne bi onesvijestila. Toga je jutro morala ustati, doručkovati, odabrati odjeću, dovesti se automobilom iz Annecyja, i sad je bila tu i slušala čitanje 24 stranice optužnice. Kad su stigli do autopsije njezine kćeri i unučadi, zgrčena ruka koja je pred ustima stiskala smotanu maramicu, zadržala je. Da sam ispružio ruku mogao sam joj dotaknuti rame, ali čitav me ponor dijelio od nje, i to ne samo nepodnošljiva dubina njezine patnje. Nisam pisao njoj i njezinima, nego onome tko im je uništio živote. Vjerovao sam da moram biti obziran prema njemu jer sam htio ispričati priču koju sam smatrao njegovom. Ručao sam s njegovim odvjetnikom. Pripadao sam drugoj strani.

On je djelovao klonulo. Tek se na izmaku prijepodneva odvažio pogledati prema dvorani i novinarskim klupama. Okviri njegovih naočala svjetlucali su iza stakla koje ga je dijelilo od nas. Kad su mu se oči napokon susrele s mojima, obojica smo poniknuli pogledom.

Romandovi su obitelj jurskih šumara, već više naraštaja nastanjeni u gradiću Clairvaux-les-Lacsu ili okolnim selima. U tim su krajevima pravi klan i ljudi poštuju njihov strogi i tvrdoglavi karakter. Kaže se: "Prava Romandova narav". Radili su naporno, poštovali Boga i držali do svoje riječi.

Aime Romand, rođen odmah nakon Prvog svjetskog rata, unovačen 1939. i malo potom zarobljen, proveo je pet godina u njemačkom logoru. Kad se vratio kući, primio je ratno odličje i počeo raditi s ocem te vremenom preuzeo rukovođenje šumarskim poduzećem. Budući daje prilično lako varati u sječi drveta, za to je mjesto neophodno imati veliko povjerenje dioničara. Aime ga je zasluživao, kao i njegov otac. Visok i snažne građe, prodornih očiju, ulijevao je povjerenje premda nije imao karizmu živahnijeg mlađeg brata Claudea, koji je bio automehaničar. Aime se oženio neuglednom sitnom ženom koju su se ljudi navikli smatrati bolesnom, premda nisu točno znali od čega boluje. Bila je krhkog zdravlja i neprestano ju je nešto izjedalo. Možda zbog njezine prikrivene depresije ili stanovite opsesivnosti kod Aimea, kod toga se para osjećalo nešto kruto, sitničavo, kao da su odavno navikli da budu dolični i zakopčani. U takvim obiteljima obično ima mnogo djece, ali oni su

imali samo Jean-Claudea, rođenog 1954. Poslije toga je Anne-Marie dva puta primljena u bolnicu zbog izvanmaterične trudnoće, i bila je u životnoj opasnosti. Otac je pred dječakom pokušao sakriti što se događa, zato da ga ne prestraši i zato što je to imalo veze s prljavim i opasnim svijetom seksa. Histerektomija je bila zamaskirana kao operacija slijepog crijeva, no oba je puta, iz odsutnosti majke i došaptavanja u kojima se izgovarala strašna riječ bolnica, dječčić zaključio da je ona mrtva i da mu kriju njezinu smrt.

Najranije djetinjstvo proveo je u zaseoku gdje je njegov otac obrađivao farmu u vremenu koje bi mu preostalo nakon rada u šumarskom poduzeću. Prošao sam onuda, uz pomoć Jean-Claudovih karti. To je mala skupina kuća u dnu uske doline izgubljene u golemoj i mračnoj borovoj šumi. Škola je imala samo tri učenika. Onda su njegovi roditelji izgradili kuću u Clairvauxu i obitelj se preselila. Jean-Claude je u školi bio godinu dana ispred vršnjaka i mnogo je čitao. U sedmom razredu dobio je nagradu kao najbolji učenik. Susjedi, rođaci i učitelji sjećaju se dobrog dječaka, mirnog i blagog, kojega su neki skloni opisati kao previše dobrog, previše mirnog i previše blagog, iako priznaju da su tu pretjeranost uočili tek nakon strašnog događaja, no to je slabo objašnjenje jedne neobjašnjive tragedije. Jedinac, možda malo previše zaštićen. Dijete koje nikada nije radilo gluposti, kojega su više poštovali - ako se to može reći o djetetu - nego voljeli, no nisu ni pomislili da bi zbog toga bio nesretan. On sam rijetko govori o ocu a da ne ubaci primjedbu kako mu je ime Aime (Voljeni) dobro pristajalo. O majci priča da je neprestano i zbog svega brinula pa je rano naučio kako da je prevari ne bi li prestala. Divio se ocu jer nikada nije pokazivao osjećaje i nastojao ga je oponašati. Sve je uvijek moralo biti u redu, inače bi njegovoj majci bilo gore, a on bi bio nezahvalnik jer bi joj bilo gore zbog njega, zbog sitnica i dječjih nepodopština. Bolje je bilo sve to skrivati. Na primjer, u selu su obitelji njihovih rođaka bile brojne, kod drugih je bilo živahnije nego kod njih, ali osjećao je da je njegovim roditeljima teško kad ih pita zašto on nema brata ili sestru. Osjećao je da to pitanje dotiče nešto skriveno i da ih žalosti njegova znatiželja, ali još više njegova tuga. To je bio izraz njegove majke, žalostiti, kojemu je ona pridavala začudno konkretni smisao, kao da je riječ o organskoj bolesti koja ju je uništavala. Znao je da bi, prizna

li da i sam pati od te bolesti, pogoršao majčinu, koja je bila daleko teža i mogla ju je ubiti. S jedne strane, naučili su ga da ne laže, to je bila apsolutna dogma: jedan Romand ima samo svoju riječ, jedan Romand govori samo istinu. S druge strane, neke se stvari nije smjelo reći, čak i ako su bile istinite. Nije se smjelo nekome prouzročiti boli, niti se hvaliti svojim uspjehom ili svojim vrlinama.

(Želeći to zorno objasniti, odjednom je ispričao kako su se njegova žena i on ponekad pretvarali da idu u kino u Ženevu, dok su zapravo podučavali čitanje i pisanje u siromašnim i neobrazovanim obiteljima. Nikada nisu o tome govorili s prijateljima, niti je on to spomenuo u istrazi, a kad je začuđena sutkinja željela saznati više - u okviru kojeg programa se to odvijalo, tko su bile te obitelji - povukao se u diskreciju koju je dugovao uspomeni na Florence. Ona zacijelo ne bi voljela da se on razmeće njihovom plemenitošću.)

Gotovo smo završili s optuženikovim djetinjstvom kad ga je njegov odvjetnik Abad upitao: "Kad ste bili veseli ili tužni, nije li vam najbliži sudrug bio pas?" Jean-Claude je otvorio usta. Očekivali smo neki banalni odgovor, izgovoren onim istodobno razumnim i žalostivim tonom na koji smo se već počeli navikavati, ali ništa se nije čulo. Zateturao je. Počeo je drhtati, isprva malo, a onda jako, tresli su mu se svi udovi, i nekakvo izgubljeno pjevuckanje izišlo mu je iz usta. Čak je i Florencina majka podigla pogled prema njemu. Onda se bacio na tlo, ispuštajući jauk koji je ledio krv u žilama. Čuli smo kako mu je glava udarila o pod, vidjeli smo kako mu noge lamataju u zraku iznad odjeljka za svjedoke. Policajci oko njega učinili su sve što su mogli da svladaju veliko tijelo potresano grčevima, a onda su ga odveli dok je i dalje drhtao i jaukao.

Netom sam napisao: "...ledio je krv u žilama". Toga sam dana shvatio istinitost uvriježenih izraza: doista se "mrtvačka tišina" spustila nakon njegova odlaska, sve dok sutkinja, nesigurnim glasom, nije objavila jednosatnu odgodu zasjedanja. Tek kad su izišli iz dvorane, ljudi su počeli govoriti i nastojali protumačiti što se dogodilo. Jedni su u toj krizi vidjeli dobrodošao znak osjećaja, budući daje okrivljenik dotad djelovao emotivno potpuno odvojen od svega. Drugi su smatrali čudovišnim da se osjećaj, kod čovjeka koji je ubio svoju djecu, pojavi u vezi s psom. Neki su se pitali nije li to odglumio. Premda sam bio prestao pušiti, nažicao sam cigaretu od starog

novinskog crtača koji je nosio bijelu bradu i konjski rep. "Jeste li shvatili, upitao me, što njegov odvjetnik nastoji postići?" Nisam. "Želi ga slomiti. On zna da tu nedostaje pravih osjećaja, da ga slušateljstvo smatra hladnim, pa želi pokazati da je ranjiv. Samo što on ne shvaća da je to strašno opasno. Ja to znam, već četrdeset godina prenašam crtaču mapu po svim francuskim sudovima, imam oko za to. Taj je tip jako bolestan i psihijatri su ljudi što su dopustili da mu se sudi. On se kontrolira, on kontrolira sve i tako se uopće održava, ali počne li netko prčkati po onome što on ne može kontrolirati, puknut će pred svima i to će biti užasno, uvjeravam vas. Misle da pred sobom imamo čovjeka, ali on zapravo više nije čovjek, i to već dugo. To je poput crne rupe, vidjet ćete, eksplodirat će nam u lice. Ljudi ne znaju što je ludilo. To je grozno. To je nešto najgroznije na svijetu."

Kimnuo sam. Mislio sam na Zimovanje za koje mi je Jean-Glaude rekao da točno opisuje njegovo djetinjstvo. Mislio sam na veliku bijelu prazninu koja se polako širila u njemu sve dok nije ostao samo privid čovjeka u crnom, ponor od čijeg se ledenog zraka stari crtač ježio.

Zasjedanje je nastavljeno. Kad se oporavio uz pomoć injekcije, Jean-Claude je pokušao objasniti što je dovelo do krize: "... Spominjanje tog psa podsjetilo me na tajne mog djetinjstva, tajne koje je teško nositi... Možda je neprikladno pričati o patnjama iz djetinjstva... Nisam mogao govoriti o tome jer roditelji ne bi razumjeli, bili bi razočarani... Tada nisam lagao, ali nikada nisam povjeravao svoje najdublje osjećaje, osim svome psu... Uvijek sam bio nasmijan, mislim da roditelji nisu naslutili moju tugu... U ono vrijeme nije bilo ničega drugog što bih trebao skrivati, ali skrivao sam tjeskobu i tugu... Sigurno bi me bili saslušali, i Florence bi me rado saslušala, ali nisam znao govoriti... a kad vas uhvate zupčanici beskrajnog truda da ih ne razočarate, prva laž vodi do druge, a onda to traje cijeli život."

Jednog je dana pas nestao. Dijete je - barem tako priča odrasli - sumnjivalo oca da ga je ubio puškom. Bilo zato što je bio bolestan i što je otac htio prištedjeti sinu muku da ga vidi kako pati, bilo zato što je počinio tako težak prijestup da je zaslužio smrtnu kaznu. Posljednja je pretpostavka da je otac kazao istinu, da je pas doista

nestao, no čini se da nju dijete nije nikada uzelo u obzir, toliko se uvriježio običaj dobronamjerne laži u toj obitelji u kojoj je pravilo bilo nikada ne lagati.

Tijekom čitavog suđenja psi iz njegovog života budili su kod Jean-Claudea snažne osjećaje. Začudo, nijednoga nije imenovao. Neprekidno se na njih vraćao, datirao događaje prema njihovim bolestima i brigama koje su mu zadavale. Nekima se činilo da je, svjesno ili ne, nastojao nešto izraziti suzama koje su mu te priče tjerale u oči, da je nešto htjelo izići kroz taj otvor i da to nešto na kraju nije izišlo.

Kao gimnazijalac u internatu Lons-le-Saunier bio je usamljeni adolescent, loš u sportu, kojega nisu toliko plašile djevojke - one su ionako bile s drugog planeta - koliko snalažljiviji dječaci koji su se hvalili da s njima izlaze. Kaže da je utjehu potražio u društvu izmišljene djevojke imenom Claude. Psihijatri su se pitali nije li je izmislio nakon tragičnog događaja kako bi im ugodio. Potvrđeno je, međutim, da je odlično prošao na maturi i da je od tri moguće teme na pismenom ispitu iz filozofije, u lipnju 1971., odabrao naslov "Postoji li istina?"

Kako bi se pripremio za prijamni ispit na Šumarskom fakultetu, upisao se u pripremni razred za agronomiju u cijenjenoj gimnaziji Parcu Lyonu, ali tamo nije sve baš glatko teklo. On priča kako su stariji učenici maltretirali novo pridošle, premda priznaje da njihove šale nisu bile zlobne. Je li ga to povrijedilo? Reagirao je bijegom u bolest, u niz sinusitisa koji su mu omogućili da se nakon blagdana Svih Svetih ne vrati u Lyon i da ostatak školske godine provede zatvorivši se u kuću svojih roditelja.

On je jedini koji može reći kakva je bila ta godina u Clairvauxu, a on to ne govori. Tu je praznina u njegovom životu. U jurskom su selu zimske noći duge. Ljudi se povlače u kuće, rano pale svjetla, nadziru glavnu ulicu kroz prozirne zastore i maglu. Muškarci odlaze u kavanu, ali on nije išao. Malo je izlazio, ni s kim nije razgovarao, osim s roditeljima koje je morao održavati u uvjerenju da je bolestan jer bi se bilo kakva kolebljivost ili sjeta njima pričinili kao čisti hir. Bio je visok i krupan, mekoputna i troma tijela, u čijim se dimenzijama odrasloga skrivalo prestrašeno dijete. Njegova soba, u kojoj nije živio tijekom internatskih godina, i dalje je bila dječja soba. Zacijelo je

ostala takva sve do onoga dana, dvadeset dvije godine kasnije, kad je ubio oca. Zamišljam ga kako se ispružio na krevetu koji mu je postao premalen, kako zuri u strop i odjednom se u tišini uspaniči jer je već noć, kako čita sve dok ne otupi. Njegovi su roditelji imali samo praktične knjige, o šumarstvu i umijeću vođenja kućanstva, jednu policu posvećenu Drugom svjetskom ratu i nekoliko nabožnih djela. Nisu imali povjerenja u romane. Trebalo je da im sin bude bolestan pa da mu daju nešto novca da kupi poneki u novinarnici gdje se rotirajući stalak s džepnim izdanjima slabo popunjavao. Upisali su ga na dopisni tečaj. Svakog tjedna - bio je to mali događaj u kući koja baš i nije primala mnogo pošte - poštar bi donosio debelu crvenkastu omotnicu koja je bila loše zalijepljena i koju je valjalo otposlati natrag kad bi zadaće bile napisane te čekati sljedeću pošiljku s ispravicima i ocjenama. Poštivao je obred, no je li uistinu ispunjavao zadatke? U svakom slučaju, zasigurno je postojalo razdoblje u kojemu je tek formalno nastavljao raditi po programu i u kojemu je, premda to nije objelodanio, u njemu sazrijevala odluka da se ne vrati u pripremni razred, odnosno da odustane od Šumarskog fakulteta.

Htjeli su da postane šumar, a on će studirati medicinu. Ta promjena usmjerenja na prvi pogled svjedoči o čvrstini kojom je bio sposoban suprotstaviti vlastiti izbor tuđoj prisili. On pak kaže da je odluku donio sa žaljenjem. Kroz čitav njegov dosje provlači se ljubav prema šumi, naslijeđena od Aimea, koji je svako stablo smatrao živim bićem i dugo razmišljao prije no što bi neko odredio za rušenje. Kako se život stabla mogao protegnuti kroz šest ljudskih naraštaja, to je bio metar kojim je on mjerio ljudski život, organski povezan s tri naraštaja predaka i tri potomaka. Jean-Claude tvrdi da nije mogao zamisliti ništa ljepše nego da živi i radi u šumi, kao što su to njegovi uvijek činili. Zašto je onda odustao? Mislim da je doista sanjao da postane šumar kao njegov otac, jer je vidio da oca poštuju, da ima stvarni autoritet, ukratko, zato što mu se divio. A onda se u gimnaziji u Lyonu to divljenje sudarilo s prezirom mladih, dobro odjevenih buržuja, liječničkih i odvjetničkih sinova, za koje je šumarski upravitelj bio neka vrsta seljačkog nižeg službenika. Zanimanje njegovog oca, čak i na višoj razini, sa sveučilišnom diplomom, u njegovim je očima prestalo biti poželjno i vjerojatno ga se postidio. Stvorio je plan o društvenom uspjehu, koji je bio sasvim razuman s

obzirom na njegove dobre ocjene, i koji je lako mogao ostvariti ako postane liječnik. Ali, kao svaka osjećajna osoba koja se na društvenoj ljestvici izdiže iznad svoje sredine, osjetio je bol zbog izdaje roditelja, čak i ako ispuni njihove najdublje nade. "Znao sam kakvo će to biti razočaranje za mog oca", pričao je, no čini se da njegov otac uopće nije bio razočaran. Pomalo zabrinut u početku, a onda, vrlo brzo, prostodušno ponosan na sinov uspjeh. Na kraju Jean-Claude mora priznati da je to bilo gorko razočaranje za njega, daje izabrao medicinu kao posljednji izlaz i da prema njoj nije gajio ni najmanje sklonosti.

Odbijala ga je pomisao da skrbi za bolesnike, da dotiče njihova bolesna tijela, i to nikad nije krio. Naprotiv, privlačilo ga je stjecanje znanja o bolestima. Jedan od psihijataru koji su ga ispitivali, doktor Toutenu, na suđenju je rekao da se ne slaže s okrivljenikovom tvrdnjom da nije imao nikakve sklonosti ka medicini. Smatrao je da je od njega mogao postati pravi, dobar liječnik te da ga je na taj put ponukao jedan od snažnih podsvjesnih motiva bez kojih se ništa ne ostvaruje - želja da razumije majčinu bolest i možda da je izliječi. A kako je u toj obitelji bilo teško razlučiti zabranjenu psihičku patnju od njenih dopuštenih organskih manifestacija, doktor Toutenu je išao tako daleko da izjavi kako je Jean-Claude mogao postati izvrstan psihijatar.

Postojao je još jedan razlog da se upiše na prvu godinu studija medicine u Lyonu, a to je da se tamo upisala i Florence, daleka rođakinja koju je ponekad viđao na obiteljskim skupovima. Živjela je u Annecyju s roditeljima i dvojicom mlađe braće. Otac joj je radio u tvrtki za proizvodnju okvira za naočale, a jedan je brat postao optičar. Bila je visoka djevojka, sportskog tipa, lijepo građena. Voljela je logorske vatre, izlaske u grupi i rado je pekla kolače za crkvene skupove. Bila je katolkinja i vjeru je prakticirala s lakoćom i bez prenemaganja. Svi koji su je poznavali opisuju je kao iskrenu, čestitu, izravnu, punu životne radosti. "Doista draga djevojka", rekao je Luc Ladmira, "pomalo staromodna..." Nipošto glupa, ali ni prepredena, u smislu da zlo nije vidjela kao što ga ne bi ni napravila. Činilo se da je čeka život bez velikih prekretnica, čiji bi predvidljivi tok neki cinik - s kakvima se nije družila - ocijenio obeshrabrujućim: studij, ali ne dalje od toga, tek koliko je potrebno da nađe muža,

solidnog i toplog kao što je i ona, dvoje-troje lijepe djece koju se odgaja u čvrstim načelima i vedrom ozračju, kućica u rezidencijalnoj četvrti, s dobro opremljenom kuhinjom, velike proslave za Božić i rođendane, sa mladima i starima zajedno, prijatelji slični njoj, životni standard koji bi polako ali sigurno rastao, potom odlazak djece, jedno po jedno, njihova vjenčanja, soba najstarijeg koju pretvara u glazbeni salon jer sad ima vremena ponovno se prihvatiti glasovira, muž odlazi u mirovinu, čini se da je vrijeme proletjelo, hvataju je trenuci sjete, kuća je prevelika, djeca dolaze u posjet prerijetko; prisjeća se tipa s kojim je imala kratku avanturu, jedinu, tek što je zašla u četrdesete, onda je to bilo strašno, tajnovitost, zanesenost, krivnja, da bi kasnije saznala da je i muž imao svoj izlet, čak je razmišljao o razvodu, sad drhturi početkom jeseni, već su Svi Sveti i jednog dana, nakon rutinskog pregleda, saznaje da ima rak i eto, gotovo je, za nekoliko mjeseci bit će pokopana. Obični život, ali ona bi ga znala provesti, napučiti ga kao što dobra domaćica zna udahnuti život kući i učiniti je ugodnom svojoj obitelji. Čini se da nikada nije sanjala o nečem drugom, čak ni u tajnosti uzaludnih tlapnji. Možda ju je štitila vjera koja je, kažu, bila duboka. Ni najmanje nije bila sklona romantičnim fantazijama, ni avanturi, ni lakoumnosti niti, dakako, tragediji. (Moram dodati da su, prije zlosretnog događaja, svi smatrali Jean-Claudea savršenim mužem za takvu ženu. Tijekom procesa sutkinju je zaprepastilo to što je on nabavljao pornografske kasete i naivno gaje upitala što je s njima radio. Okrivljeni je odgovorio da ih je gledao, ponekad sa suprugom, a sutkinja je smatrala da to vrijeda uspomenu na pokojnicu. "Može li itko zamisliti da Florence gleda pornografske kasete?" uzviknula je, a on je, pognuvši glavu, promrmljao: "Ne, naravno da ne, ali nitko nije mogao zamisliti ni da ih ja gledam.")

Htio je dijeliti taj ravan i svijetao životni put koji je kod Florence izgledao tako prirodan. Kaže da se od četrnaeste godine smatrao zaručenim s njom. Ništa im nije stajalo na putu, ali nije siguran da je taj izbor odmah bio uzajaman. U Lyonu je Florence dijelila mali stan s dvjema djevojkama koje su, kao i ona, studirale medicinu. Ako im je za vjerovati, nju je prilično živciralo bojažljivo, ali uporno udvaranje toga jurskog rođaka koji se više sviđao njezinim roditeljima pa su ga i zadužili da pripazi na nju, a on nikada nije propustio da je dočeka na

kolodvoru kad se nedjeljom navečer vraćala iz Annecvja. Ona je bila vrlo druželjubiva, a on nije poznavao nikoga, no kako se vječno motao oko nje, vremenom se priključio skupini njezinih prijatelja. Nikome nije smetao, niti bi ga se itko sjetio pozvati. U toj živahnoj, ali pristojnoj klapi, koja je odlazila na izlete u planinu i ponekad, subotom navečer, u noćne klubove, Jean-Claude je igrao ulogu knjiškog moljca, ne posebno zabavnog, ali ipak ugodnog. Luc Ladmiral je pak bio prirodni vođa. Zgodan momak, odvjetak stare Ivonske obitelji liječnika, siguran u sebe ali bez oholosti, katolik ali ne bogomoljac, koji misli na svoju budućnost ali želi uživati u mladosti, savršeno se slagao s Florence, kao najbolji prijatelj. Jean-Claude mu je često posuđivao svoje bilješke s predavanja, tako čitke kao da su pisane da ih čita netko drugi. Luc je cijenio njegovu ozbiljnost i odanost. Kad ga je hvalio, rado je naglašavao kako je siguran u svoju procjenu jer se ne zadržava samo na prividu. Ondje gdje su drugi vidjeli samo mirnog, pomalo trapavog momka sa sela, on je naslućivao marljivog čovjeka koji će daleko dogurati, štoviše, čovjeka sigurnog i iskrenog, dostojnog potpunog povjerenja. To je prijateljstvo umnogome pomoglo Jean-Claudeu da se uključi u društvo, a možda je i utjecalo na Florencine osjećaje.

Zli jezici govore da mu je popustila jer ju je izmorio, da ju je dirnula, a možda i raznježila njegova odanost, ali da nije bila zaljubljena. Tko zna? Tko može govoriti o tajnama dvoje ljudi? Ono što znamo jest da su tijekom sedamnaest godina slavili 1. svibnja, datum koji im nije bio godišnjica braka nego dan kad se Jean-Claude odvažio reći Florence "volim te" i da je nakon te izjave s njom stupio - i vjerojatno ona s njim - u prvi seksualni odnos. Imao je dvadeset i jednu godinu.

Seks je jedna od praznih stranica u toj priči. Prema vlastitom priznanju, Jean-Claude sve do Corinne nije upoznao drugu ženu osim svoje, a možda se varam, ali mislim da Florence nije imala avantura nakon sklapanja braka. Kvaliteta ljubavnog života nije povezana s brojem partnera i zasigurno postoje vrlo sretne erotske veze između ljudi koji su uzajamno vjerni čitav život. Ipak je teško zamisliti da su Jean-Claude i Florence bili sjedinjeni u vrlo uspješnoj erotskoj vezi - da je tomu bilo tako, njihova bi priča drukčije završila. Kad se za vrijeme istrage postavilo to pitanje, on se zadovoljio odgovorom daje s te točke sve bilo "normalno", a začudo nijedan od

četiri para psihijatare koji su ga ispitivali nije nastojao iz njega izvući više, niti je o tome stvorio ikakve pretpostavke. Naprotiv, tijekom suđenja pronio se podrugljiv glas među novinarskim veteranima da je u osnovi čitave priče činjenica da optuženik nije bio dorastao u krevetu. Ta se glasina nije temeljila samo na općem dojmu koji je ostavljao, nego i na sljedećoj podudarnosti: svaki put kad je spavao s nekom ženom, s Florence u proljeće 1975., a s Corinne u proljeće 1990., uslijedio bi prekid koji je ona nametnula, a kod njega razdoblje depresije. Nakon što je Corinne popustila pred njegovim udvaranjem, održala mu je mali govor, nježan i razuman: zaustavimo se na tome, previše držim do našeg prijateljstva i ne bih ga htjela pokvariti, uvjeravam te da je tako bolje, itd. Govor koji je slušao poput kažnjenog djeteta koje tješe kazujući mu da je to za njegovo dobro. Isto je tako, petnaest godina ranije, nakon nekoliko dana nečega što je napokon bilo nalik vezi, Florence odlučila kako je bolje da se više ne viđaju, pod izlikom da se mora pripremati za ispite i da je ništa ne smije od toga odvlačiti. Da, tako je bolje.

Tako odbačen, reagirao je kao i u gimnaziji, skrivenom depresijom i pogrešnim potezom. Bilo da mu budilica nije zvonila ili je nije htio čuti, ustao je prekasno da stigne na ispit na kraju druge godine. Za prijelaz na treću godinu nedostajalo mu je samo nekoliko bodova i još uvijek je mogao izići na ispit u rujnu. Ljeto je ipak prošlo tugaljivo jer, premda je Florence ustrajala u odluci da ga ne viđa - za dobrobit i njegovog i njezinog studiranja - znao je, preko zajedničkih prijatelja, da je ta čvrsta odluka ne sprečava da izlazi s društvom i da se zabavlja, dok je on čamio u Clairvauxu. A onda je počela nova akademska godina i njegov se život stao račvati.

Između prekida s Florence i početka nastave u rujnu, neposredno prije ljetnih praznika, zbio se znakovit događaj. Bili su u noćnom lokalima, uobičajeno društvo, ali bez Florence koja je već otputovala u Annecy. U jednom je trenutku Jean-Claude rekao da ide do auta po cigarete. Vratio se tek nekoliko sati kasnije, a čini se kako nitko nije primijetio da ga tako dugo nema. Košulja mu je bila poderana i umrljana od krvi, a on izbezumljen. Ispričao je Lucu i ostalima da su ga napali neznanci. Prijeteći mu pištoljem, prisilili su ga da uđe u prtljažnik svog auta i da im preda ključeve. Auto je pojurio velikom brzinom tako da se Jean-Claude tresao u prtljažniku, izubijan i

prestravljen. Činilo mu se da se voze vrlo daleko i mislio je da će ga ubiti ti tipovi koje nikada nije vidio i koji su ga valjda s nekim zamijenili. Jednako naglo i neočekivano kao što su ga unutra ubacili, izvukli su ga iz prtljažnika, isprebijali i ostavili na rubu ceste za Bourg-en-Bresse, 50 kilometara od Lyona. Ostavili su mu auto, kojim se vratio kako je znao i umio.

"Ali što su htjeli od tebe?", pitali su zapanjeni prijatelji. Odmahivao je glavom. "Nemam pojma. Uopće ne razumijem. Pitao sam se isto što i vi." Rekli su mu da treba prijaviti policiji, podnijeti tužbu. Kazao je da hoće, ali u kartoteci Ivonske policije nema traga o tom događaju. Sljedećih nekoliko dana pitali su ga ima li novosti, a onda su došli praznici, svatko je otišao na svoju stranu i više se o tome nije govorilo. Osamnaest godina kasnije, tražeći u Jean-Claudeovoj prošlosti nešto što bi moglo objasniti tragediju, Luc se prisjetio te epizode. Ispričao ju je istražnom sucu, koji je već znao za nju. U jednom od prvih razgovora s psihijatrima zatvorenik ju je spontano spomenuo, kao primjer svoje mitomanije: upravo kao što je u mladosti izmislio djevojku i nazvao je Claude, izmislio je i taj napad da potakne zanimanje za sebe. "No kasnije više nisam znao je li to istina ili laž. Naravno, ne sjećam se stvarnog napada, znam da se nije dogodio, ali ne sjećam se ni da sam ga odglumio, da sam poderao košulju i da sam se izgrebao. Kad razmislim, zaključim da sam to zacijelo odglumio, ali ne sjećam se. Na kraju sam povjerovao da sam doista napadnut."

Najčudnije je što ga nitko nije tjerao da to prizna. Nakon osamnaest godina tu se priču nikako nije moglo provjeriti. To nije bilo moguće ni kad se vratio u lokal i ispričao je prijateljima. Štoviše, priča je sasvim nevjerovatna i, paradoksalno, upravo zato nikome nije ni palo na pamet posumnjati u nju. Lažljivac se obično trudi izmisliti nešto prihvatljivo, a budući da ono što je ispričao Jean-Claude nije bilo vjerovatno, moralo je, dakle, biti istina.

Kad sam bio u osmom razredu mnogo je učenika počelo pušiti. S četrnaest godina bio sam najmanji u razredu i, bojeći se da ne izazovem podsmijeh oponašajući veće dječake, razvio sam određenu strategiju. Uzeo bih cigaretu iz kutije Kenta koju je moja majka kupila u inozemstvu i držala kod kuće za slučaj da neki gost zaželi zapaliti i, u pravom trenutku, u kafiću u kojem smo se okupljali

nakon nastave, zavukao bih ruku u džep jakne. Podignuvši obrve, s čuđenjem bih razgledao što sam našao. Glasom koji mi se činio bolno piskav, pitao sam tko mi je to stavio u džep. Dakako, nitko se ne bi javio, a osim toga nitko nije ni obraćao pozornost događaju koji sam jedino ja komentirao. Siguran sam da nisam imao cigaretu kad sam krenuo od kuće. To znači da mi ju je netko stavio u džep bez moga znanja. Ponavljao sam da ne razumijem što je posrijedi, kao da će to ukloniti sumnju kako sam sâm aranžirao skeč da budem zanimljiviji. No, time nisam postao zanimljiv. Nisu me nikad baš odbili saslušati, nego su samo neki ljubazno rekli "da, baš čudno" i prešli na druge teme. Ja sam mislio da ih stavljam pred jednu od onih iritantnih zagonetki koje potiču um da radi. Ili je netko, kao što sam tvrdio, stavio cigaretu u moj džep i pitanje je bilo: zašto? Ili sam to ja učinio i lagao, a pitanje je isto: zašto? S kojim ciljem? Naposljetku bih slegnuo ramenima s lažnim nehajem i rekao dobro, kad je cigareta već tu, preostaje mi samo daje popušim. Što sam i činio. No uvijek me zbunjivalo i razočaravalo što se u očima drugih nije dogodilo ništa osim uobičajenih pokreta pušača - vađenje i paljenje cigarete, što su svi radili i što sam i ja želio raditi, ali se nisam usuđivao. Cijeli taj mali cirkus, to prenavljanje kojim sam želio istodobno i potvrditi da pušim i dati na znanje da je to posljedica sasvim posebnih okolnosti, odnosno da se ne radi o mom izboru (jer sam se bojavao da bi mi se drugi izrugivali - na što nitko nije ni pomišljao), nego o obvezi povezanoj s tajnom, kao da nitko nije ni primijetio. Stoga mogu lako zamisliti kako se Romand začudio što su njegovi prijatelji tako jednostavno prihvatili njegovo nevjerojatno objašnjenje. Izišao je, vratio se, ispričao da su ga neki tipovi pretukli, i to je sve.

* * *

Drugog dana suđenja, kad se očekivalo da stvari krenu prema razrješenju, doručkovao sam s odvjetnikom Abadom. To je čovjek mojih godina, krupan i odrješit, koji zrači muškim autoritetom. Pomislio sam da ga se Romand mora vraški bojati, ali i da ga istodobno smiruje što ga brani tip čovjeka koji bi mu u školi bio rado razbio nos. Abad je posvećivao mnogo vremena i energije

Romandovoj obrani, bez nade da će zaraditi i prebitu paru. Govorio je da to radi u spomen na mrtvu djecu.

Bio je zabrinut. Romand je tvrdio da je tijekom noći u bljesku sjećanja otkrio pravi razlog zbog kojega u rujnu 1975. nije izišao na ispit. Upitao sam koji je to razlog. Abad mi je jedino pristao reći kako bi, da ga se potvrdi, taj razlog nedvojbeno išao u prilog njegovom klijentu, ali ga je, nažalost, potpuno nemoguće provjeriti, odnosno Romand nije htio dati ime osobe koja bi ga mogla potvrditi. Govorio je da ime ne želi odati iz poštovanja prema bližnjima nekoga tko je preminuo, a bio mu je drag.

"To podsjeća na one siromašne obitelji koje je podučavao čitanju..."

"Možete li zamisliti kakav bi to učinak imalo?" uzdahnuo je Abad. "Rekao sam mu da to zadrži za sebe. Da, bilo mu je drago vidjeti vas u novinarskim klupama. Šalje vam pozdrave."

Nije bilo senzacionalnih otkrića. Romand je poslušno ispričao sudu istu priču kao i u istrazi: dva dana prije ispita pao je niz stepenice i slomio desnu šaku. Tako je, tom "banalnom nezgodom" sve počelo. Kako nema nikakvog dokaza o padu ni svjedoka koji bi potvrdio da je u rujnu 1975. imao zamotanu šaku, zacijelo se bojao da će ga sumnjiviti kako je nezgodu izmislio, tada ili za vrijeme istrage, pa je posebno naglašavao da se nezgoda doista dogodila. A onda je, kao da je nesuvislost priče ponovno zalag njezine vjerodostojnosti, dodao da pad ionako ništa ne mijenja na stvari jer je mogao zatražiti da diktira odgovore na ispitna pitanja.

Ujutro, na dan ispita, kazaljke njegove budilice slijedom su pokazivale sat kad je trebao ustati, sat početka pismenog i sat završetka. Iz kreveta je gledao kako se okreću. Kad su predali ispite, studenti su se okupili na izlazu iz amfiteatra i na terasama kafića i međusobno se zapitkivali kako je prošlo. Rano poslijepodne roditelji su telefonirali Jean-Claudeu da ga upitaju to isto, a on je odgovorio da je bilo dobro. Nitko drugi nije nazvao.

Prošlo je tri tjedna od dana ispita do objave rezultata. Sve je još bilo neizvjesno. Još je mogao priznati daje lagao. Naravno, to je bilo teško. Tom se ozbiljnom mladiću zacijelo činilo neizrecivo teškim priznati tako veliku djetinjariju, glupu laž poput one kad Antoine Doinel u Četiristo udaraca, da se izvuče iz škakljive situacije u školi, bubne da mu je majka netom umrla, a onda se mora ispetljivati iz

neizbježnih posljedica svoje laži. Najgore je upravo to što su posljedice neizbježne. Osim ako nekim čudom njegova majka doista ne umre u sljedeća dvadeset četiri sata, čim su zabranjene riječi izgovorene dječak savršeno dobro zna što će se dogoditi: šok, sažaljenje, pojedinosti koje će morati davati i koje će ga još više zakopati te ubrzo užasni trenutak kad istina iziđe na vidjelo. Takve laži izlete bez predumišljaja. Čim su izgovorene, čovjek požali, sanja o tome da se može vratiti minutu u prošlost i poništiti ludost koju je počinio. U Romandovom je slučaju najčudnije što je tu ludost počinio dvaput, poput korisnika kompjutera koji je zabunom pritisnuo tipku za brisanje važnog dokumenta, a kad ga program upita je li siguran da ga želi izbrisati, nakon zrelog vaganja za i protiv, ipak potvrdi. Ako svoju djetinjastu laž nije od srama mogao priznati roditeljima, mogao se izvući tako da im kaže da je pao. Ako mu je bilo jednako nemoguće reći da nije prošao kao i priznati da nije ni izišao na ispit, mogao se obratiti nekome iz uprave fakulteta i objasniti da je slomio šaku ili da je u depresiji i nastojati se dogovoriti za popravni ispit. S razumskoga gledišta sve bi bilo bolje od onoga što je učinio - čekao je objavu rezultata te izjavio da je prošao i da je primljen na treću godinu medicine.

Na jednoj se strani pružao normalni put kojim su pošli njegovi prijatelji i za koji je, svi se slažu, imao sposobnosti nešto veće od prosjeka. Na tom je putu posrnuo, ali nitko ga nije vidio pa se još mogao podići i sustići ih. Na drugoj je strani krivudavi put laži, koji čak ni na početku nije posut ružama, za razliku od puta poštenja koji je, barem u alegorijama, trnovit i kamenit. Nije potrebno krenuti tim putem, ni ići do prvog zavoja, kako bi se vidjelo da je to slijepa ulica. Ne izići na ispit i pretvarati se da ste položili nije smjeli blef koji bi mogao uspjeti, kockarsko sve ili ništa. Može se samo dogoditi da vas ubrzo uhvate i izbace s fakulteta, uz sramotu i porugu, čega se sigurno najviše bojao. Kako je mogao shvatiti da postoji nešto gore od toga da ga brzo raskrinkaju, a to je da ga ne uhvate, i da će zbog te djetinjaste laži osamnaest godina kasnije ubiti svoje roditelje, Florence i djecu koja još nisu rođena?

"Ali zašto?" upitala je sutkinja.

Slegnuo je ramenima.

"To pitanje postavljam sebi svakoga dana već dvadeset godina. Ne znam odgovor."

Nastupio je trenutak tišine.

"Rezultati ispita su bili izvješeni. Imate prijatelje. Zar nitko nije primijetio da vaše ime nije na popisu?"

"Ne. Sigurno ga nisam išao dopisati rukom. Uostalom, popisi su iza stakla."

"To je zagonetka."

"I za mene."

Sutkinja se nagnula prema jednom od prisjednika koji joj je nešto prišapnuo u uho.

A onda reče: "Čini nam se da ne odgovarate u potpunosti na pitanja."

Nakon što je razglasio svoj uspjeh, zatvorio se u garsonijeru koju su mu roditelji kupili, kao što se nakon neuspjeha u gimnaziji Pare zatvorio u svoju dječju sobu. Prvo je tromjesečje proveo u stanu, ne odlazeći ni u Clairvaux, ni na fakultet i ne viđajući prijatelje. Ako bi mu netko pozvonio na vrata, nije odgovarao, nepomično je čekao da posjetitelj odustane. Slušao je korake kako se udaljavaju stubištem. Ležao je ispružen na krevetu, nije pospremao, hranio se konzervama. Bilješke s predavanja vukle su mu se po stolu, otvorene na istoj stranici. Ponekad bi svijest o onome što je napravio probila otupjelost u koju se uljuljkao. Što ga je moglo spasiti iz neprilike? Da požar na fakultetu pretvori u pepeo sve pismene radove s ispita? Da potres sruši Lyon? Da on sam umre? Pretpostavljam da se pitao zašto, zašto je upropastio život. Jer bio je uvjeren da ga je upropastio. Nije planirao nastaviti s obmanom, uostalom, u tom času to više nije ni bila obmana, nije se pretvarao da je student, povukao se od svijeta, zatvorio se u kuću i čekao da sve završi, poput kriminalca koji dobro zna da će mu policija jednoga dana pokucati na vrata i mogao bi pobjeći, promijeniti adresu, otići u inozemstvo, ali ne, on radije ostaje i ne poduzima ništa, pedeseti put prečitava mjesec dana stare novine, jede iz konzerve hladan bijeli grah s mesom i, udebljavši se dvadeset kilograma, čeka kraj.

U malom društvu, u kojem je bio sporedan član, donekle su se čudili, ali ne dalje od općenitih pitanja, koja su ubrzo postala uobičajena: "Jesi li vidio Jean-Claudea u posljednje vrijeme?" Ne,

nitko ga nije vidio, ni na predavanjima ni na vježbama, nisu znali što se s njim događa. Bolje upućeni su govorili o ljubavnom razočaranju. Florence ih je pustila da pričaju. A on, u svojoj garsonijeri iza spuštenih kapaka, gdje se pomalo pretvarao u duha, vjerojatno je s gorkim zadovoljstvom zamišljao tu ravnodušnost. Možda je, kao veliko dijete što je i bio, uživao u pomisli da će krepiti sam u svojoj rupi, napušten od svih.

Ali nije bio napušten od svih. Nešto prije božićnih praznika netko mu je pozvonio na vrata i zvonio je sve dok nije otvorio. Nije to bila Florence. Bio je Luc, sa svojom iritantnom energijom i potpunom nesposobnošću da stvari sagleda s drugog gledišta osim svojega, ali i sa željom da se pokaže dobar, zbog čega je uzimao autostopere, pomagao prijateljima pri selidbama i snažno ih lupao po ramenima kad bi bili neraspoloženi. Možemo biti sigurni da ga je potegao za uši, očitao mu bukvicu, rekao mu da se uvalio u govna i da se sad mora izvući te prosipao slične klišeje a da se Jean-Claude nije uvrijedio jer im je i sam bio sklon. Obojica su se, tijekom istražnog postupka, sjetila glavnog trenutka njihovog razgovora. Vozili su se Lucovim automobilom duž obale Saone. Luc je bio za volanom i objašnjavao kako je upravo kad se dotakne dno pravi trenutak da se odgurne nogama i izroni na površinu, a Jean-Claude ga je slušao sumornog i obeshrabrenog izraza, kao da je već potonuo. Možda je bio u napasti da sve prizna Lucu? Kako bi on reagirao? Najprije, dakako, nekom rečenicom poput: "E, pa zbilja si zeznuo stvar!", a onda bi, jer je uvijek mislio pozitivno, nastojao pronaći način da se popravi šteta, realistično i izvodljivo rješenje koje bi dovelo stvari u red. Luc bi mu bio rekao što da poduzme, sve bi organizirao, možda govorio u njegovo ime s dekanom fakulteta. Bilo bi jednostavno sve prepustiti njemu, kao sitni prijestupnik svome odvjetniku. S druge strane, reći mu istinu značilo je pasti u njegovim očima i, što je još gore, suočiti se s njegovim nerazumijevanjem i mučnim pitanjima: "Ali, Jean-Claude, to je blesavo! Možeš li mi objasniti zašto si to učinio?" E pa ne, nije mu mogao objasniti. Nije htio. Bio je previše umoran.

Na semaforu se Luc okrenuo prema prijatelju i pogledao ga u oči. Vjerovao je da je uzrok njegovoj depresiji prekid s Florence (što je na

određeni način bilo točno) i istaknuo je da su djevojke prevrtljive i da ništa nije izgubljeno. Tada mu je Jean-Claude rekao da ima rak.

Nije to namjeravao reći, bila je to sanjarija kojom se zanosio već dva mjeseca. Rak bi sve sredio. Opravdao bi njegovu laž. Kad netko umire nije važno je li položio ispit na kraju druge godine ili nije. Donio bi mu sućut i divljenje Florence i svih navodnih prijatelja koji su ga, a da to nisu ni shvaćali, smatrali nevažnim. Čim je izrekao tu riječ osjetio je njezinu magičnu moć. Našao je rješenje.

Rak koji je za sebe odabrao bio je limfom, a to je hirovita bolest, nepredvidljivog toka, ozbiljna ali ne nužno smrtonosna, koja ne sprečava oboljeloga da godinama vodi normalan život. I doista, ona mu je omogućila da vodi normalan život jer je, pred njim i pred drugima, zauzela mjesto njegove laži. Nekoliko je ljudi saznalo da on živi s bombom koja će ga jednog dana uništiti, ali zasad miruje u tajnosti u njegovim stanicama - jer ubrzo je spomenuo kako se bolest povukla, a onda se više nije o njoj govorilo. Mislim da je i sam radije tako zamišljao prijetnju koja je visjela nad njim i uvjeravao se daje ujedno i neposredna i daleka, tako da je nakon razdoblja krize, kad je mislio da je gotov, da samo još čeka neizbježnu katastrofu, prigrlio duhovno stanje bolesnika koji zna daje katastrofa doista neizbježna, koji zna da se u svakom trenutku bolest može opet aktivirati, ali unatoč tomu odlučuje živjeti i kovati planove, a pritom svojom tihom hrabrošću pobuđuje divljenje bližnjih. Priznati limfom umjesto prevare za njega je bilo kao da previše jedinstvenu i osobnu zbilju prevodi u termine koji će drugima biti razumljivi. Radije bi bio uistinu patio od raka nego od laži -jer laž je bolest, sa svojom etiologijom, rizicima od metastaze i neizvjesnom životnom prognozom - ali sudbina je htjela da oboli od laži i nije on kriv što je obolio.

Život se vratio u kolotečinu. Jean-Claude se vratio na fakultet, ponovno je vidio prijatelje, a naročito Florence. Potresen onim što je saznao, Luc je upitao zna li ona, a Jean-Claude je patnički svečano odgovorio da to ne želi nizašto na svijetu. "Ti joj nećeš ništa reći, je li tako?" Čak se usudio dodati: "Obećaj mi da joj nećeš reći!", naslućujući da će mu istinoljubivi Luc odgovoriti: "To ti ne mogu obećati. Florence je dobra cura.

Ima pravo znati. Kad bi znala da ja znam i da sam joj prešutio, ljutila bi se na mene do kraja života i imala bi pravo..." Ako je to bio manevar, uspio je. Djevojke s kojima je Florence stanovala natuknule su da je prema Jean-Claudeu gajila poštovanje i naklonost, ali da je fizički nije privlačio. Jedna je čak rekla da joj se gadilo njegovo mlohavo tijelo i nije podnosila da je dotakne, niti ona njega. Stoga je moguće pomisliti da mu se vratila jer je vjerovala da je teško bolestan. U svakom slučaju, vratila mu se, i dvije godine kasnije proslavili su zaruke.

Njegov dosje sadrži čudnovati niz dokumenata, prepisku između studenta druge godine Jean-Claudea Romanda i Medicinskog fakulteta u Lyonu, od 1975. do 1986. godine. Dva puta je, u vrijeme ispita za prijelaz na treću godinu, slao pisma navodeći zdravstvene razloge zbog kojih im nije mogao pristupiti. Pismima su priložene liječničke potvrde s potpisima različitih liječnika koji mu, ne objašnjavajući zašto, propisuju mirovanje osam do petnaest dana koji, nažalost, padaju baš u vrijeme ispita. Godine 1978. formulacija je ista, ali "priložena potvrda" nije priložena. Stoga slijedi nekoliko pisama opomene, na koje on odgovara pozivajući se na famoznu potvrdu kao da ju je poslao. To izigravanje budale ima neizbježnu posljedicu: obavještavaju ga da u rujnu nema pravo izići na ispit. No nije navedeno da se nema pravo ponovno upisati na drugu godinu, pa će on to redovito činiti sve do 1985. Svake jeseni prima od studentske službe novu studentsku karticu, ali i isto pismo, koje potpisuje dekan i kojim mu se zabranjuje izlazak na ispit u rujnu. Tek je u studenome 1986. nova šefica studentske službe pokušala otkriti je li moguće g. Romandu zabraniti ne samo da se prijavi za ispit (što ionako nije radio), nego i da se ponovno upiše. Odgovoreno joj je da taj slučaj nije predviđen fakultetskim propisima. Onda je pozvala fantomskog studenta na razgovor, on nije došao i, nedvojbeno uznemiren tom promjenom tona, više se nije oglasio.

Svi su, i sutkinja i optužba i obrana, bili jednako zaprepašteni pričom o godinama studiranja, a on je dijelio njihovo čuđenje. "I sam sâm bio začuđen da je to moguće", izjavio je. U najboljem slučaju, mogao je računati na tromost administracije, uljuljkivati se u iluziju daje on samo broj u njihovoj kartoteci, ali nikako nije mogao zamisliti da će se dvanaest godina uzastopce upisivati na drugu godinu

medicine. U svakom slučaju, zvono za uzbunu moralo je odjeknuti daleko ranije, kod onih za koje nije bio broj, nego prijatelj Jean-Claude, zaručnik Jean-Claude. Ali ništa se nije dogodilo. Pohađao je predavanja, odlazio u sveučilišnu knjižnicu. Na stolu u svojoj garsonijeri držao je iste udžbenike i skripta kao i drugi, i dalje je posuđivao svoje bilješke manje savjesnim studentima. U pretvaranje da studira medicinu ulagao je istu količinu revnosti i energije koja bi mu trebala da uistinu studira. Kad je ponovno počeo hodati s Florence, uobičajili su zajedno učiti i uzajamno se ispitivati. Međutim, nisu više bili na istom studiju jer je Florence pala na ispitu na kraju druge godine, na istom onom koji je on navodno prošao, te je, kao i dvije djevojke s kojima je dijelila stan i kao njihov prijatelj Jacques Cottin, prešla na farmaciju. Bila je pomalo razočarana, ali nije oko toga pravila dramu. Bolje biti dobra ljekarnica nego loša liječnica, a Jean-Claude će postati dobar liječnik, možda i više od toga. Bio je ambiciozan i marljiv i svi su njegovi prijatelji mislili da će daleko dogurati. Ona mu je pomagala ispitujući ga za njegove ispite, a on je nju propitkivao gradivo iz farmacije. Sve u svemu, on je prošao čitav program studija medicine, osim što nije polagao ispite ni odlazio na staž u bolnice. U vrijeme održavanja ispita katkad se pojavljivao u hodniku, na ulazu i na izlazu, računajući kako će gužva i nervoza prikriti da ga u međuvremenu nije bilo. Što se tiče bolničkog staža, grupe su bile male i svakoga je osobno nadgledao profesor pa je bilo nemoguće krišom se uvući, ali kako se stažiralo u različitim bolnicama Ivonske regije, mogao se praviti da je on raspoređen na drugo mjesto, a ne tamo gdje i sugovornik. Lako je zamisliti scene koje bi iz toga izvukao i najnevješiji komediograf, situacije u kojima se prevarant nađe prikliješten između dviju osoba kojima je ispričao različite priče. Ni Romand niti bilo tko od njegovih kolega sa studija ne sjećaju se, međutim, takvih situacija, pa moramo prihvatiti da do toga nikada nije došlo.

Njihovi su se prijatelji polako ženili. Jean-Claude i Florence bili su vrlo traženi kumovi. Nitko nije sumnjao da će ubrzo doći njihov red. Florencini roditelji su ih jako poticali -obožavali su svog budućeg zeta. Upravo je u njihovoj kući pokraj Ancevyja priređena svadba, uz nazočnost sto pedeset gostiju. Sljedeće je godine Florence obranila diplomski rad na farmaciji uz pohvalu komisije, a Jean-Claude je

prošao stručni ispit u Parizu. Isprva znanstveni istraživač u Ivonskom INSERM-u (Nacionalnom institutu za zdravlje i medicinska istraživanja), prešao je kao viši znanstveni suradnik u Svjetsku zdravstvenu organizaciju u Ženevu. Tada su napustili Lyon i preselili u Ferne-Voltaire, gdje je Luc Ladmiral upravo preuzeo očevu ordinaciju, a Jacques Cottin ljekarnu u kojoj će Florence moći raditi na pola radnog vremena. Ancecv je bio udaljen samo sat vožnje prema jugu, a Clairvaux isto toliko prema sjeveru. Uživali su prednosti života na selu, blizine planina i Ženeve na dva koraka, međunarodne zračne luke, otvorenog i kozmopolitskog okruženja. Usto, to je bilo idealno za djecu.

Njihovi su prijatelji počeli dobivati djecu. Jean-Claude i Florence bili su vrlo traženi krsni kumovi i nitko nije sumnjao da će ubrzo doći njihov red. Jean-Claude je obožavao Sophie, najstariju kćer Luca i Cecile, koji su već imali drugo dijete. Caroline Romand rođena je 14. svibnja 1985., a Antoine 2. veljače 1987. Njihov je otac donio prekrasne poklone od svojih šefova iz SZO-a i INSERM-a, koji ni kasnije nisu zaboravljali njihove rođendane. Premda ih nikada nije upoznala, Florence im je pisala pisma zahvale, koja je njezin muž trebao uručiti.

* * *

Većina obiteljskih albuma Romandovih uništena je u požaru njihove kuće, ali sačuvano je nekoliko fotografija koje su slične našima. Kao i ja, kao Luc, kao svi mladi očevi, i Jean-Claude je kupio fotografski aparat kad mu se rodila kći, te je gorljivo fotografirao Caroline i potom Antoineta kao bebe - njihove bočice, igre u drvenoj ogradi, prve korake, Florencin smiješak dok se nadvija nad njih, a ona je pak snimala njega dok ih ponosno nosi, dok mu skakuću u naručju, dok ih kupa. Na tim slikama on ima izraz blesavog divljenja koji je sigurno raznježio njegovu ženu i uvjerio je da je na kraju krajeva ipak dobro odabrala, da voli čovjeka koji ih toliko voli, nju i djecu.

Njihovu djecu.

Florence je nazivao Flo, Caroline Caro, a Antoineta Titou. Često je rabio prisvojne pridjeve: moja Flo; moja Caro, moj Titou. Često je također, s nježnim ruganjem na koje nas potiče ozbiljnost malenih,

govorio: gospodin Titou. Onda, gospodine Titou, jeste li dobro spavali?

On kaže: "Društveni je dio života bio lažan, ali osjećajni je bio istinit." Tvrdi da je bio lažni liječnik, ali pravi muž i pravi otac, da je svim srcem volio ženu i djecu i da su ga oni također voljeli. Oni koji su ih poznavali tvrde, čak i nakon tragedije, da su Antoine i Caroline bili sretna, otvorena i uravnotežena djeca, ona pomalo sramežljiva, a on pravi zvrk. Na fotografijama iz razreda koje se nalaze u dosjeu dječak se smiješi od uha do uha i vidi se da mu nedostaje nekoliko mliječnih zubi. Kaže se da djeca uvijek sve znaju, da im se ništa ne može sakriti, i ja prvi vjerujem u to. Ponovno gledam slike. Nisam više siguran.

Bili su ponosni što im je otac liječnik. "Liječnik liječi bolesnike", pisala je Caroline u jednom sastavku. Nije ih liječio u klasičnom smislu riječi, nije liječio čak ni svoju obitelj - sve ih je, pa i njega, liječio Luc - i tvrdio je da nikada u životu nije napisao recept. On, objašnjavala je Florence, pronalazi lijekove koji omogućavaju liječenje pa je zato super-doktor. Odrasli nisu znali ništa više o njegovom poslu. Da ih se pitalo, oni koji su ga površno poznavali rekli bi daje imao važno mjesto u SZO-u i da je često putovao, a oni koji su ga dobro poznavali dodali bi da radi na istraživanju ateroskleroze, da predaje na fakultetu u Dijonu, da ima dodire s visokim političkim dužnosnicima poput Laurenta Fabiusa, bivšeg premijera, a kasnije predsjednika Skupštine, no on sam nije nikada o tome govorio, a ako bi se pred njim spomenule te laskave veze, bilo bi mu pomalo neugodno. Bio je, kako je to Florence znala reći, "organiziran po pretincima", i strogo je odvajao privatne veze od profesionalnih, nikada nije pozivao kući kolege iz SZO-a i nije podnosio da ga se smeta kod kuće radi poslovnih pitanja, niti u uredu radi domaćih ili prijateljskih. Uostalom, nitko nije imao njegov telefonski broj u uredu, čak ni njegova žena, koja je mogla doprijeti do njega putem telefonske službe Operator, ostavi se poruka na glasovnoj pošti, koja mu pošalje signal na pozivnik što ga je Jean-Claude uvijek nosio sa sobom, na što bi on vrlo brzo nazvao. Ni njoj niti ikome drugome nije se to činilo čudnim. Kao i njegova zatvorenost, bila je to karakterna crta Jean-Claudea, na čiji se račun

ona često šalila: "Jednog dana ću saznati da mi je muž komunistički špijun".

Obitelj, uključujući roditelje i ženine roditelje, bila mu je središte života, a oko nje je gravitirao mali krug prijatelja, Ladmiralovi, Cottinovi i još nekoliko parova s kojima je Florence bila prisna. Ti su ljudi, kao i oni, bili u tridesetim godinama, imali slična zanimanja i prihode, djecu iste dobi. Uzajamno su se posjećivali, odlazili zajedno u restoran ili kino, najčešće u Ženevu, a ponekad u Lyon ili Lausanne. Luc Ladmiral se sjeća da je s Romandovima gledao Veliko plavetnilo i još neke hitove, Bejartov balet za koji je Jean-Luc dobio ulaznice preko SZO-a, predstavu Valerie Lemercier, ali i kazališni komad Bernard-Mariea Koltesa, U samoći polja pamuka, koji je Luc u svojoj izjavi opisao kao "beskrajni dijalog dvaju berača pamuka o njihovu teškom životu, koji nekoliko prijatelja što su išli s nama uopće nisu razumjeli". Jean-Claudeu se, naprotiv, svidio, što nikoga nije čudilo jer su ga smatrali intelektualcem. Mnogo je čitao, najradije polufilozofske eseje koje su napisali veliki znanstvenici, kao Slučaj i nužnost Jacquesa Monoda. Za sebe je tvrdio daje racionalist i agnostik, ali poštovao je ženinu vjeru i pristao da djeca pohađaju vjersku školu — kasnije će sami slobodno odabrati. Divio se ocu Pierreu, svećeniku aktivistu, Bernardu Kouchneru, majci Tereziji i Brigitte Bardot. Pripadao je znatnom postotku Francuza koji misle da bi Isus, kad bi se vratio na zemlju, bio liječnik humanitarac. Kouchner mu je bio prijatelj, Bardot mu je poklonila svoju potpisanu bistu na kojoj ona predstavlja Marianne, simbol Republike Francuske. Kao pobornik borbe za zaštitu životinja bio je član njezine fondacije, SPA (Societe Protectrice des Animaux), Greenpeacea, organizacije Handicap international, ali i kluba Perspektiva i stvarnost iz Bellegardea, golf-kluba u Divonne-les-Bainsu i liječničkog Auto-moto kluba, zahvaljujući kojemu je dobio naljepnicu sa zmijom koja se uvija oko štapa, za prednje staklo.

Istražitelji su otkrili tragove nekih donacija i kotizacija za te organizacije, čije je biltene, bedževe i naljepnice ostavljao da se povlače uokolo. Postojali su i pečat i posjetnice na ime doktora Jean-Claudea Romanda, člana francuskog liječničkog zbora, ali nije bio naveden ni u jednom stručnom godišnjaku. Dostajalo je samo nekoliko telefonskih poziva, dan nakon požara, da se kulisa sruši.

Tijekom istrage sudac se nije prestajao čuditi što ti pozivi nisu obavljani ranije, ne iz zlobe i sumnje, nego jednostavno zato što čak i ako ste "organizirani po pretincima", raditi deset godina a da vas ni žena ni prijatelji nikad ne nazovu u ured, toga jednostavno nigdje nema. Nemoguće je čuti tu priču i ne pomisliti da tu postoji neka skrivena tajna i objašnjenje. No tajna je u tome što objašnjenje ne postoji i što se sve, ma kako nevjerojatno izgledalo, odvijalo baš tako.

Ujutro je on odvezio djecu u školu Saint-Vincent. Pratio bi ih do dvorišta, razmijenio koju riječ s profesorima ili majkama učenika, koje su svojim muževima kao primjer isticale tog oca koji je bio tako blizak s djecom, a onda bi odlazio cestom za Ženevu. Ima dva kilometra do granične postaje koju svakodnevno prelazi nekoliko tisuća stanovnika iz područja Gexa koji rade u Švicarskoj. Poput redovnih putnika prigradskog vlaka, oni imaju ustaljeni raspored, pozdravljaju se međusobno i pozdravljaju carinike koji im samo mahnu da prođu bez kontrole. Mnogi od njih su međunarodni dužnosnici i, kad uđu u grad, ne skreću udesno prema središtu i kolodvoru Cornavin, nego idu lijevo prema botaničkom vrtu i rezidencijalnoj četvrti, gdje se nalaze sjedišta njihovih organizacija. Romand bi slijedio taj prometni tok, vozio sporo velikim zelenim i mirnim avenijama i najčešće ostavljao auto na parkiralištu SZO-a.

Ušavši sa značkom posjetitelja, on bi, s aktovkom u ruci, kao domaći u tim prostorima, odlazio od knjižnice u prizemlju do konferencijskih dvorana i ureda za informiranje, gdje je sustavno skupljao sve što je bilo tiskano i besplatno. I automobil i kuća bili su mu prepuni tiskanih materijala koji su u zaglavlju nosili pečat Svjetske zdravstvene organizacije. Koristio se svim uslugama koje je ona pružala - poštom odakle je slao pisma, bankom u kojoj je najčešće podizao novac, putničkom agencijom preko koje je organizirao obiteljska ljetovanja, ali nije se upuštao u odlazak na više katove gdje su ga djelatnici službe sigurnosti mogli upitati što traži. Je li barem jednom, iskoristivši trenutak kad su hodnici bili prazni, posjetio ured čiji je prozor obilježio križićem na fotografiji zgrade koju je poklonio roditeljima? Je li pogledao, čelom oslonjen o staklo, što se vidi s tog prozora? Je li sjeo na svoje mjesto, je li se mimoišao s čovjekom čije je to radno mjesto bilo, je li ga nazvao na posao? Kaže

da nije, da mu to nije ni palo na pamet. Njegova se punica sjeća da je jedne nedjelje čitava obitelj išla u Švicarsku i da su djeca htjela vidjeti tatin ured te da je tata pristao skrenuti. Zaustavili su se na parkiralištu i on je prstom pokazao prozor. I to je sve.

U početku je svakog dana odlazio u SZO, a onda manje redovito. Umjesto cestom za Ženevu, krenuo bi onom prema Gexu i Divonneu, ili pak Bellegardeu, kojom se stiže na autoput za Lyon. Zaustavljao bi se pokraj novinarnice i kupovao naramak novina: dnevnik, revije, znanstvene časopise. Potom bi ih odlazio čitati, bilo u neki kafić - pazio je da ih često mijenja i da budu dovoljno daleko od njegove kuće - bilo u auto. Zaustavio bi se na nekom parkiralištu ili na odmorištu uz autocestu i ostajao ondje satima, čitao, pravio zabilješke, dremuckao. Za ručak bi pojeo sendvič i poslije podne nastavljao čitati u nekom drugom kafiću, na drugom odmorištu. Kad bi taj raspored postao previše jednoličan, lunjao bi gradom - odlazio bi u Bourg-en-Bresse, Bellegarde, Gex, Nantuu, i nadasve u Lyon, gdje se, na trgu Bellecour, nalaze njegove omiljene knjižare, FNAC i Flammarion. Drugih je dana osjećao potrebu za prirodom, za otvorenim prostorom, i odlazio na Juru. Uspinjao bi se krivudavim putem koji vodi do prijevoja La Faucille, gdje se nalazi planinarski dom "Šumski tetrijeb". Florence i djeca voljeli su tamo odlaziti nedjeljom na skijanje i na pržene krumpiriće. Za radnih dana nije bilo nikoga. Popio bi čašicu i pošao hodati šumom. S puteljka koji vodi do vrha vidi se kraj oko Gexa, Ženevsko jezero i, za bistrih dana, Alpe. Pred njim se pružala civilizirana dolina u kojoj su živjeli doktor Romand i njemu slični, a iza njega usjekline i mračne šume u kojima je proveo samotno djetinjstvo. Četvrtkom, kad je držao predavanje u Dijonu, posjećivao je roditelje koji su bili presretni što mogu susjedima pokazati svoga velikog sina, koji je bio tako važan i tako zauzet, ali uvijek spreman skrenuti s puta da ih pozdravi. Njegovom je ocu slabio vid, pri kraju je bio gotovo slijep i nije više mogao ići sam u šumu. Jean-Claude bi ga pratio, držeći ga za ruku, slušao ga kako priča o drveću i svom zatočeništvu u Njemačkoj. Kasnije bi s njim pregledao bilježnice u kojima je Aime, dopisnik jedne meteorološke stanice, već četrdeset godina, kao što drugi pišu intimni dnevnik, svakoga dana bilježio najnižu i najvišu temperaturu.

I naposljetku, tu su bila i putovanja - kongresi, seminari i simpoziji posvuda po svijetu. On bi kupio vodič, Florence bi mu priredila kovčeg. Od kuće je odlazio svojim autom koji je navodno ostavljao na parkiralištu ženevske zračne luke. U modernoj hotelskoj sobi, često blizu aerodroma, skinuo bi cipele, ispružio se na krevetu i ostao tri-četiri dana gledati televiziju i zrakoplove kako slijeću i uzlijeću iza stakla. Proučavao je turistički vodič da se ne zabuni u pričanju kad se vrati kući. Svakog je dana telefonirao svojim da im kaže koliko je sati i kakvo je vrijeme u Sao Paulu ili Tokiju. Pitao bi je li sve u redu. Rekao bi ženi, djeci i roditeljima da mu nedostaju, da misli na njih i da im šalje veliki poljubac. Nije telefonirao nikome drugom, a i koga bi zvao? Nakon nekoliko dana vraćao se s poklonima kupljenim u trgovini u zračnoj luci. Svi su mu se jako veselili. Bio je umoran zbog vremenske razlike.

Divonne su male toplice blizu švicarske granice, poznate nadasve po kockarnici. Tu sam jednom smjestio nekoliko stranica radnje romana o ženi koja vodi dvostruki život i nastoji sve zaboraviti u svijetu kocke. Roman je trebao biti realističan i dobro dokumentiran, no budući da nisam posjetio sve kockarnice o kojima sam pričao, napisao sam da je Divonne na obali Ženevskog jezera, a zapravo je od nje udaljen desetak kilometara. Postoji nešto što se naziva jezerom, ali to je samo mali rukavac pred kojim se nalazi parkiralište gdje se Romand često zaustavljao. I ja sam se ondje zaustavio. To je najjasnija uspomena koju imam o svom prvom putovanju po mjestima njegovog života. Tamo su bila samo još dva prazna automobila. Puhalo je. Ponovno sam pročitao pismo s uputama koje mi je poslao, gledao sam vodu, na sivom sam nebu pogledom pratio let ptica kojima ne znam imena - ne raspoznajem ni ptice ni drveće i mislim da je to žalosno. Bilo je hladno. Upalio sam motor automobila da se zagrijem. Topli me zrak uspavljavao. Mislio sam na stančić u koji idem svakog jutra pošto odvedem djecu u školu. Taj stan postoji, ondje me se može posjetiti i telefonirati mi. Tu pišem i sastavljam scenarije po kojima se obično snima. Ali znam što znači provoditi dan bez svjedoka: sati zurenja u strop, strah da više ne postojite. Pitao sam se što je Jean-Claude osjećao u autu. Zadovoljstvo? Podrugljivo veselje na pomisao da tako maestralno vara sve oko sebe? Uvjeren sam da nije. Tjeskobu? Je li zamišljao kako će sve to

završiti, na koji će način istina izbiti na vidjelo i što će se onda dogoditi? Je li plakao, čela pritisnuta o upravljač? Ili pak nije osjećao ništa od svega toga? Je li u samoći postajao stroj za vožnju, za hodanje, za čitanje, a da zapravo nije ni mislio ni osjećao, umrtvljeni ostatak doktora Romanda? Laž obično služi da prikrije neku istinu, nešto možda sramno, ali stvarno. Njegova nije prikrivala ništa. Iza lažnoga doktora Romanda nije bilo pravog Jean-Claudea Romanda.

Sjetio sam se filma koji je svojevremeno imao veliki uspjeh. Pričao je priču - bajku za krizna vremena - o otpuštenom službeniku koji se to ne usuđuje priznati ženi i djeci. Nadao se da će ubrzo opet naći posao, a evo, već je potrošio otpremninu. Svakog jutra izlazi, pretvarajući se da odlazi u ured, i svake se večeri vraća kući. Dane provodi lunjajući uokolo, izbjegavajući svoju četvrt. Ni s kim ne razgovara, boji se svakog prolaznika jer bi to mogao biti bivši kolega ili prijatelj koji bi se upitao što on radi na klupi u perivoju usred popodneva... No jednoga dana susreće ljude u sličnom položaju, grubijane koji dobro poznaju teška vremena i beskućništvo. S njima otkriva gorči, ali topliji i življi svijet od onoga u kojemu je udobno vegetirao prije pada. Iz tog iskustva izlazi zreliji i humaniji. Film ima sretan završetak.

Rekao mi je da ga je gledao na televiziji s Florence. Njoj se svidio i nije je uznemirio. On je znao da njegova priča ne može dobro završiti. Nikad nikome nije povjerio, niti pokušao povjeriti svoju tajnu - ni ženi, ni najboljem prijatelju, ni neznancu u perivoju, ni prostitutki, niti nekoj dobroj duši čiji je posao slušati i razumjeti - svećeniku, psihoterapeutu ili anonimnom uhu na SOS telefonu. U osamnaest godina dvostrukog života nikoga nije susreo, ni s kim razgovarao, nije došao u dodir ni s jednim od paralelnih svjetova, kao što su svijet kocke, droge ili noćnog života, gdje se mogao osjetiti manje usamljen. Niti je ikada varao ponašajući se kao liječnik. Kad se vraćao u okrilje kućnog života, svatko je mislio da dolazi iz drugog filma u kojemu je imao drugu ulogu, ulogu važnog čovjeka koji putuje svijetom, druži se s ministrima i ide na svečane službene večere, te da će tu ulogu opet preuzeti kad iziđe iz kuće. No nije bilo drugog filma ni druge publike pred kojom bi igrao drugu ulogu. Izvan kuće bio je nag. Odlazio je u ništavilo i prazninu koja nije bila slučajna

nezgoda nego njegovo jedino životno iskustvo. Mislim da nikad nije upoznao drugo, čak ni prije no što mu se život rascijepio nadvoje.

Do kraja studija izdržavali su ga roditelji, koji su mu kupili garsonijeru u Lyonu i auto, te su radije dali posjeći nešto šume nego da im sin gubi vrijeme čuvanjem djece ili davanjem instrukcija kako bi zaokružio džeparac. Trenutak istine trebao je nastupiti kad je završio medicinu i oženio se te ušao u aktivni život kao istraživač u INSERM-u. Ništa se nije dogodilo. Nastavio je dizati novac s bankovnih računa svojih roditelja, za koje je imao punomoć. Držao je da je njihova imovina ujedno i njegova, a oni su ga podržavali u tom uvjerenju i nisu se čudili što im ušteđevinu redovito smanjuje sin koji zasigurno dobro zarađuje. Kad je odselio iz Lyona u područje Gexa, prodao je garsonijeru za 300.000 franaka koje je zadržao. Kad je prešao u SZO, rekao je, ili dao naslutiti, da mu položaj međunarodnog dužnosnika omogućava izvanredno povoljna ulaganja, s kamatom od 18 posto, što je prilika kojom se može okoristiti i njegova obitelj. Romandovi nisu bili ljudi koji bi zakidali svoju državu za porez stavljajući ušteđevinu u švicarske banke, ali kako je to bila ideja njihovog sina, nisu se protivili. Gledajući kako im se teško stečena ušteđevina smanjuje sa svakim bankovnim izvatkom, umjesto da se zabrinu, oni su blagoslivljali Jean-Claudea koji je, premda vrlo zauzet, upravljao njihovim malim mirovinskim fondom. To je povjerenje dijelio i stric Claude koji je, osim automehaničarske radionice, imao i udio u šumarskom poduzeću što ga je vodio njegov brat, te je i on povjerio nećaku nekoliko desetaka tisuća franaka, uvjeren da će mu, ne bude li ih dirao, donijeti deseterostruko.

Romand je živio od toga prvih godina braka. Florence je prijavljivala poreznom uredu skromne zarade koje je dobivala dok je radila na zamjeni u ljekarnama u okrugu, a on nije prijavljivao ništa jer, govorio je, budući da radi u Švicarskoj, ne mora plaćati porez. Kad bi ona potpisala formulare, on je na zajedničku izjavu dodavao: "zanimanje: student" i prilagao presliku iskaznice. Vozili su stari volvo, provodili praznike kod roditelja, ponekad desetak dana u Španjolskoj ili u Italiji. Njihov dvosobni stan od 50 m² bio je dobar za mladi par, manje dobar za mladi par s djetetom, a sasvim neprikladan za četveročlanu obitelj kojoj se usto događalo da joj Florencina majka

dođe u posjet na nekoliko tjedana. To je već postalo predmetom šala kod njihovih prijatelja. Jedni po jedni, oni su kupovali ili gradili kuće, dok su Romandovi uporno kampirali na svojim kaučima na razvlačenje poput vječnih studenata. "Koliko zarađuješ?" dobacio mu je Luc jednog dana. "30,40 tisuća mjesečno, tako nešto?" (Izbacio je taj iznos kao nešto očigledno, a Jean-Claude je potvrdno kimnuo.) "Ipak bi si mogao priuštiti bolje. Inače ćemo pomisliti da si škrtac ili da imaš skupu ljubavnicu!" Svi su se smijali, Florence najviše, a on je slegnuo ramenima promrmljavši da nisu sigurni da će dugo ostati u tom kraju, da bi se moglo dogoditi da dobije mjesto u inozemstvu i da mu se ne da seliti dva puta uzastopce. Još je kazao da mu se gadi sav taj laki novac koji kruži područjem Gexa; nije želio slijediti modu i odgajati djecu u tim vrijednostima, i smatrao je pitanjem časti živjeti skromno. Ta dva objašnjenja, komocija i vrlina, nisu bila u suprotnosti, naprotiv, pridonosila su slici znanstvenika ravnodušnog prema materijalnim stvarima. Pitanje je bilo samo je li i Florence jednako ravnodušna kao i on. Zapravo, usprkos jednostavnom ukusu i povjerenju u muža, s vremenom je počela misliti da su opaske njihovih prijatelja razumne i stala ga poticati da nađu veći stan. On se izmotavao, odlagao, nije imao vremena misliti o tome. I ovako mu je bilo teško vezivati kraj s krajem.

One godine kad je rođen Antoine, Florencin je otac prestao raditi u tvrtki u Ancevcju i otišao u mirovinu. Bilo je to prikriveno otpuštanje viška radnika, koje mu je donijelo otpremninu od 400.000 franaka. Malo je vjerojatno da se Jean-Claude izravno ponudio da ih investira. Zacijelo je o tome govorio s Florence, koja je govorila s majkom, koja je pak razgovarala sa svojim mužem, tako da se Jean-Claude našao u povoljnom položaju onoga koga traže, umjesto da se sam nudi. Pristao je učiniti uslugu puncu i za njega uložiti 378.000 franaka u UOB, ženevsku banku sa sjedištem na Quai des Bergues. Ta je svota očito položena na račun koji je glasio na njegovo ime, budući da je samo njegov položaj omogućavao takvu investiciju. Ime Pierrea Croleta ne pojavljuje se ni na jednom dokumentu. Općenito uzevši, ni Croletovi, ni stari Romandovi, njegovi glavni investitori, nikada nisu vidjeli bankovni izvod koji bi potvrdio plog njihovog novca niti ostvarenu kamatu. No što ima sigurnije na svijetu od švicarske banke, osim švicarske banke do koje se došlo uz pomoć

Jean-Clauda Romanda? Mislili su da njihov novac mirno radi za njih na Quai des Bergues, i nisu imali ni najmanju želju prekidati taj rad. Barem je Jean-Claude na to računao, sve do dana kad mu je punac rekao da želi kupiti mercedes i radi toga povući dio svoga kapitala. Njegova je žena imala sve što treba, djeca su se osamostalila, zašto se lišavati zadovoljstva?

Nekoliko tjedana kasnije, 23. listopada 1988., Pierre Crolet pao je niz stepenice u svojoj kući gdje je bio sam sa zetom, i umro u bolnici ne došavši k svijesti.

Nakon požara otvorena je nova istraga na zahtjev obitelji Crolet. Naravno, nije dovela ni do čega. Na suđenju je tužitelj smatrao da ne može prešutjeti strašnu sumnju s kojom su Croletovi, premda im to sigurno ne treba, i dalje živjeli. Abad je ustao, optužujući tužitelja da proširuje optužnicu kako bi otežao njegovom klijentu, kojemu to također sigurno ne treba. Na kraju, prije no što se sud povukao na vijećanje, optuženi je svakako želio reći obitelji Crolet, zazvavši Boga za svjedoka, da on nema nikakve veze s tom smrću. Dodao je da vjeruje kako nema oprosta za nepriznate grijeha. Osim ako jednoga dana ne prizna još nešto, nikad nećemo znati više, a ja nemam nikakve pretpostavke o tome. Želim samo dodati daje tijekom jednog od prvih ispitivanja odgovorio istražnom sucu: "Da sam ga ubio, rekao bih. Jedan više i ne bi bila velika razlika".

Izjavivši da nije ubio svog punca, on uživa povlasticu pretpostavljene nevinosti. A zaklevši se Bogom, uveo je jednu dimenziju koja može biti uvjerljiva, ali i ne mora, ovisi kako tko osjeća. Ali reći da jedan mrtvac više ne bi ništa promijenio i da bi ubojstvo priznao da ga je počinio, znači ne znati, ili praviti se da ne zna, golemu razliku između čudovišnih, ali iracionalnih zločina i zločina iz koristoljublja. Istina je da, što se presude tiče, to ne bi mnogo promijenilo, budući da smrtna kazna više ne postoji. Ali s moralne točke gledišta ili bar radi slike koju daje o sebi i koja mu je važna, uopće nije isto biti glavni lik tragedije u kojoj ga je mračni usud naveo da počinu nedjela koja izazivaju užas i samilost, ili sitni lupež koji iz opreza bira za žrtve starije i lakovjerne članove vlastite obitelji te, kako bi to mogao i dalje nekažnjeno činiti, gura punca niz stepenice. No premda taj zločin nije dokazan, sve ostalo je istina. Romand je također i sitni lupež, a to mu je mnogo teže priznati, jer je

gnusno i sramno, negoli zločine koji su toliko pretjerani da mu pridaju tragičnu važnost. Na stanoviti je način ovo potonje poslužilo da prikrije ono prvo, premda ne u potpunosti uspješno.

Otprilike u isto vrijeme odvija se još jedna neugodna priča. Sestra Pierrea Croleta, dakle Florencina teta, imala je muža koji je bolovao od neizlječivog raka. Ona je svjedočila na sudu. Prema njezinoj verziji događaja, Jean-Claude joj je jednog dana pričao da je sa svojim šefom u SZO-u u posljednjoj fazi izrade lijeka na bazi svježih stanica embrija iz neke klinike u kojoj se izvode pobačaji. Taj bi lijek mogao zaustaviti, a možda i obrnuti, tok bolesti. Nažalost, još nije pušten na tržište, tako da postoje veliki izgledi da će tetak umrijeti prije no što se bude mogao izliječiti. Kad ju je tako upecao, objasnio je da bi on možda mogao nabaviti jednu ili dvije doze, ali da je na ovom stupnju istraživanja izrada vrlo skupa - 15.000 franaka kapsula, a trebale bi dvije da započne tretman. Ipak su odlučili pokušati. Nekoliko mjeseci kasnije, nakon što je tetak podnio ozbiljnu operaciju, trebala mu je još jedna dvostruka doza, što je trošak liječenja podiglo na 60.000 franaka, u gotovini. Bolesnik je najprije odbio da se radi tako neizvjesnog rezultata posiže za ušteđevinom koju je namjeravao ostaviti udovici, no kasnije se dao uvjeriti. Umro je sljedeće godine.

Suočen s tim teškim svjedočanstvom koje je usto ovoga puta dolazilo od nekoga tko je još živ, fizički prisutan i sposoban njemu protusloviti, Romand je odgovorio sa sve većom panikom: 1) da ideja o čudotvornom lijeku nije potekla od njega nego od Florence koja je o tome nešto čula (gdje? od koga?); 2) da ga on nije predstavio kao čudotvorni lijek nego kao placebo koji, ako ne pomaže, barem ne škodi (zašto bi onda bio tako skup?); 3) da on nikad nije tvrdio da sudjeluje u njegovoj izradi, nikad se nije pozivao na autoritet svog šefa u SZO-u, i da, uostalom, žena tako dobro obaviještena kao Florence ne bi ni sekunde povjerovala da visoki znanstvenik potajno trguje neispitanim lijekom protiv raka (ta je obaviještena žena vjerovala još manje vjerojatne stvari); 4) da je on samo posredovao u poslu s istraživačem kojeg je susretao na kolodvoru Cornavin i da mu je predavao novac u zamjenu za kapsule (a upitan o pojedinostima o tom znanstveniku, nije se sjećao njegovog imena, koje je sigurno zapisao u tadašnji rokovnik, ali on je, nažalost, izgorio

u požaru). Suočen s dokazima, branio se kao čovjek iz priče što ju je Freud volio - čovjek posudi kotao, a kad mu vlasnik predbaci da ga je vratio probušenog, najprije tvrdi da nije bio probušen kad ga je vratio, potom da je već bio probušen kad ga je posudio i na kraju da on nije nikad ni od koga posudio kotao.

Sigurno je da je punčeva smrt za Romanda bila dar s neba. Prije svega, više nije bilo riječi o podizanju svote uložene u Švicarskoj. K tome je gospoda Crolet odlučila prodati kuću koja je za nju postala prevelika i povjerila mu je novac od prodaje koji je dosizao 1.300.000 franaka. U mjesecima koji su uslijedili nakon nesreće, on je bio pravi oslonac za obitelj koja ga je odsad smatrala glavom. Imao je samo trideset četiri godine, no njegova smirena i promišljena zrelost pripremila ga je za trenutak kad se prestaje biti sin i postaje otac, ne samo vlastitoj djeci nego i roditeljima koji polako klize u posljednje djetinjstvo. Preuzeo je tu ulogu za svoje, a sad i za punicu koja je zbog žalosti pala u depresiju. I Florence je bila jako pogođena. U nadi da će je rastresti, odlučio je da napuste svoj mali stan i da u Prevessinu pokraj Ferneva unajme obnovljenu farmu, prikladniju njihovom društvenom položaju, koju će ona uživati namjestiti.

Događaji su se počeli odvijati brže. Jean-Claude se zaljubio.

* * *

Remi Hourtin je bio psihijatar, a njegova žena Corinne dječji psiholog. U Ženevi su otvorili zajedničku ordinaciju, a u Fernevu unajmili stan iznad Ladmiralovih, koji su ih uveli u svoj krug prijatelja. U početku su svi mislili da su zabavni, živahni, pomalo preuzetni. Zgodna, vjerojatno nedovoljno sigurna u sebe, a svakako vrlo željna da bude zavodljiva, Corinne se naivno divila ili okrutno prezirala - u skladu s odredbama ženskih časopisa - sve što je bilo moderno, odnosno staromodno. Remi je volio otmjene restorane, cigare i konjak nakon obroka, škakljive opaske i život na visokoj nozi. Ladmiralovi su prema tom veselom sudrugu gajili, i još uvijek gaje, dobronamjernu naklonost kakvu sređeni ljudi iskazuju prema veseljacima koji dosljedno igraju svoju ulogu. Romand mu je zacijelo zavidio, a možda je i tajno mrzio njegovu rječitost, njegov uspjeh kod žena, njegov opušteni, jednostavni pristup životu.

Ubrzo je postalo bjelodano da se brak klima i da svatko od njih uzima sebi slobode na koje se u tom kraju nije lijepo gledalo. Oko njih se širio šokantni miris amoralnosti. Iako zgodan muškarac i ne neosjetljiv na Corinnine čari, Luc se znao navrijeme povući, ali ta neostvarena avantura, kao i druge koje su nedvojbeno otišle dalje, iznijele su mladu ženu na glas žderačice muškaraca i kradljivice muževa. Kad je napustila Remija i nastanila se u Parizu s njihove dvije kćeri, krug prijatelja stao je na stranu ostavljenog muža. Samo je Florence Romand isticala da je Remi sigurno isto toliko varao ženu kao i ona njega, da su njihove greške njihova stvar i da ona, Florence, kojoj nisu nanijeli nikakvo zlo, ne želi suditi ni jednome ni drugome, nego ostaje prijatelj oboma. Često je telefonirala Corinni i, kad su ona i Jean-Claude bili nekoliko dana u Parizu, zajedno su večerali. Romandovi su pogledali stan koji je našla pored crkve u četvrti Auteuil i pokazali su joj fotografije kuće u koju su uskoro namjeravali useliti. Corinne je dirnula njihova ljubaznost i vjernost. Za tu visoku sportsku djevojku brak s njezinim krupnim, simpatičnim mužem bio je završeno poglavlje; raskrstila je s provincijom, s njezinim tračevima i sitnim nagodbama, i borila se da stvori život za sebe i za djecu u Parizu. Ni ona ni posjetitelji nisu više imali bogznašto reći jedni drugima. Tri tjedna kasnije jako se začudila kad je primila veliku kitu cvijeća sa Jean-Claudovom posjetnicom na kojoj je napisao da je u Parizu na nekoj konferenciji i da bi je rado pozvao na večeru. Odsjeo je u hotelu Roval Monceau. Ta ju je pojedinost također iznenadila, i to ugodno. Nije mislila da on odsjeda u hotelu s četiri zvjezdice. Nastavio ju je iznenađivati, najprije time što ju je odveo u otmjeni restoran, a ne neko obično mjesto, a onda govoreći o sebi, svojoj karijeri, svom istraživačkom radu. Znala je da je vrlo zatvoren po tom pitanju - to je bila poslovično poznata crta kao i Remijev smisao za šalu -i, videći u njemu samo ozbiljnog i pomalo bezbojnog znanstvenika kakvih je mnogo u onom kraju, nikad nije nastojala probiti tu zatvorenost. Odjednom je otkrila drukčijeg čovjeka: istraživača velikih sposobnosti i međunarodnog ugleda, koji je bio blizak s Bernardom Kouchnerom. Ubrzo bi mogao preuzeti upravu nad INSERM-om, uzgredno je spomenuo, naglasivši da oklijeva zbog dodatnog posla kojim bi se opteretio. Zbog opreke između te nove stvarnosti i sive slike koju je dotad o njemu imala,

postao joj je još simpatičniji. Poznato je da su najznačajniji muškarci ujedno i najskromniji, da im je najmanje stalo do tuđeg mišljenja. To je bilo prvi put da se Corinne, koja je uglavnom poznavala šarmantne veseljake poput bivšeg muža, bliže upozna s jednim od tih važnih ljudi, strogih znanstvenika ili nemirnih kreativaca kojima se dotad divila izdaleka, kao da žive samo na kulturnim i popularnoznanstvenim stranicama novina.

Vratio se, ponovno je pozvao na večeru, ponovno pričao o svojim istraživanjima i kongresima. No drugi put joj je, prije nego što su se rastali, rekao da joj mora priopćiti nešto pomalo osjetljivo: on je voli.

Navikla da pobuđuje muške želje, Corinne je bila polaskana time što ju je izabrao za prijateljicu bez skrivene primisli da mu postane ljubavnica - to je značilo da se doista zanima za nju. Otkrivši da se prevarila, najprije je bila zaprepaštena (unatoč svom iskustvu, nije vidjela što se sprema), a onda razočarana (bio je isti kao i svi drugi), pomalo zgađena (fizički je uopće nije privlačio) i naposljetku ganuta preklinjućim tonom njegovog priznanja. Za nju nije bio nikakav problem da ga nježno odbije.

Sutradan joj je telefonirao da se ispriča zbog neprikladne izjave i, prije no što se vratila s posla, ostavio je za nju paketić s prstenom od žutog zlata i smaragdnom optočenim malim dijamantima (19.200 franaka kod draguljara Victoroffa). Nazvala ga je da mu kaže da je lud, da ona nikad neće primiti takav poklon. On je bio uporan. Ona je zadržala prsten.

Tog mu je proljeća prešlo u naviku da provodi jedan dan tjedno u Parizu. Stigao bi iz Ženeve letom u 12:30, odsjedao u hotelu Royal Monceau ili Concorde La Favette i navečer izvodio Corinne u neki otmjeni restoran. Putovanja je objašnjavao radom na važnim eksperimentima u Pasteurovom institutu. Izgovor je vrijedio i za Florence. Lažući objema, mogao je pričati istu laž.

Tjedne večere s Corinne postale su glavna točka u njegovom životu. Bile su poput izvora u pustinji, nešto čudesno i neočekivano. Više nije mislio ni na što drugo nego na to što će joj reći i što će mu ona odgovoriti. Konačno je nekome govorio rečenice koje su mu se odavno vrtjele po glavi. Prije, kad je odlazio od kuće za upravljačem svog auta, znao je da se do povratka prostire duga plaža praznog i mrtvog vremena, u kojemu neće ni s kim govoriti, ni za koga

postojati. Sada je to vrijeme prethodilo i slijedilo trenutak u kojem će se naći s Corinne. Ono ga je od nje razdvajalo i s njom zblizavalo. Bio je živ, pun očekivanja, nemira i nade. Kad bi stigao u hotel, znao je da će joj telefonirati, da će joj zakazati sastanak navečer, poslati joj cvijeće. Dok se brijao pred zrcalom luksuzne kupaonice u Royal Monceauu, gledao je lice koje će ona vidjeti.

Corinne je upoznao u svijetu koji je dijelio s drugima, ali jednim smjelim potezom, kad ju je pozvao i ustoličio običaj večera u dvoje, uveo ju je u drugi svijet, svijet u kojemu je uvijek bio sam, a sad prvi put to više nije bio, u kojemu je prvi put postojao u tuđim očima. No još je uvijek bio jedini koji je to znao. Sam je sebe podsjećao na nesretno čudovište iz Ljepotice i zvijeri, s dodatnom nijansom da ljepotica nije imala pojma da s njim večera u dvorcu u koji nitko prije nje nije ušao. Mislila je da sjedi nasuprot normalnom stanovniku normalnog svijeta u koji se, izgleda, iznimno dobro uklopio i nije mogla ni zamisliti - ma koliko bila psiholog - da netko u njemu može biti tako radikalno i potajno stranac.

Je li joj zamalo priznao istinu? Daleko od nje, gajio je nadu da će drugi put, sljedeći put, riječi priznanja napokon biti izrečene. I da će to dobro proći, odnosno da će stanovita razmjena povjerenih tajni, neko tajno razumijevanje među njima, omogućiti da te riječi budu izgovorene. Satima je uvježbavao uvod. Možda bi tu čudnu priču mogao ispričati kao da se dogodila nekome drugom, nekoj složenoj, rastrganoj osobi, koja je psihološki slučaj, junak iz romana. Dok bude govorio, glas će mu postajati sve svečaniji (zapravo se bojavao da ne postane piskav), milovat će Corinne, obavijati je osjećajima. Do tada je vladao sobom, virtuosno prevladavao svaku situaciju, a sad je fabulator postajao ljudski krhak. Pokazivala se slaba točka. Upoznao je ženu. Zavolio ju je. Nije joj se usuđivao priznati istinu, radije bi umro nego da je otkrije, ali bi i radije umro nego da joj nastavi lagati. Corinne ga napeto promatra. Hvata ga za ruku. Suze joj se slijevaju niz obraze. U tišini se panju do sobe, goli, vode ljubav plačući i njihove izmiješane suze imaju okus oslobođenja. Mogu i umrijeti, više nije važno, ništa više nije važno, oprosteno mu je, spašen je.

Ta su mu snatrenja ispunjavala samoću. Danju u automobilu, noću pokraj usnule Florence, u mašti je stvarao Corinne koja ga razumije, oprašta mu, tješi ga. No dobro je znao da oči u oči s njom stvari ne

bi mogle poći tim tokom. Da bi je dirnuo i dojmio je se, njegova bi priča morala biti drukčija, nalikovati na ono što su istražitelji pretpostavili tri godine kasnije. Kao lažni liječnik, ali pravi špijun, pravi trgovac oružjem, pravi terorist, zacijelo bi je zaveo. Puki lažni liječnik, zaglibio u strah i rutinu, koji obmanjuje jadne umirovljenike bolesne od raka, nije imao nikakvog izgleda i Corinne nije za to bila kriva. Možda je bila površna i puna predrasuda, ali ništa se ne bi promijenilo i da je bila drukčija. Nijedna žena ne bi pristala poljubiti tu zvijer koja se nikada neće pretvoriti u princa. Nijedna žena ne bi mogla voljeti to što on uistinu jest. Pitao se postoji li na svijetu istina koju bi bilo teže priznati, ima li drugih ljudi koji se toliko srame sebe. Možda neki seksualni perverzncijaci koje po zatvorima drugi kriminalci preziru i maltretiraju.

Kako je mnogo radio i putovao, Florence se sama pobrinula za njihovu selidbu u Prevešin. Ona je sve namjestila i uredila u svom toplom i nenametljivom stilu - police od prirodnog drveta, naslonjači od ratana, prekrivači vedrih boja - i objesila u vrt ljuljačku za djecu. Obično mnogo pažljiviji s novcem, Jean-Claude je potpisivao čekove i ne saslušavši njezina objašnjenja. Sebi je kupio range rover. Ona nije imala pojma ni da novac dolazi od prodaje kuće njezine majke, niti da on u Parizu troši s još većom lakoćom. Tijekom suđenja to je izgledalo vrlo čudno, ali čini se da ona, premda su imali zajednički račun, nikada nije bacila pogled na bankovne izvratke.

Ladmiralovi su pak gradili kuću nekoliko kilometara odatle, sasvim izvan grada. Živjeli su usred radova, napola u staroj kući, napola u novoj. Ponovno trudna, Cecile je morala mirovati. Luc se sjeća jednog iznenadnog Jean-Claudovog posjeta, početkom ljeta. Radnici bijahu netom otišli, nakon što su nalili betonsku deku za terasu. Njih su dvojica popili pivo u vrtu punom šute. Luc je bio prepun briga, kao svatko tko ima posla s građevinarima. Pregledavao je gradilište, govoreći o rokovima, prekoračenju troškova, mjestu za vanjski roštilj. Te teme Jean-Claudea očito nisu zanimale. Ne želeći govoriti samo o svojim problemima, Luc ga je uljudno pitao o njihovom preseljenju, no to ga nije ništa više zanimalo, kao ni osam dana praznika koje je s Florence i djecom proveo u Grčkoj. Odgovarao je rastreseno, smješkao se s dalekim, neodređenim izrazom, kao da je zaokupljen nekom unutarnjom, daleko privlačnijom sanjarijom. Luc je odjednom

uočio da je Jean-Claude smršavio, pomladio se i da, umjesto uobičajenog sakoa od tvida i hlača od rebrastog baršuna, nosi dobro skrojeno i očito skupo odijelo. Luc je nejasno osjetio ono što bi Cecile, da je bila ondje, shvatila na prvi pogled. Kao potvrdu te sumnje, Jean-Claude je izlenuo da će možda uskoro preseliti u Pariz. Jasno, radi posla. Luc je primijetio da se upravo preselio u Prevešin. Naravno, naravno, ali to ne znači da ne može unajmiti stan i vraćati se kući vikendom. Luc je slegnuo ramenima: "Nadam se da ne radiš gluposti".

Kasno jedne večeri sljedećeg tjedna Jean-Claude mu je telefonirao iz ženevske zračne luke. Glas mu je bio promukao. Osjećao se loše, bojao se srčanog udara, ali nije htio ići u bolnicu. Može voziti, dolazi. Pola sata kasnije, blijed i uznemiren, teško dišući, ušao je kroz vrata koja su ostavljena pritvorena da ne probudi ukućane. Luc ga je pregledao i utvrdio samo napad tjeskobe. Sjeli su jedan nasuprot drugome, kao stari prijatelji, u slabo osvjetljen dnevni boravak. Noć je bila mirna, Cecile i djeca su spavali na gornjem katu. "Da čujem", rekao je Luc, "što se događa?"

Ako je Jean-Claude, kao što je ispričao, te noći bio na granici da izlane cijelu istinu, povukao se već zbog prve reakcije svog sugovornika. Luc je poludio već zbog ljubavnice. A zgrozilo ga je što je posrijedi Corinne. Nikad o njoj nije imao visoko mišljenje, a to što je čuo potvrdilo je njegove sumnje. Ali Jean-Claude! Jean-Claude! Da Jean-Claude vara Florence! Kao da se srušila katedrala. Nimalo laskavo za prijatelja, prirodno je pretpostavio raspodjelu uloga u kojoj je Jean-Claude bio dobar dečko neiskusno u ljubavi, a ona zavodnica koja je iz čiste zlobe, da potvrdi svoju moć i razori dom kojemu je zavidjela, na njega bacila svoju mrežu. Eto što se događa kad se nije ispuhao u dvadesetima, sad je s gotovo četrdeset usred mladenačke krize. Jean-Claude se pokušao pobuniti, ne izgledati posramljeno nego ponosan na svoju avanturu, pokazati se u Lucovim očima kao zavodljivi doktor Romand čija se slika odražavala u zrcalima hotela Royal Monceau. Uzaludan trud. Luc ga je natjerao da obeća da će čim prije prekinuti i, kad to bude gotovo, da će sve ispričati Florence, jer šutnja je najgori neprijatelj braka. Naprotiv, zajednički prebrođena kriza može se pokazati kao najbolji

saveznik. Ako to ne učini, ili ako bude odugovlačio, onda će on, Luc, razgovarati s Florence, za dobrobit njih oboje.

Luc nije morao pokazivati svoju odanost tako da izda prijatelja njegovoj ženi. Sredinom kolovoza Jean-Claude i Corinne proveli su zajedno tri dana u Rimu. On je ustrajao na tom putovanju koje je za nju bilo noćna mora. Njihove verzije, jednako nedorečene, slažu se u sljedećemu: posljednjeg dana ona mu je rekla da ga ne voli jer ga smatra previše tužnim. "Previše tužan" su riječi koje su oboje upotrijebili. On je plakao i preklinjao kao petnaest godina ranije s Florence i, kao Florence, i ona je bila blaga. Rastali su se uz obećanje da će uvijek biti prijatelji.

Pridružio se obitelji na praznicima u Clairvauxu. Rano jednog jutra odvezao se autom u šumu Saint-Maurice. Njegov otac, koji je nekoć ondje bio šumar, pokazao mu je ponor u koji bi bilo vrlo opasno pasti. Jean-Claude je ispričao da se htio baciti u provaliju, da se bacio, ali su ga zadržale grane koje su mu izgrebale lice i poderale odjeću. Nije uspio umrijeti, ali ne zna ni kako je ostao živ. Vozio je do Lyona, uzeo sobu u hotelu i nazvao Florence da joj kaže kako je doživio prometnu nesreću na autoputu između Ženeve i Lausanne. Izletio je iz auta, mercedesa koji pripada SZO-u; a auto je potpuno uništen. Njega su helikopterom prevezli u bolnicu u Lausanne, odakle zove. Usplahirena, Florence je htjela smjesta dohrliti, pa se on usplahirio i počeo umanjivati svoje ozljede. Iste se večeri vratio u Preveysin, vlastitim autom. Ogrebotine od granja nisu naročito podsjećale na prometnu nesreću, ali Florence je bila previše potresena da to primijeti. Plaćući se bacio poprijeko na njihov krevet. Ona ga je grlila da ga utješi i nježno ga pitala što se dogodilo, zbog čega pati. Osjetila je da u posljednje vrijeme nešto nije kako valja. Ne prestajući plakati, objasnio joj je da je izgubio kontrolu nad volanom jer je doživio strašan šok. Njegov je šefu SZO-u upravo preminuo od raka koji ga je već godinama izjedao. Tijekom ljeta metastaze su se proširile, Jean-Claude je znao da više nema nade, ali vidjeti ga mrtvog... Cijelu je noć nastavio jecati. Mada duboko ganuta, Florence je istodobno bila iznenađena tom vezanošću uz šefa kojega joj nikad nije spominjao.

Zacijelo je i Jean-Claude pomislio da to nije dovoljno objašnjenje. Početkom jeseni, limfom koji je bio uspavan petnaest godina

probudio se u obliku Hodgkinove bolesti. Znajući da će on to prihvatiti bolje nego ljubavnicu, povjerio se Lucu. Slušajući ga kako govori da je osuđen, dok je sjedio uvaljen u naslonjač, podbuhao i sumoran, sjetio se zanesenog Jean-Claudea koji ga je posjetio na gradilištu. Nosio je isto odijelo, ali sada izbljedjelo, s ovratnikom punim prhuti. Strast ga je uništila. Sad je napadala njegove stanice. Ne osjećajući se krivim što je tako odlučno zagovarao raskid, Luc se duboko sažalio nad dušom svog prijatelja, jer je osjećao da je isto tako bolesna kao i tijelo. No, kao vječni optimist, želio je vjerovati da će ga to iskušenje zblížiti s Florence i biti prilika za dublje zajedništvo među supružnicima: "Sigurno mnogo razgovarate o tome..." Na njegovo veliko iznenađenje, Jean-Claude je odgovorio da ne, ne govore mnogo. Obavijestio je Florence, dramtizirajući što je manje moguće, i dogovorili su se da se ponašaju kao da se ništa ne događa, kako ne bi stvorili mračno ozračje u kući. Ona je predložila da ga prati u Pariz gdje ga je liječio doktor Schwartzenberg (i to je začudilo Luca; nije mislio da taj slavni liječnik još prima pacijente - ako ih je ikad i primao), ali on je odbio. To je bio njegov rak protiv kojega će se sam boriti i neće nikoga gnjaviti. On je to preuzeo na sebe, a ona je poštovala njegovu odluku.

Bolest i liječenje su ga iscrpljivali. Više nije svaki dan odlazio na posao. Florence je budila djecu, govorila im da budu tihi jer tata umoran. Kad bi ih odvezla u školu, odlazila bi na kavu kod drugih majki, na tečaj plesa ili joge, u kupovinu. Sam u kući, Jean-Claude je provodio dan u vlažnom krevetu, s pokrivačem navučenim preko glave. Uvijek se jako znojio, a sad je trebalo mijenjati posteljinu svakog dana. Kupajući se u nezdravom znoju, drijemao je, čitao bez razumijevanja, otupljivao je. Bilo je to kao one godine kad je pobjegao u Clairvaux, nakon neuspjeha u gimnaziji Par, isto sivo tupilo, potresano drhtajima.

Usprkos izjavama o prijateljstvu s kojima su se rastali, od katastrofalnog putovanja u Rim nije više razgovarao s Corinne. Čim bi Florence izišla, kružio je oko telefona, birao njezin broj i spuštao slušalicu čim bi je ona podigla, jer se bojao da će ga držati nametljivim. Onoga dana kad se usudio progovoriti začudio se što joj je drago da je nazvao. Prolazila je kroz vrlo nemirno razdoblje - teškoće na poslu, ljubavne avanture bez sutrašnjice. Njezina

samoća, njezina djeca i njezina uznemirujuća raspoloživost plašili su muškarce, pa se dovoljno napatila zbog njihovih svinjarija da rado dočeka doktora Romanda, koji je bio tužan i trapav, ali se prema njoj odnosio kao prema kraljici. Stala mu je pričati o svojim razočaranjima i gorčini. Slušao ju je i tješio. Na koncu, govorio je, ispod privida, njih su dvoje jako slični. Ona je njegova sestra. U prosincu se vratio u Pariz i sve je počelo iznova: večere, izlasci, pokloni i, nakon Nove godine, pet romantičnih dana u Lenjingradu.

To putovanje, koje je silno zagolicalo maštu javnosti na početku istrage, organizirao je Quotidien du Medecin, dnevni bilten za liječnike, na koji je Jean-Claude bio pretplaćen. Da je htio, mogao je pronaći desetke načina da provede nekoliko dana u Rusiji, ali nikad mu nije palo napamet putovati drukčije osim sa skupinom liječnika, od kojih su se mnogi međusobno poznavali, dok on nije poznao nikoga. Corinne je to čudilo, kao i to kako je pomno izbjegavao suputnike, prekidaio razgovore, držao se postrani. Ona bi bila vrlo rado stvarala nova prijateljstva. Ako je smatrao da je ispod njegovog nivoa družiti se s njima ili se, kako je pomislila, bojao tračeva koji bi mogli stići do njegove žene, zašto su putovali s njima? Zbilja ju je izluđivao. Nakon tri dana održala mu je isti govor kao u Rimu: pogriješili su, bolje da ostanu prijatelji, sestra i veliki brat. On je ponovno briznuo u plač i na povratku joj je u avionu rekao da ionako ima rak. Ubrzo će biti mrtav.

Što odgovoriti na to? Corinne se osjećala vrlo nelagodno. Molio ju je, ako još išta osjeća za njega, da mu telefonira s vremena na vrijeme, ali ne kući nego na glasovni poštanski pretinac. Njihova će tajna šifra biti 222 za "mislim na tebe, ali nema ništa hitno", 221 za "nazovi me" i 111 za "volim te". (Sličan je dogovor imao s Florence koja je kao poruku ostavljala šifru od 1 do 9, ovisno o stupnju hitnosti poziva.) Želeći čim prije s tim završiti, Corinne je zabilježila brojeve i obećala da će ih koristiti. On je donio krznene kape djeci i ruske babuške kumčetu.

Kad je upropastio tu drugu priliku, ponovno je upao u rutinu i očaj. Kako bi objasnila njegovu nazočnost u kući, Florence je većini prijatelja rekla za njegov rak, tražeći da to zadrže za sebe, tako da je svatko vjerovao da samo on to zna. Okruživali su ga obzirnom brižljivošću i usiljenom veselošću.

Na jednoj večeri kod Ladmiralovih, Remi, koji se vratio iz posjeta kćerima u Parizu, ispričao je novosti o svojoj bivšoj ženi. Nestalna kao i obično, kolebala je između dvojice muškaraca: jednoga finog čovjeka, koji je bio nešto kao kardiolog, dobar u svom poslu ali ne naročito zabavan, i drugoga mnogo živahnijeg, pariškog zubara koji ne bi dopuštao da ga ona mota oko malog prsta. I ne poznajući ga, Remi bi bio skloniji prvome, smatrajući da Corinne treba ravnotežu i zaštitu, no nažalost ona više voli burnu ljubav pa je izabrala drugoga. Jean-Claude se doista snuždio dok je to slušao, sjeća se Luc.

Kao što mu je obećala, ponekad je telefonirala i, da pokaže koliko ima povjerenja u njega, pričala mu je o svojoj strastvenoj vezi sa zubarom koji se nije dao motati oko malog prsta. Patila je zbog njega, ali to je bilo jače od nje, uvukao joj se pod kožu. Jean-Claude je povlađivao sumornim glasom. Kašljao je, objašnjavao da mu limfom smanjuje obrambenu sposobnost organizma.

Jednog je dana od njega zatražila savjet. Prodana je ordinacija koju je s Remijem imala u Ženevi. Njezin dio, koji je netom primila, bio je oko 900.000 franaka. Razmišljala je o tome da kupi novu ordinaciju, svakako da se s nekim udruži, ali nije htjela žuriti i radije bi novac uložila nego da ga ostavi na svom tekućem računu. Nešto investicija koje je imala nije baš mnogo donosilo. Ima li veliki brat bolju ideju? Naravno da ima. UOB, Quai des Bergues, Ženeva, 18 posto godišnje. Doletio je u Pariz, otišao s njom u njezinu banku gdje je podigla 900.000 franaka u gotovini, a onda ponovno uzeo zrakoplov i, kao u filmu, otišao s kovčežićem punim novčanica. Bez potvrde, bez traga. Sjeća se da je rekao: "Ako mi se što dogodi, sav će tvoj novac biti izgubljen." Na što je ona nježno odgovorila (to je njegova verzija): "Ako ti se što dogodi, nije novac ono za čim ću žaliti." To je bilo prvi put da nije varao starce iz vlastite obitelji, kojima je jedina briga bila kako oploditi novac za svoje nasljednike, nego mladu, odlučnu ženu, koja je svoj novac trebala i računala ga je ubrzo podignuti. Posebno je htjela biti sigurna da će to moći učiniti čim zaželi, što joj je on zajamčio. Međutim, bio je u besparici. Od zlatnog rudnika koji mu je povjerila punica nije ostalo više ništa. Posljednje dvije godine njegovi su troškovi porasli do neba. U Prevezzinu je preuzeo životni stil ljudi iz svoje sredine, plaćao je 8.000 franaka najamnine, kupio je range rover za 200.000 franaka, zamijenio ga

BMW-om za 250.000, u Parizu se uništavao luksuznim hotelima, skupim večerama i poklonima za Corinne. Da bi nastavio, trebao je taj novac i čim se vratio kući rasporedio ga je na svoja tri računa u Banque Nationale de Paris: u Ferne-Voltaireu, Lons-le-Saunieru i Ženevi. Ravnatelj poslovnice u Ferneju čudila su ta neredovita polaganja gotovine, ali nije se usuđivao ništa upitati o njegovim izvorima prihoda. Više mu je puta telefonirao da mu predloži neka ulaganja, neke racionalnije načine upravljanja novcem. Jean-Claude je okolišao. Više od svega bojao se blokiranja računa ako uđe u minus, čemu se i ovaj put jako približio. No znao je da je dobio samo odgodu i da je, uzme li Corinne novac, katastrofa neizbježna.

* * *

Posljednja je godina protekla pod tom prijetnjom. Dotad se ona tek neodređeno nadvijala nad njegovim životom. Svaki put kad bi se s nekim susreo, kad bi mu se netko obratio ili kad bi telefon kod kuće zazvonio, dobio bi čvor u želucu od straha da je kucnuo onaj čas i da će njegova prevara izići na vidjelo. Opasnost je prijetila odasvud, najmanji događaj iz svakidašnjice mogao je pokrenuti katastrofalni scenarij koji ništa neće zaustaviti. No sada je jedna inačica scenarija postala vjerojatnija od drugih i uzalud je sebi ponavljao ono što se govori teškim bolesnicima - da je potpuno moguće oboljeti od raka i umrijeti od gripe ili uboda ose -, ipak je neprekidno zamišljao upravo taj scenarij. Što je duže trebalo da udarac stigne, to je sigurnije bilo da će stići, ostavljajući ga bez izlaza. Da je Corinne zatražila svoj novac tjedan dana nakon što mu ga je povjerila, još joj ga je mogao vratiti i potražiti drugi način - ali koji? - da živi kao da ima prihode, premda ih nema. Prolazili su tjedni i mjeseci, a svota koja je trebala biti uložena smanjivala se. Smućen i preplašen, nije čak ni nastojao da mu potraje nego je, naprotiv, grozničavo trošio. Kad Corinne zatraži svoj novac, što će učiniti? Nekoliko godina ranije mogao ga je pokušati vratiti obrativši se uobičajenim donatorima: roditeljima, stricu Claudeu, Florencinoj obitelji. Ali poznao je, i to s razlogom, njihovo financijsko stanje. Sve im je uzeo, i sve potrošio. Nije imao više nikoga kome bi se utekao.

Onda, što da radi? Da ispriča Corinne da su ga napali i oteli mu kovčeg s novcem? Da joj prizna istinu? Dio istine: da je u

nerazrješivoj financijskoj situaciji u koju je i nju uvukao? Cijelu istinu: osamnaest godina laži? Ili da pokupi što je ostalo, sjedne na avion i ode na drugi kraj svijeta? Da se više ne vrati, da nestane. Skandal će izbiti za nekoliko sati, ali on neće više biti tu da svjedoči propasti svoje obitelji ni da se suoči s njihovim pogledima. Možda bi se mogao praviti da je mrtav, uvjeriti ih da se ubio. Ne bi bilo leša, ali ostavio bi auto s oprostajnim pismom pokraj provalije u planini. Da ga proglase mrtvim, zbilja bi bio izvan domašaja. Problem je u tome što bi bio živ, a sam, čak i s novcem, ne bi znao što učiniti sa svojim životom. Izići iz kože doktora Romanda značilo je zateći se bez kože, ne samo gol, nego oderan.

Od početka je znao da je logični zaključak njegove priče samoubojstvo. Često je na to mislio, ali nikad nije smogao hrabrosti za to, a od toga ga je, na stanoviti način, oslobađala sigurnost da će to jednom učiniti. Život mu je protekao u očekivanju onoga dana kad to više neće moći odgađati. Već je sto puta trebao stići i sto puta mu je, čudom ili slučajem, izbjegao. Ne dvojeći o ishodu, bio je znatiželjan da vidi dokle će ga sudbina odvesti.

On, koji je preklinjao Corinne da mu telefonira i po deset puta nazivao svoj glasovni pretinac da joj opet čuje glas kad bi mu slučajno ostavila poruku, sad je radije držao glasovnu poštu isključenu. Pravio se mrtav. Bojeći se da ne naleti na Florence, Corinne se pak nije usuđivala zvati u Prevešin. Najbolja prijateljica joj je govorila da je luda što je sav novac, bez jamstva, bez priznanice, bez ičega, povjerila bolesniku od raka u završnoj fazi. Da on umre, tko bi je obavijestio? Kako može biti sigurna da nije već mrtav i pokopan? Račun u Švicarskoj glasio je na njegovo ime i kako ona zamišlja da će dobiti novac od udovice? Corinne se sve više brinula, prijateljičin muž je, pod svojim imenom, ostavljao hitne poruke na automatskoj sekretarici u Prevešinu. Nije bilo odgovora. Bližilo se ljeto. Corinne se prisjetila da svake godine u srpnju Florence zamjenjuje ljekarnicu u jednom jurskom selu i da obitelj boravi kod Jean-Claudovih roditelja. Potražili su ih putem telekomunikacijske mreže Minitel i napokon su ga uhvatili. On nije zvao jer je dugo bio u bolnici. Bio je na zračenju i iscrpljen je. Corinne je suosjećala s njim, a onda prešla na stvar. Htjela je podignuti barem dio svoga novca. To nije tako jednostavno, upozorio ju je, valja poštovati rokove... "Rekao si mi da ne treba, da mogu uzeti koliko hoću, kad hoću..." Da, u načelu, ali samo u načelu. Ako želi dobiti kamatu umjesto da plati bankarsku proviziju, novac bi trebao ostati blokiran do rujna, zapravo je u svakom slučaju blokiran, a blokiran je i on - bolestan, vezan uz postelju, nesposoban otići u Ženevu. Jedino što bi mogao odmah učiniti jest prodati svoj auto da joj pomogne. Corinne se uzrujala. Ona je tražila da podigne njezin novac s banke, a ne da prodaje svoj auto i to joj prikazuje kao veliku žrtvu. Ipak ju je uspio umiriti.

Te godine izvaci njegove kreditne kartice pokazuju da je redovito kupovao fotoromane i pornografske kasete u sex-shopovima i,

otprilike dvaput mjesečno, išao na masažu u Marilyn Center i u klub Onlyyou u Lyonu. Tamošnje zaposlenice sjećaju se mirnog, uljudnog klijenta koji je malo govorio. On kaže da je odlazeći na masažu imao dojam da postoji, da ima tijelo.

Ujesen je Florence prestala uzimati pilulu. Tu se činjenicu može tumačiti na dva načina, ali prema riječima njezine ginekologinje, razmišljala je o trećem djetetu.

Kao potpredsjednica udruge roditelja u školi Saint-Vincent, brinula je o vjeronauku, o organizaciji proslave dana škole, o traženju roditelja-dragovoljaca za pratnju djeci kad idu na bazen ili na skijanje. Luc je pak sudjelovao u upravnom odboru. Kako bi ga odvuкао od crnih misli, predložio je Jean-Claudeu da im se pridruži, a on je, na ženin nagovor, pristao. Za njega to nije bila samo razbibriga nego način da se uključi u stvarni život. Jednom mjesečno odlazio je na sastanak koji nije bio fiktivan, nalazio se s ljudima, razgovarao s njima i, glumeći i dalje zauzetog čovjeka, bio bi rado tražio dodatne sastanke.

Dogodilo se da se ravnatelj škole, oženjen i otac četvero djece, upustio u vezu s jednom od učiteljica, također udanom. To se saznalo i nije bilo dobro primljeno. Neki su roditelji počeli govoriti da nema smisla slati djecu u katoličku školu ako će tamo imati za uzor nemoralni par. Upravni je odbor odlučio intervenirati. Jedan je sastanak održan kod Luca, početkom ljetnih praznika. Zamisao je bila da od grešnog ravnatelja zatraže ostavku, a od dijecezanske uprave da ga zamijeni jednom učiteljicom koja je izvan svake sumnje. Kako bi se izbjegao skandal, sve se trebalo srediti početkom sljedeće školske godine, a tako je i bilo. No svjedočanstva onih koji su bili na tom skupu ne slažu se u pogledu toga što je na sastanku rečeno. Luc i ostali tvrde da je odluka donesena jednoglasno, odnosno da se Jean-Claude složio s njima. On pak tvrdi da se nije složio, da je bilo povišenih tonova, da su se rastali u svađi. Naglašava činjenicu da mu takav stav nije svojstven. Bilo bi mu puno jednostavnije, i sukladnije njegovoj prirodi, da se priklonio mišljenju prijatelja.

Kako nema nikakvoga razloga misliti da ostali lažu, pretpostavljam da je Jean-Claude izrazio svoje neslaganje, ali tako neodlučno da se drugi toga ne samo kasnije nisu sjećali, nego u datom trenutku

uopće nisu ni registrirali. Toliko su bili navikli da se on sa svime složi da ga doslovce nisu čuli, a on je bio toliko nenaviknut da ga saslušaju da se ne sjeća stvarne jačine svog uplitanja - frljanja, promrmljane naznake neslaganja - nego ozlojeđenog protesta koji je kuhao u njemu i koji je uzaludno pokušao izraziti naglas. Čuo je sebe kako govori, sa svim potrebnim naglašavanjima, ono što bi volio da je rekao, a ne ono što su drugi čuli. Moguće je i da uopće ništa nije rekao, nego samo mislio reći, sanjao da govori, žalio što nije rekao i naposljetku zamislio da je kazao. Kad se vratio kući sve je ispričao ženi, urotu protiv ravnatelja i kako ga je viteški branio. Florence je bila kreposna, ali ne pretjerano, i nije voljela uplitanje u privatni život ljudi. Dirnulo ju je što je njezin muž, po naravi pomirljiv, izmoren bolešću i zaokupljen daleko važnijim stvarima, radije žrtvovao svoj mir nego da pristane na nepravdu. A kad je, početkom školske godine, vidjela da je državni udar proveden, ravnatelj degradiran na mjesto običnog učitelja i zamijenjen učiteljicom čija ju je vjerska zatucanost oduvijek izluđivala, svojom je uobičajenom energičnošću pvela pobunu u korist prognanoga, vodeći kampanju kod drugih majki, i ubrzo privukla na svoju stranu dio udruge roditelja. Postupak upravnog odbora je osporen. Udruga roditelja i upravni odbor, koji su se dotad dobro slagali, postali su neprijateljske strane, a predvodili su ih Florence Romand i Luc Ladmiral, inače stari prijatelji. Tromjesečje je bilo zatrovano tim događajima.

Ne zadovoljavajući se time da podrži suprugu, Jean-Claude je dolijevao ulje na vatru. Toga se mirnog čovjeka moglo čuti na izlasku iz škole kako glasno govori da se borio za poštivanje ljudskih prava u Maroku i da neće pristati da ih se gazi u Ferney-Voltaireu. Nezadovoljni što ih se počinje smatrati licemjerima, pristaše školskog odbora i nove ravnateljice isticali su da problem nije toliko nemoral bivšeg ravnatelja koliko njegova slaba uprava. Nije bio na visini zadatka i to je sve. Na što je Jean-Claude odgovarao da ljudi nisu uvijek na visini zadatka, da ne rade uvijek ono što žele i da je bolje razumjeti i pomoći nego suditi i osuditi. Velika načela su jedno, a on je radije branio golog, grešnog čovjeka, za kojega je sveti Pavao kazao da bi htio činiti dobro, a ne može se spriječiti da ne čini zlo. Je li Jean-Claude bio svjestan da brani samoga sebe? U svakom slučaju, bio je svjestan da mnogo riskira.

Prvi put su se u njihovoj maloj zajednici zanimali za njega. Proširila se glasina da je on sve to započeo, jedni su govorili da je okrenuo kaput, drugi daje dobar prijatelj nemoralnog ravnatelja, a opći je dojam bio da je odigrao pomalo nejasnu ulogu. Premda se ljutio na njega, Luc je nastojao smiriti duhove: Jean-Claude ima ozbiljnih zdravstvenih problema i zato se troši tamo gdje ne treba. No drugi urotnici iz upravnog odbora tražili su suočavanje, a sama pomisao na to predstavljala je za njega smrtnu opasnost. Toga se bojao osamnaest godina. Nekim je čudom bio pošteđen, a sad će ga otkriti, ne zbog slučajnosti koju nije mogao izbjeći, nego zato što je prvi put u životu rekao ono što misli. Neki mu je susjed prenio vijest koja je prelila čašu njegovog straha: Serge Bidon, jedan od članova upravnog odbora, pričao je da će mu razbiti njušku.

Najdojmljivije je svjedočenje na suđenju dao njegov stric Claude Romand. Ušao je rumena lica, nabijen, sapet u odijelu koje samo što mu nije popucalo na moćnim plećima i, kad je došao do odjeljka za svjedoke, umjesto da se okrene prema sucima kao svi ostali, okrenuo se prema svom nećaku. Prijeteći se podbočivši, siguran da mu se nitko neće usuditi ništa reći, mjerio ga je od glave do pete. Činio je to polako, možda tridesetak sekundi, što je vrlo dugo. Jean-Claude je probljedio i svi su u dvorani pomislili isto: nije to samo zbog srama i grizodušja. Unatoč razdaljini, staklu i policajcima, bojao se da ga ne udari.

Ono što se u tom trenutku kod njega vidjelo bio je panični strah od fizičkog nasilja. Odabrao je život među ljudima kod kojih je nagon ka tuči atrofirao, ali svaki put kad bi se vraćao u svoje selo zacijelo bi ga osjetio tik pod površinom. Kao adolescent, čitao je u malim, blijedoplavim očima strica Claudea podrugljivi prezir čovjeka, udobno smještenog u svom tijelu i svom mjestu na zemlji, prema slabiću kakav je on bio, s nosom vječno u knjigama. Kasnije je, ispod divljenja klana za svog sjajnog odvjetka, naslućivao nasilje koje je samo čekalo prigodu da eksplodira. Stric Claude se šalio na njegov račun, srdačno ga lupao po leđima, kao i drugi povjeravao mu je novac da ga uloži, ali on je jedini katkad priupitao za svoje investicije. Ako itko od njih ikada nešto posumnja, to će biti on. Dostajala bi samo sjenka sumnje pa da smjesta shvati i satjera nećaka pred zid. A onda bi ga izmlatio. Prije no što podnese tužbu,

prije svega, prekrpio bi ga udarcima svojih golemih šaka. Ozlijedio bi ga.

Prema riječima onih koji ga poznaju, Serge Bidon je najkrotkiji čovjek na svijetu. Ako je i izrekao prijetnju, to je svakako bilo samo retorički. Pa ipak je Jean-Claude umirao od straha. Nije se više usuđivao vraćati kući ni ići uobičajenim putovima. Cijelo mu je tijelo malaksavalo. Sam u autu, jecao je i mrmljao: "Hoće mi razbiti nos... hoće mi razbiti nos..."

Posljednje nedjelje Došašća, nakon mise, Luc je na trenutak ostavio Cecile i djecu i pošao razgovarati s Florence koja je došla sa svojima, ali bez Jean-Claudea. Razmijenili su znak mira prije pričesti, čitali Evanđelje u kojemu Isus kaže da nema koristi od molitve ako se ne živi u miru s bližnjima, pa se on došao pomiriti, okončati prije Božića tu smiješnu svađu među njima. "U redu, ne slažeš se s nama da tipa treba smijeniti, to je tvoje pravo, nije obvezno slagati se u svemu s prijateljima, ali nećemo se zbog toga duriti sljedećih sto godina." Florence se nasmiješila, zagrlili su se, sretni što su se pomirili. Ipak, nije mogao prešutjeti Luc, ako se Jean-Claude nije slagao, mogao je odmah tako reći, bili bismo porazgovarali... Florence se namrštila. Pa to je i rekao, nije li tako? Ne, kazao je Luc, nije to rekao i upravo mu to zamjeraju. Ne to što je stao na stranu bivšeg ravnatelja, to je posvema njegovo pravo, ponovio je Luc, nego to što je zajedno s drugima glasovao da ga se smijeni i tek potom, ne posavjetovavši se ni s kim, poveo kampanju protiv onoga što je sam odobrio te na taj način prikazao školski odbor kao gomilu budala. Dok je govorio, vraćajući se samo zbog točnosti pripovijedanja na zamjerke koje je inače iskreno odlučio zanemariti, Luc je vidio kako se Florencino lice grči. "Možeš li se zakleti da je Jean-Claude glasovao za razrješenje?" Naravno da se mogao zakleti, a mogli su i ostali, ali to nije važno, ratna sjekira je zakopana i svi će zajedno slaviti Božić. Što je više ponavljao da je slučaj završen, sve je više shvaćao da za Florence nije završen i da, naprotiv, riječi koje je smatrao nevažnima u njoj otvaraju ponor. "Uvijek mi je govorio da je glasovao protiv..." Luc se čak više nije usuđivao reći da nije važno. Osjećao je da jest važno i da se u tom trenutku odvija nešto izuzetno važno, što on još ne shvaća. Činilo mu se da će Florence eksplodirati tu pred njim, na vratima crkve, i da

on tu ništa ne može. Uzrujano je dodirivala djecu, hvatala za ruku Caroline koja je postajala nestrpljiva, namještala Antoineovu kapuljaču, prsti su joj bili nemirni poput pijanih osa, a usne, iz kojih je nestala krv, tiho su ponavljale: "Znači da mi je lagao... lagao mi je..."

Sutradan, čekajući djecu pred školom, razmijenila je nekoliko riječi s gospodom čiji je muž također radio u SZO-u. Žena je namjeravala odvesti kćer na božićnu proslavu za zaposlenike i htjela je znati hoće li i Antoine i Caroline biti tamo. Na te riječi, Florence je probljedila i promrmljala: "Sad se zbilja ljutim na muža".

Tijekom suđenja, kad se nastojalo protumačiti to svjedočenje, rekao je da je Florence već godinama znala za božićnu proslavu u SZO-u. Više puta su o tome razgovarali. On je odbijao odvesti djecu jer nije volio iskorištavati takve povlastice, a ona je žalila što ih njegova prestroga načela lišavaju jednog ugodnog izlaska. Ženino je pitanje kod Florence moglo izazvati stanovitu ljutnju, ali nikako dovesti do velikog otkrića. Uostalom, naglasio je, da je i najmanje sumnjala, dovoljno je bilo podići slušalicu i nazvati SZO.

"A tko nam kaže da to nije učinila?", upitala je sutkinja.

Neposredno prije božićnih blagdana predsjednik upravnog odbora škole htio je razgovarati sa Jean-Claudeom, opet o pitanju bivšeg ravnatelja. Predsjednik nije dovoljno dobro poznao Jean-Claudea da bi znao kako se njega ne zove u ured, a budući daje i sam radio u Ženevi za neku međunarodnu organizaciju, zadužio je tajnicu da ga nade u imeniku SZO-a.

A kad to nije uspjelo, onda u bazi podataka mirovinskog fonda međunarodnih organizacija. Začuden što ga nigdje nema, pomislio je da mora postojati neko objašnjenje i, kako to nije bilo naročito važno, nije o tome više mislio do dana kad je, vrativši se s praznika, u glavnoj ulici Ferneva susreo Florence i sve joj ispričao. Nije to učinio tonom čovjeka koji gaji sumnje, nego nekoga tko bi doista volio znati što se krije iza te čudne činjenice. Florence je reagirala na isti, dobrodušni način. Da, čudno, zacijelo postoji razlog, pitat će muža o tome. Nisu se više vidjeli, tjedan dana kasnije bila je mrtva, i nitko nikada neće znati je li pitala Jean-Claudea. On kaže da nije.

Premda nije znao odakle će stići prvi udarac, znao je da se klopka zatvara. Njegovi će razni bankovni računi ubrzo biti iscrpljeni, a nije imao nikakvog načina da ih napuni. Ljudi su o njemu govorili i krivili

ga. Netko je šetao Fernevem i prijetio da će mu razbiti nos. Ruke su kopale po imenicima. Florencin se pogled promijenio. Jean-Claude se bojao. Nazvao je Corinne. Ona je baš prekinula sa zubarom koji se nije dao motati oko malog prsta, bila je u depresiji. Koji mjesec ranije to bi mu dalo novu nadu. Sad to više nije mnogo mijenjalo na stvari, ali ponašao se kao kralj u partiji šaha koji, ugrožen sa svih strana, ima samo još jedno polje na koje se može povući. Objektivno, partija je izgubljena, trebao bi je predati, ali on ipak ide na to polje, ako ništa onda zato da vidi kako će ga protivnik priklještit. Istog je dana uzeo zrakoplov za Pariz i poveo Corinne na večeru u restoran Michel Rostang, gdje joj je poklonio okvir za fotografiju od brijestovog drveta i kožni držač za pisma, kupljene kod Lancela za 2.120 franaka.

Tijekom ta dva sata, u krugu blagog svjetla koje je izdvajalo njihov stol, osjećao se na sigurnom. Igrao je ulogu doktora Romanda, misleći kako je to posljednji put, da će ubrzo biti mrtav i da više ništa neće biti važno. Pri kraju večere Corinne mu je rekla da je ovaj put odlučila, želi podignuti svoj novac. Umjesto da potraži neki izgovor, izvadio je rokovnik da zakaže sljedeći sastanak kad će joj ga donijeti. Listajući stranice, nešto mu je palo na pamet: imao je dogovorenu večeru početkom godine sa svojim prijateljem Bernardom Kouchnerom. Bi li im se Corinne voljela pridružiti? Naravno, to bi joj bilo drago. Najbolje jedne subote, 9. ili 16. siječnja, Kouchner mu je ostavio izbor. Onda 9., odlučila je Corinne, to je bliže. Njemu bi bilo draže 16., to je dalje, ali nije ništa rekao. Kocka je bačena. Do 9. siječnja bit će mrtav. Na povratku je nastavio proučavati svoj rokovnik, poput zauzetog poslovnog čovjeka. Božić nije dobar nadnevak, to bi bilo previše okrutno prema djeci. Caroline je trebala glumiti Djevicu Mariju, a Antoine jednog od pastira u živim jaslicama u crkvi. Dakle, odmah iza Nove godine?

Otišao je u Clairvaux po svoje roditelje da proslave Božić s njima. U prtljažniku je ispod božićnog drvca donio kutiju papira iz svoje bivše sobe: stara pisma, notese, bilježnicu u baršunastom uvezu u koju mu je, kaže, Florence pisala ljubavne pjesme kad su se zaručili. Spalio ih je u dnu vrta, zajedno s drugim kartonskim kutijama koje su bile na tavanu i sadržavale njegove osobne spise. Tvrdi da je tijekom godina, ne trudeći ih se skrivati, ispunio desetke bilježnica manje-

više autobiografskim tekstovima, koji su naizgled bili pripovijest, zato da prevare Florence ako bi naišla na njih, a istodobno su bili dovoljno istiniti da predstavljaju priznanje. No ona nikad nije na njih naišla, ili nije bila dovoljno radoznala da ih otvori, ili mu to nije nikada rekla, ili pak - kao posljednja pretpostavka - te bilježnice nisu nikada postojale.

Tvrđi također da je htio ostaviti poruku za Florence, da je nade poslije njegove smrti, i da je u danima između Božića i Nove godine neprekidno pravio skice. Za pismo, ali i za kasetu koju je, sam u autu, snimao na mali kasetofon: "Oprosti, nisam dostojan da živim, lagao sam ti, ali moja ljubav za tebe i za našu djecu nije bila laž..." Nije mogao. "Svaki put kad bih počeo, zamišljao sam se na njezinom mjestu dok to čita ili sluša i..."

Guši se, spušta glavu.

* * *

Posljednjeg se tjedna osjećao teškim i umornim. Zadrijemao bi na kauču, u autu, u bilo koje doba dana. U ušima mu je šumilo kao da je na dnu mora. Bolio ga je mozak, volio bi da ga je mogao izvaditi iz lubanje i oprati. Vrativši se iz Strasbourga gdje su proslavili Silvestrovo s prijateljima liječnicima, Florence je stavila rublje da se pere, a on je ostao u kupaonici gdje je stajala perilica i kroz prozirna vratašca gledao rublje koje se mlitavo uvijalo u vrućoj vodi. Bilo je košulja i njegova donjeg rublja, natopljenog nezdravim znojem, bilo je Florencinog i dječjeg rublja, majica, pidžama ukrašenih životinjama iz crtica, Antoineovih i Carolininih čarapica koje je bilo teško razlikovati kod razvrstavanja. Izmiješana odjeća cijele obitelji, njihovo izmiješano mirno disanje, pod čvrstim krovom koji ih je štiti od zimske noći... Trebalo je biti dobro vratiti se zajedno na Novu godinu, jedna sretna obitelj u Renault Espaceu koji je preo na snježnoj cesti; stići kasno, odnijeti usnulu djecu u njihovu sobu, pomoći im da se svuku i hop - u krevet; tražiti po torbama plišanog zeca s kojim je Antoine volio spavati i odahnuti jer ga nisu, kao što su se bojali, zaboravili u Strasbourgu; slušati Florence kako se s time šali dok skida šminku (za dlaku si izmakao, zamalo si se morao vraćati u Strasbourg); biti posljednji na nogama u kupaonici koja je dijelila sobu u kojoj su spavala djeca od one u kojoj ga je Florence

čekala pod pokrivačem. Glave okrenute na drugu stranu da joj ne smeta svjetlo, držala bi ga za ruku dok čita. Obiteljski je život trebao biti ugodan i topao. Vjerovali su da je ugodan i topao. Ali on je znao da je iznutra truo, da ni jedan trenutak, ni jedna kretnja, pa čak ni njihov san ne izmiču toj truleži. Ona je bujala u njemu, malo pomalo je iznutra sve požderala a da se izvana ništa nije vidjelo, pa sad nije ostalo ništa drugo, samo trulež koja će razbiti ljušturu i izbiti na svjetlo dana. Naći će se goli i bespomoćni, na hladnoći i u užasu, i to će biti jedina zbilja. To je bila jedina zbilja, iako to još nisu znali. Pritvorio je vrata i na vršcima prstiju prišao djeci. Spavala su. Gledao ih je kako spavaju. Nije im to mogao napraviti. Nisu smjeli znati da im je on, njihov tata, to učinio.

Nedjelju su proveli u "Šumskom tetrijebu", planinarskom domu na prijevoju La Faucille gdje su već bili udomaćeni. Florence, odlična skijašica, podučavala je djecu. Pod njezinim nadzorom išli su praktički svuda. On je ostao čitati za stolom u restoranu, gdje su mu se pridružili za ručak. Antoine je ponosno ispričao da je bio na crvenom spustu i da je u jednom trenutku, na vrlo teškom zavoju, zamalo pao, ali ipak nije. Dopustili su djeci da naruče goleme tanjure pomfrita s kečapom, što je bio jedan od razloga zbog kojih su obožavali "Šumskog tetrijeba". U autu su, pri dolasku, ponavljali poput litanije: "Moći ćemo dobiti pomfrit? Moći ćemo dobiti pomfrit?" Florence je odgovarala potvrdno, a oni su nastavljali: "Moći ćemo uzeti još? Moći ćemo dobiti dva tanjura svatko? Tri tanjura svatko?"

U ponedjeljak ujutro telefonirala mu je majka, vrlo uznemirena. Netom je primila bankovni izvadak koji je pokazivao minus od 40.000 franaka. To je bilo prvi put da se tako nešto događa. Nije se usudila reći mužu da se ne bi uzrujao. Jean-Claude je kazao da će on to srediti, da će prenijeti novce s drugog računa i ona je prekinula, umirena kao i uvijek nakon razgovora sa sinom. (Pismo kojim je obavještavaju daje račun zamrznut stiglo je sljedećeg tjedna.)

Uzeo je svoj primjerak knjige Bernarda Kouchnera, Tuđa nesreća, s posvetom koju je napisao autor za promocije u jednoj ženevskoj knjižari ("Jean-Claudeu, dragom prijatelju i kolegi iz SZO-a, Bernard"), odvezao se do zračne luke Cointrin, kupio bočicu parfema i sjeo na avion u 12:15 za Pariz. U zrakoplovu, gdje je među putnicima prepoznao ministra Jacquesa Barrota, napisao je kratko

pismo Corinni ("...Ovoga tjedna moram donijeti neke odluke. Veselim se što ću provesti subotu navečer s tobom. To će možda biti rastanak ili nova odgoda - ti ćeš odlučiti") i u Kouchnerovoj knjizi potražio odlomak koji ga je duboko dirnuo, o samoubojstvu jednog njegovog prijatelja iz mladosti. Bio je anesteziolog. Dok je pomno utvrđenim redosljedom gutao sastojke smrtonosnog i neizlječivog koktela, telefonirao je ženi koju je volio kako bježe, minutu za minutom, obavještavao o svojoj agoniji. Ona je imala samo jednu liniju i znala je da će, ako spusti slušalicu da nazove pomoć, on smjesta sebi ubrizgati smrtonosnu injekciju. Morala je uživo pratiti njegovo umiranje.

U nadi da će Corinne pročitati i razumjeti, gurnuo je pismo uz tu stranicu i ostavio knjigu i parfem u njezinoj ordinaciji. Ne sjeća se ničega drugog u vezi s tim putovanjem u Pariz i, ako se uračunaju vožnje taksijem, teško da je imao vremena za bilo što drugo jer se vratio zrakoplovom u 16:30, kako bi prije zatvaranja stigao na sastanak sa svojim automehaničarom u Fernevu. Nakon prodaje BMW-a unajmio je renault 21, potom espace, koji ga, po njegovim riječima, više nije zadovoljavao. Htio je ponovno uzeti sedan s četvorim vratima. Nakon kolebanja, odabrao je metalik zeleni BMW s bogatom dodatnom opremom i njime se odvezao kući.

U utorak nije otišao na posao. Florence i on bili su u kupovini u Fernevu. Ona je ustrajala da on kupi novo odijelo, njega je privukla jakna za 3.200 franaka. Prodavačici su izgledali kao par koji ima vremena, novca i dobro se slaže. Otišli su u školu po djecu i po Sophie Ladmiral koja je trebala kod njih prespavati. Florence ih je sve troje odvela na užinu, ostavivši Jean-Claudea u Cottinovoj ljekarni. Bio je proveo prijepodne u proučavanju knjige Konačni izlaz i Vidalovog farmakološkog rječnika, odbacujući tvari koje uzrokuju trenutnu smrt, kao cijanidi i lijekovi s učinkom poput kurarea, u korist barbiturata s brzim djelovanjem koji se, kombinirani sa sredstvima protiv povraćanja, preporučaju za lako tonjenje u san. Cottinu je objasnio da mu trebaju za istraživanje staničnih kultura. Moglo se očekivati da se Cottin začudi što istraživač kupuje u ljekarni sastojke kojima bi ga morao snabdijevati njegov laboratorij, ali nije se iznenadio. Kao kolege, zajedno su proučili džepne priručnike i odabrali dva barbiturata, a Cottin je, radi veće sigurnosti, predložio

da im se doda otopina koju on sam pripravlja, na bazi fenobarbitala. Sve će biti spremno u petak, je li to u redu? Bilo je u redu.

Navečer je, držeći kumče na koljenima, pročitao priču za sve troje djece. Budući da u srijedu ujutro nisu imali školu, a navečer su se dugo došaptavali, ustali su kasno i do doručka su se igrali u pidžamama. On je otišao za Lyon. U 14:08 sati podigao je tisuću franaka na bankomatu Banque Nationale de Paris na trgu Bellecour, i još tisuću franaka u 14:45. Kaže da je u međuvremenu dao novčanicu od 500 franaka nekom beskućniku. Potom je u trgovini oružjem kupio električnu spravu za neutraliziranje napadača, dvije bombe suzavca, kutiju municije i prigušivač za pušku kalibra 22.

"Dakle", istakla je sutkinja, "niste mislili samo na samoubojstvo. Živjeli ste sa suprugom i djecom misleći kako ćete ih ubiti."

"Ta mi je pomisao pala na pamet... ali odmah su je zamaskirali drugi planovi, druge lažne ideje. Bilo je kao da ona ne postoji... Pravio sam se... Uvjeravao sam sebe da radim nešto drugo, da to ima druge razloge, a opet... istodobno sam kupovao metke koji će mojoj djeci prosvirati srce..."

Zajecao je.

Dao je da mu pakete umotaju kao poklone, uvjeravajući se da su sredstva za samoobranu za Corinne, koja se bojala kad se navečer vraćala kući, a municija i prigušivač za njegovog oca, premda je bio gotovo slijep i već se godinama nije mogao služiti puškom.

Dok je on to kupovao, Florence je pozvala na čaj dvije prijateljice čija su djeca išla u istu školu. Nije im se povjeravala, samo im je u jednom trenutku, ne sjećaju se točno kada, pokazala na kaminu uokvirenu fotografiju dječaka od šest ili sedam godina i rekla: "Gledajte kako je sladak. Te oči ne mogu skrivati ništa loše". Pomalo zatečene, dvije su žene prišle fotografiji i složile se daje Jean-Claude doista bio sladak kao dijete. Florence je prešla na druge teme.

Četvrtkom, kad je navodno držao predavanje u Dijonu, uvijek je kretao ranije kako bi svratio u Clairvaux posjetiti roditelje. Pred kućom je sreo njihovog liječnika i on mu je pomogao iskrcati iz auta sanduk mineralne vode koju im je kupio. U svojoj bivšoj sobi opet je prelistao predavanja iz toksikologije i ponovno umirio majku glede stanja njihovog bankovnog računa. Državni tužitelj se pitao nije li pravi razlog tog posjeta bio uzeti očevu pušku za koju je dan ranije

kupio municiju i prigušivač, ali on je kazao da nije. Odnio ju je u Prevessin lanjskog ljeta da gađa metu u dvorištu (nijedno svjedočenje ne spominje tu razbibrigu). Na povratku je telefonirao Corinni i posebno je podsjetio na subotnju večeru s Kouchnerom. Potom je svratio kod Ladmiralovih da vrati par papuča koje je Sophie kod njih zaboravila. Kaže da se nadao vidjeti Luca i priznati mu istinu, da je taj posjet smatrao posljednjom prilikom i da je, nažalost, naišao na prezaposlenu Cecile. Jedna njihova prijateljica je netom rodila i Cecile joj je morala čuvati djecu. Znao je da u pet sati poslije podne nije bilo nikakvog izgleda da Luc bude kod kuće nego u ordinaciji, a tamo nije otišao. Navečer je, kao i svake večeri, nazvao roditelje da im zaželi laku noć.

U petak je odvezao djecu u školu, kupio novine i pecivo, s jednim susjedom, kojemu se učinio vedar, pričekao da se otvori ljekarna. Uzeo je svoje bočice s barbituratima i paketić žvakaće gume koja je navodno dobra za zube, a onda se našao s Florence u cvjećarnici u Fernevu. Naručili su da se gospođi koja je rodila dostavi azaleja s čestitkom koju su oboje potpisali. Kad je Florence odjurila na svoj tečaj oslikavanja keramike, on je otišao u supermarket Continent gdje je kupio dva kanistra i neki predmet koji je, prema računu, stajao 40 franaka. (Optužba je utvrdila da se za tu cijenu može kupiti valjak za tijesto. On se prisjeća metalne šipke koja je trebala zamijeniti slomljenu prečku na ljestvama, ali nisu nađene ni ta šipka, ni slomljena prečka.) Kanistre je napunio benzinom na Continentovoj benzinskoj postaji. Vrativši se na ručak, našao je kod kuće gošću, ugodnu mladu plavušu koja je bila Carolinina učiteljica. Razgovor se vodio o predstavi koju je kanila pripremiti s učenicima, a za koju su im trebale veće količine zavoja za kostim mumije. Uvijek uslužan, rekao je da ih može nabaviti koliko hoće u ženevskoj bolnici i obećao da će misliti na to. Kako su djeca sutradan bila pozvana na rođendan njihove prijateljice Nine, kćeri nekog afričkog diplomata, valjalo je potražiti poklon. Cijela je obitelj nakon škole pošla odabrati kutiju Lego kockica u trgovački centar u Švicarsku. Večerali su u kafeteriji i rano se vratili. Antoine i Caroline, već u pidžamama, narisali su crteže da poprate poklon. Kad su oni otišli spavati, Florence je dugo telefonom razgovarala s majkom koja je bila uvrijeđena što je nisu pozvali na vjenčanje neke rođakinje. Gorko se žalila na to što je

udovica, što stari, što je djeca zanemaruju. Njezina je tuga prešla na Florence pa je briznula u plač čim je spustila slušalicu. Jean-Claude joj se pridružio na trosjedu. To je posljednja slika koju on pamti. Sjeo je uz nju, zagrlio je, nastojao je utješiti.

"Ne sjećam se njezinih posljednjih riječi", kazao je.

Na autopsiji je nađeno 0,20 g alkohola u Florencinoj krvi, što ukazuje da je, ako je odspavala cijelu noć, zaspala gotovo pijana. No ona nije nikada pila - najviše čašu vina za stolom, u svečanim prigodama. Moguće je zamisliti svađu koja počinje riječima: "Znam da mi lažeš". On se izmotava, ona je uporna. Zašto joj je rekao da je glasovao protiv smjenjivanja ravnatelja? Zašto ga nema u imeniku SZO-a? Rasprava postaje burna, ona pije čašu da se smiri, onda još jednu, pa treću. Uz pomoć alkohola, na koji nije navikla, naposljetku zaspe. On ostaje budan, provodi noć pitajući se kako se izvući iz tog položaja, i ujutro joj razbija lubanju.

Kad mu se predoči taj scenarij, on odgovara: "Ako je došlo do bračne svađe, zašto bih je skrivao? Ne bih se osjećao manje krivim, a to bi bilo objašnjenje... možda bi to bilo prihvatljivije... Ne mogu sa sigurnošću reći da se to nije dogodilo, samo da se ne sjećam. Sjećam se drugih scena ubojstva, koje su isto tako stravične, ali ne i te. Nisam u stanju reći što se dogodilo od trenutka kad sam tješio Florence na trosjedu do onoga kad sam se probudio s valjkom za tijesto, umrljanim od krvi, u rukama."

Tužitelj smatra da ga je kupio dan ranije u supermarketu, a on kaže da se vukao po dječjoj sobi gdje su se djeca njime služila za ravnanje plastelina. Nakon što se i on njime poslužio, oprao ga je u kupaonici, i to dosta brižljivo kako se prostim okom ne bi vidio nikakav trag krvi, a onda ga je pospremio.

Telefon je zazvonio. Javio se u kupaonici. Zvala je prijateljica, psihologinja iz Prevezzina, koja je htjela znati hoće li joj Florence pomoći kod vjeronaučke mise u subotu navečer. Odgovorio joj je da vjerojatno neće jer kane prenoćiti kod njegovih roditelja na Juri. Ispričao se što govori tiho, djeca spavaju, a i Florence. Ponudio je da će pozvati Florence ako je hitno, ali psihologinja je rekla da ne treba, snaći će se na misi sama.

Zvonjava je probudila djecu koja su nagnula u kupaonicu. Uvijek su lakše ustajali onih dana kad nije bilo škole. I njima je rekao da

mama još spava pa su sve troje sišli u dnevni boravak. Stavio je kasetu Tri prašćića u kasetofon i pripremio zdjelice čokolina s mlijekom. Smjestili su se na trosjedu da gledaju crtić i jedu pahuljice, a on je sjeo između njih.

"Kad sam ubio Florence, znao sam da ću ubiti i Antoineta i Caroline, i da je taj trenutak pred televizorom posljednji koji provodimo zajedno. Mazio sam ih. Govorio sam im nježne riječi, poput: 'Volim vas.' To sam često činio, a oni su često odgovarali crtežima. Čak je i Antoine, koji još nije znao dobro pisati, znao napisati 'Volim te.'"

Nastupio je dugi trenutak šutnje. Sutkinja je, promijenjenim glasom, predložila odmor od pet minuta, ali on je odmahnuo glavom i čulo ga se kako guta prije no što će nastaviti: "Ostali smo tako oko pola sata... Caroline je vidjela da mi je hladno, htjela se popeti na kat da mi donese kućni ogrtač... Rekao sam da mi se oni čine jako topli, da možda imaju vrućicu i da ću im izmjeriti temperaturu. Caroline se popela sa mnom, odveo sam je u njezin krevet... Otišao sam po pušku..."

Scena sa psom se ponavljala. Počeo je drhtati, tijelo mu je klonulo. Bacio se na tlo. Više ga se nije moglo vidjeti, policajci su se naginjali nad njim. Visokim glasom malog dječaka prostenjao je: "Tata, tata!" Jedna je žena dotrčala iz odjeljka za publiku i počela udarati po staklenoj pregradi zazivajući poput majke: "Jean-Claude! Jean-Claude!" Nitko je nije imao srca udaljiti.

"Što ste rekli Carolini?" prosljedila je sutkinja nakon pola sata pauze.

"Ne znam više... Legla je na trbuh... Onda sam pucao."

"Nastavite..."

"Već sam morao ispričati istražnom sucu, mnogo puta, ali sad... sad su oni ovdje... (jecaj). Prvi put sam pucao u Caroline... imala je jastuk na glavi... vjerojatno sam se pravio daje to igra... (stenje, zatvorenih očiju). Pucao sam... odložio sam pušku negdje u sobi... pozvao sam Antoineta... i ponovno sam opalio."

"Možda vam moram malo pomoći jer prisjednici trebaju pojedinosti, a vi niste dovoljno precizni."

"... kad se Caroline rodila, to je bio najljepši dan u mom životu... Bila je lijepa... (jauci)... u mom naručju... njezino prvo kupanje... (grč). Ja sam je ubio... Ja sam je ubio."

(Policajci ga, užasnuti, blago drže za ruke.)

"Zar ne mislite da je Antoine mogao čuti pucanj? Jeste li stavili prigušivač? Jeste li ga pozvali s istim izgovorom da ćete mu mjeriti temperaturu? To mu nije bilo čudno?"

"Ne sjećam se točno tog trenutka. Još su to bili oni, ali nije mogla biti Caroline... nije mogao biti Antoine..."

"Zar nije pošao do Carolininog kreveta? Prekrili ste je poplunom da on ništa ne posumnja..."

(Ponovno jeca.)

"U istrazi ste rekli da ste Antoineu htjeli dati fenobarbital rastopljen u čaši vode i da je on odbio, rekavši da nije fino..."

"To je više bio zaključak... Ne sjećam se Antoinea kako govori da to nije fino."

"Nema drugog objašnjenja?"

"Možda sam htio da on najprije zaspe."

Tužitelj se upleo. Nakon toga, rekao je, Romand je izišao kupiti sportski dnevnik L'Equipe i lokalne novine Le Dauphine Ubere, a prodavačici novina je izgledao sasvim normalno.

"Jeste li glumili da se ništa nije dogodilo, da život ide dalje?"

"Nisam mogao kupiti L'Equipe. Nikad ga ne čitam."

"Susjedi su vas vidjeli kako prelazite ulicu da ispraznite svoj poštanski sandučić."

"Jesam li to činio da zaniječem stvarnost, da se pravim kako se ništa nije dogodilo?"

"Zašto ste zamotali i brižljivo pospremili pušku prije no što ste otišli za Clairvaux?"

"U stvari, zato da ih ubijem, naravno, ali zacijelo sam sebi govorio da je to zato da je vratim ocu."

Navikao da ga labrador njegovih roditelja zaprlja svojim oduševljenim pozdravima, navukao je stari sako i traperice, ali na vješalicu u autu objesio je odijelo za večeru u Parizu. U torbu je stavio rezervnu košulju i toaletni pribor.

Ne sjeća se vožnje.

Sjeća se da je parkirao ispred kipa Djevice koji je njegov otac održavao i svakog tjedna ukrašavao cvijećem. Još vidi oca kako mu otvara ulazna vrata. A onda ne vidi ništa, sve do njegove smrti.

Zna se da su njih troje zajedno objedovali. Tanjuri su još bili na stolu kad je prekосуtra stric Claude ušao u kuću, a autopsija je pokazala da su želuci Aimea i Anne-Marie bili puni. Je li i on jeo? Je li ga majka nutkala da uzme još? O čemu su razgovarali?

Naveo je djecu da se popnu na kat, jedno po jedno, a učinio je isto i s roditeljima. Najprije oca, kojega je odvukao u svoju bivšu sobu pod izlikom da s njim pregleda ventilacijsku cijev iz koje je dolazio loš vonj. Osim ako pušku nije odnio u sobu čim je stigao, zacijelo se popeo stepenicama držeći je u ruci. Budući da stalak za pušku nije bio na katu, možda je rekao da će s prozora pucati na metu u vrtu, a najvjerojatnije nije rekao ništa. Zašto bi se Aime Romand brinuo što mu sin nosi pušku koju su zajedno išli kupiti na njegov šesnaesti rođendan? Budući da se starac nije mogao pognuti zbog problema s kralježnicom, jamačno je kleknuo da pokaže pokvarenu cijev koja je bila u visini podne letvice. Tada je dobio dva metka u leđa. Pao je prema naprijed. Njegov ga je sin pokrio tamnocrvenim krevetnim prekrivačem od rebrastog baršuna, istim onim koji je tu bio od njegovog djetinjstva.

Potom je potražio majku. Ona nije čula pucnje, ispaljene s prigušivačem. Dozvaio ju je u dnevnu sobu kojom se nisu služili. Ona je jedina dobila metke sprijeda. Zacijelo ju je, nešto joj pokazujući, pokušao navesti da okrene leđa. Je li se prerano okrenula natrag i vidjela sina kako je uperio pušku u nju? Je li rekla: "Jean-Claude, što je?" ili "Što ti je?", kao što se on prisjetio za jednog ispitivanja, a kasnije rekao da se toga ne sjeća i da za to zna samo iz zapisnika s istrage? Jednako nesigurno, nastojeći, kao i mi, rekonstruirati činjenice, kazao je da je pri padu izgubila umjetno zubalo i da joj ga je on namjestio prije no što ju je pokrio zelenim krevetnim prekrivačem.

Pas se bio popeo na kat zajedno s njegovom majkom i sad je izbezumljeno trčao od jednog do drugog tijela, potihom cvileći. "Pomislio sam da ga Caroline treba imati uza se", rekao je. "Ona ga je obožavala." I Jean-Claude ga je obožavao, do te mjere da je uvijek u lisnici nosio njegovu sliku. Kad ga je ubio, pokrio ga je plavim poplunom.

Ponovno je sišao u prizemlje, s puškom koju je oprao hladnom vodom, jer krv se bolje uklanja hladnom vodom, a onda ju je spremio

na stalak. Zamijenio je traperice i stari sako odijelom, ali nije presvukao košulju. Znojio se pa je bolje da se presvuče u Parizu. Telefonirao je Corinni i dogovorili su se da se nađu kod crkve u četvrti Auteuil gdje će ona otpratiti kćeri na misu za mladež. Brižljivo je zatvorio kuću i odvezao se. Bilo je oko dva sata.

"Odlazeći iz Clairvauxa, napravio sam istu kretnju kao i obično - osvrnuo sam se da pogledam kućna vrata. To sam uvijek činio jer su moji roditelji bili stari i bolesni i mislio sam da ih možda vidim posljednji put."

Budući da je rekao Corinne da će nastojati biti na misi s njom i njezinim kćerima, tijekom vožnje neprekidno je pogledavao na sat i na broj kilometara koji ga dijele od Pariza. Prije no što je izbio na autocestu, sjeća se da je na grbavoj lokalnoj cesti u Lons-le-Saunieru vozio pomalo nepromišljeno, što inače nikad ne čini. Bila je subota uvečer; nervirao se kod naplatnih kućica gdje se kolona sporo pomicala, a onda i na pariškoj zaobilaznici. Iako je mislio da će mu trebati četvrt sata od skretanja za Porte d'Orleans do priključka na Porte d'Auteuil, trebalo mu je četrdeset pet minuta. Misa se nije održavala u crkvenoj lađi nego u podzemnoj kapelici, kojoj je teško našao ulaz. Stigavši sa zakašnjenjem, ostao je u dnu i nije se išao pričestiti. U to je siguran jer, da jest, bio bi se vratio sjesti pokraj Corinne. Umjesto toga je izišao prvi i čekao ih vani. Poljubio je djevojčice, koje nije vidio već više od godinu dana, i svi četvero su se popeli u Corinnin stan. Popričao je s djevojkom koja je čuvala djecu. Dok im se majka presvlačila i uređivala, Lea i Cloe su mu pokazivale poklone koje su dobile za Božić. Kad se Corinne pojavila, nosila je ružičasti kostim i prsten koji joj je Jean-Claude poklonio u znak isprike nakon njegove prve ljubavne izjave. Na zaobilaznici, kojom su sad krenuli u suprotnom smjeru, zatražila je od njega novac. Ispričao se što nije imao vremena skočiti u Ženevu, ali svakako će otići u ponedjeljak ujutro, a onda će sjesti na zrakoplov u 12:15 sati i ona će sve dobiti rano poslije podne. Donekle joj je bilo krivo, ali očekivanje sjajne večeri pomoglo je da to zaboravi. U Fontainebleauu su sišli s autoputa i odatle ga je ona vodila, uz pomoć autokarte na kojoj je on nasumce križićem označio Kouchnerovu kuću. Tražili su "jednu malu cestu na lijevoj strani". Karta nije bila naročito detaljna, pa je u početku bilo posve

razumljivo da se teško snalaze. Nakon što su se jedan sat vrtjeli uokolo po šumi, zaustavio je auto da u prtljažniku potraži papirić s Kouchnerovim telefonskim brojem, ali nije ga našao. Corinne se počela brinuti zbog kašnjenja, no on ju je umirio: drugi gosti, također znanstvenici, trebali su doći iz Ženeve i neće stići prije 22:30. Kako bi je zabavio, počeo joj je pričati o svom skorom premještanju u Pariz, na mjesto ravnatelja INSERM-a koje je napokon prihvatio, o svom službenom stanu na Saint-Germain-des-Presu. Opisao joj je raspored stana, naglašavajući da će u njemu živjeti sam. Prošle su večeri on i Florence nadugo raspravljali o smjeru kojim su krenuli njihovi životi i zaključili da je tako najbolje. Najteže će biti, uzdahnuo je, što neće više svakodnevno viđati djecu. Sad su u Annecyju kod bake, proveli su poslije podne na jednoj rođendanskoj proslavi... Corinne je postajala nestrpljiva. On kaže daje tada još samo mislio kako dobiti na vremenu i naći prihvatljiv razlog da otkaže večeru. Ponovno je stao na nekom odmaralištu, odlučivši prekopati prtljažnik od vrha do dna dok ne pronađe Kouchnerov broj. Nekoliko je minuta prekapao po starim kutijama s knjigama i časopisima, gdje je bila i kasetna na koju je videokamerom snimio prizore s njihovog putovanja u Lenjingrad, prije dvije godine. Bio mu je dovoljan jedan pogled na sve uzrujaniju Corinne na prednjem sjedalu pa da shvati da nije trenutak za obnavljanje nježnih uspomena. Vratio se i pokunjeno rekao da ga nije našao. Naprotiv, našao je ogrlicu koju joj je namijenio kao poklon. Corinne je slegla ramenima, to više nije imalo smisla. On je bio uporan i naposljetku ju je nagovorio da je nosi, barem večeras. Izišla je iz auta da joj je može staviti, kao i sav nakit koji joj je poklanjao - tražeći da zatvori oči.

Najprije je na licu i na vratu osjetila kako je peče pjena suzavca. Malo je otvorila oči i odmah ih zatvorila jer ju je još više peklo i, dok ju je on i dalje prskao, počela se braniti, boriti se svim snagama protiv njega, tako da je imao dojam da je ona napadač. Otkotrljali su se duž auta. Tvrda valjkasta cijev slala je električni udar u Corinnin trbuh. Bio je to aparatič za samoobranu koji joj je namjeravao pokloniti. Uvjerena da će umrijeti, povikala je: "Neću! Nemoj me ubiti! Misli na Leu i Chloe!" i otvorila je oči.

Pogled u njegove oči spasio joj je život. Odjednom je sve prestalo.

Stajao je pred njom, zanijemio, smetenog izraza lica, ispruženih ruku. Nije to bila kretnja ubojice nego prije čovjeka koji nastoji smiriti nekoga u živčanoj krizi.

"Ali Corinne", ponavljao je blago, "Corinne, smiri se..."

Pomogao joj je da sjedne u auto gdje su se oboje pribrali kao da su netom izbjegli napad nekoga trećeg. Obrisali su lica papirnatim maramicama i mineralnom vodom. Zacijelo je okrenuo sprej sa suzavcem prema sebi, jer su i njemu koža i oči bili nadraženi. Malo potom ona je upitala idu li ipak na večeru kod Kouchnera. Odlučili su da ne odu i on je upalio motor, odvezao se s odmorišta i polako krenuo natrag putem kojim su došli. Ono što se upravo dogodilo bilo je jednako neshvatljivo njemu kao i njoj i, tako preneražena, zamalo je dopustila da je uvjeri kako je ona počela. No uspjela mu se suprotstaviti. Strpljivo mu je objasnila da nije, da je on počeo. Ispričala mu je kako se sve odvijalo. Slušao ju je, zbunjeno kimajući glavom.

U prvom selu otišao je nazvati Kouchnera i ispričati se što neće doći, a ona se čak nije začudila što sada ima njegov broj. Ostala je u autu a on je, automatski ili ne, stavio ključ u džep i uputio se prema telefonskoj govornici. Gledala ga je kako pod neonskim svjetlom govori, ili se pravi da govori. Sutkinja je nastojala saznati je li birao neki broj. Nije se sjećao, ali misli da je možda nazvao kući, u Prevessin, i slušao glas telefonske sekretarice.

Kad se vratio, upitala ga je, je li pokupio ogrlicu, a on je odgovorio da nije, ali da to više nije važno. Sačuvao je račun i osiguranje će mu vratiti novac. Shvatila je da ni u jednom trenutku nije vidjela tu ogrlicu, ali vidjela je meku plastičnu žicu, sasvim pogodnu da se nekoga zadavi, koja je pala na suho lišće pokraj auta. Tijekom cijelog povratka, koji je trajao dva sata jer je on vozio vrlo sporo, bojala se da ga ponovno ne obuzme napad ubijanja i, kako bi ga zabavila, pričala je s njim istodobno kao odana prijateljica i kao profesionalni psiholog. Krivio je svoju bolest. Raku nije bilo dosta što ga ubija, nego ga je i izluđivao. U posljednje se vrijeme često gubio, imao rupe u sjećanju, trenutke za koje nije znao što je radio. Plakao je. Ona je kimala s razumijevanjem i suosjećanjem, dok je zapravo umirala od straha. Svakako mora posjetiti nekoga, govorila je. Koga? Psihijatra? Da, ili psihoterapeuta, ona mu može preporučiti vrlo

dobre ljude. Ili neka pita Kouchnera. On mu je blizak prijatelj, kako joj je često govorio, on je duboko osjećajan i human, bilo bi dobro s njim porazgovarati o svemu ovome. Čak je predložila da će ona nazvati Kouchnera da mu bez dramatiziranja ispriča što se dogodilo. Da, složio se, to je dobra ideja. Ta nježna zavjera Kouchnera i Corinne da ga spase od njegovih demona ganula gaje do suza. Ponovno je briznuo u plač, a i ona. Oboje su plakali kad ju je ostavio ispred njezine kuće, u jedan sat ujutro. Natjerao ju je da mu obeća kako nikome neće ništa reći, a ona njega da će podignuti njezin novac, sav njezin novac, odmah u ponedjeljak ujutro. Pet minuta kasnije nazvao ju je iz govornice, iz koje su se vidjeli još uvijek osvjetljeni prozori njezinog stana: "Obećaj mi," rekao je, "da nećeš vjerovati daje bilo s predumišljajem. Da sam te htio ubiti, učinio bih to u tvom stanu, i ubio bih i tvoje kćeri s tobom."

Sunce je već izišlo kad je stigao u Prevessin. Bio je kratko odspavao na nekom odmaralištu blizu Dijona, jer je zbog umora počeo jahati bijelu crtu i bojao se da ne doživi nesreću. Parkirao je pred kućom na kojoj je prije odlaska spustio žaluzine. Unutra je bilo ugodno, dnevna soba pomalo u neredu, ali topla, baš onakva kakvu bi našli na povratku s vikenda u Clairvaimi ili na planini. Crteži koje su djeca narisala za Ninin rođendan vukli su se po stolu, kao i krune s kolača za Sveta tri kralja. Na boru je otpao dobar dio iglica, ali bunili su se svaki put kad bi govorio da će ga baciti, tražili su da pričeka, to je bila igra poput malog obreda, koju su prethodne godine uspjeli produžiti do polovice veljače. Kao i svaki put kad se vraćao kući, okrenuo je stranicu na stolnom kalendaru i provjerio telefonsku sekretaricu. Ili poruka nije bilo, ili ih je izbrisao. Na trenutak je zadrijemao na trosjedu.

Oko jedanaest sati pobojavao se da bi prijatelji, videći auto, mogli svratiti u nenajavljen posjet, pa je izišao da ga odveze na parkiralište u središtu Prevessina. Sigurno je u tom trenutku na poledini omotnice napisao bilješku koja je toliko zaintrigirala istražitelje. U povratku se mimoišao s Crottinom i pozdravili su se. Ljekarnik ga je pitao je li išao na trčanje. Samo mala šetnja, odgovorio je.

Hajde, doviđenja.

Za rekonstruiranje ostatka dana imamo dva elementa.

Prvi je videokaseta koju je stavio u videoaparatus umjesto Tri prašćića. Tijekom 180 minuta na nju je snimao djeliće televizijskih emisija s desetak programa koje je hvatao putem satelitske antene - zabava i sport, uobičajeno za nedjeljno televizijsko poslijepodne - ali isjeckano grozničavim skakanjem s jednog programa na drugi, sekundu na jednome, dvije na drugome. Sve zajedno je sumoran, negledljiv kaos, koji su se istražitelji ipak potrudili gledati. Išli su čak tako daleko da identificiraju svaku od tih mikrosekvenci i da, pregledavši sve emitirane programe, odrede točan trenutak kad su snimljene. Tako je utvrđeno daje ostao na trosjedu i igrao se daljinskim od 13:10 do 16:10 sati, ali i to daje počeo snimati na polovici kasete. Kad je stigao do kraja, premotao ju je i presnimio cijeli prvi dio skakanjem po programima, što ukazuje na to da je htio izbrisati prethodnu snimku. Kako on tvrdi da se toga uopće ne sjeća, ostaju pretpostavke. Najvjerojatnije je riječ o snimkama Florence i djece - praznici, rođendani, obiteljska sreća. Međutim, tijekom jednog ispitivanja koje se odnosilo na kupovinu u sex-shopovima i na pornografske kasete koje je ponekad gledao, kaže, sa ženom, dodao je da mu se čak dogodilo da je video-kamerom snimio njihov intimni odnos. Toj kaseti nema ni traga, ako je ikad i postojala, pa je sutkinja zapitala nije li on posljednjeg dana metodično uništio baš te snimke. On misli da nije.

S druge strane, detaljni ispis France Telecoma pokazuje da je između 16:13 i 18:49 devet puta nazvao Corinnin broj. Trajanje tih poziva, kratkih i jednakih, potvrđuje da je devet puta slušao poruku njezine telefonske sekretarice. Deseti put se javila i razgovarali su 13 minuta. Njihova se sjećanja na taj razgovor podudaraju. Ona je provela užasan dan, rekla da je strašno potresena, još su je boljale opekline, on je suosjećao s njom, razumio je, ispričavao se, govorio o vlastitom depresivnom stanju.

Uzevši u obzir to stanje i njegovu bolest, neće ga prijaviti policiji, kao što bi to učinila, naglasila je, svaka razumna osoba, ali on mora hitno otići nekome, razgovarati s Kouchnerom ili s kim hoće, a nadasve mora održati obećanje da će sutra ujutro otići u banku po njezin novac. Zakleo se da će biti tamo čim otvori. Nije se popeo na kat otkako se vratio kući, ali znao je što će ondje vidjeti. Brižljivo je navukao prekrivače, no znao je što je ispod. U smiraj dana shvatio je

da je stigao tako dugo odlagani trenutak smrti. Tvrdi da je odmah počeo pripreme, ali vara se - još je odugovlačio. Tek nakon ponoći, a prema vještačenju oko tri sata ujutro, prolio je sadržaj iz kanistara koje je kupio i napunio benzinom u Continentu. Najprije po tavanu, onda po djeci, po Florence i po stepenicama. Kasnije se svukao i obukao pidžamu. Nešto prije četiri sata podmetnuo je vatru, najprije na tavanu, potom na stepenicama, na kraju u dječjoj sobi, a onda je otišao u svoju. Bilo bi sigurnije da je uzeo barbiturate ranije, ali jamačno ih je zaboravio ili izgubio jer se zadovoljio bočicom Nembutala koju je već deset godina držao u dnu ormarića s lijekovima. U ono vrijeme ju je mislio upotrijebiti da olakša agoniju jednog od svojih pasa, no ipak nije bilo potrebno. Kasnije ju je namjeravao baciti jer je rok uporabe odavno istekao. Valjda je mislio da će ipak koristiti pa je, kad su ulični čistači - koji su tijekom jutarnjeg obilaska spazili vatru na krovu - stali lupati po ulaznim vratima, progutao dvadesetak kapsula. Nestalo je struje, dim je počeo obavijati sobu. Gurnuo je nešto odjeće ispod vrata da ih začepi, a onda je htio leći kraj Florence koja je izgledala kao da spava pod pokrivačem. No nije dobro vidio, pekle su ga oči, još nije zapalio njihovu sobu a vatrogasci, čiju sirenu navodno nije čuo, već su bili tu. Nije mogao disati pa se dovukao do prozora i otvorio ga. Vatrogasci su čuli klepet kapaka. Podigli su ljestve da mu priteknu pomoć. On se onesvijestio.

Kad se probudio iz kome, najprije je sve poricao. Neki čovjek u crnome provalio je u kuću, pucao na djecu i podmetnuo vatru. On je bio paraliziran, bespomoćan, to se odvijalo pred njegovim očima kao noćna mora. Kad ga je istražni sudac optužio za pokolj u Clairvauxu, zgrozio se: "Ne ubija se oca i majku, to je druga zapovijed Božja". Kad mu je dokazao da nije istraživač u SZO-u, rekao je da radi kao znanstveni savjetnik za tvrtku South Arab United nešto, Quai des Bergues, Ženeva. Provjerili su, nije postojala nikakva South Arab United nešto, na Quai des Bergues, pa se povukao i odmah izmislio nešto drugo. Tijekom sedam sati ispitivanja uporno se borio protiv svakog dokaza. Naposljetku, bilo zbog umora, bilo stoga što mu je odvjetnik objasnio da će mu taj apsurdni način obrane kasnije škoditi, priznao je.

Određeni su psihijatri koji će ga ispitati. Zapanjila ih je preciznost njegovih izjava i neprekidna briga da ostavi dobar dojam. Nedvojbeno je umanjivao činjenicu da je onome tko je netom pobio obitelj, nakon osamnaest godina laži i obmana, teško ostaviti dobar dojam. Nedvojbeno se također teško odvajao od lika koji je glumio svih tih godina, jer je u želji da pridobije ljude rabio istu tehniku koja je bila uspješna kod doktora Romanda: stalozhenost, dostojanstvenu ozbiljnost i gotovo prekomjernu uslužnost prema sugovornikovim očekivanjima. Tolika kontrola svjedočila je o ozbiljnoj konfuziji, jer je doktor Romand, u normalnom stanju, bio dovoljno inteligentan da shvati kako bi mu u tim okolnostima više išlo u prilog da je shrvan bolom, nesuvisao ili da urla poput smrtno ranjene zvijeri, nego konvencionalno pristojno držanje. Misleći da se ponaša ispravno, nije shvaćao da je šokirao psihijatre iznijevši im savršeno razloženu priču o svojoj prevari, govoreći o svojoj ženi i djeci bez posebnih osjećaja, kao što dobro odgojen udovac drži pitanjem časti ne dopustiti da se njegova tuga odrazi na društvo za stolom i, naposljetku, ne pokazujući ni najmanju nelagodu, osim u pogledu sredstava za spavanje koja su mu davali, i za koja je želio znati postoji li opasnost da kod njega stvore naviku - bojazan koju su psihijatri ocijenili "deplasiranom".

Tijekom sljedećih razgovora, premda su ga vidjeli kako jeca i pokazuje empatičke znake patnje, nisu mogli reći osjeća li to doista ili ne. Imali su nelagodan dojam da je pred njima robot lišen svake sposobnosti osjećanja, ali programiran da analizira vanjske podražaje i prilagođuje im svoje reakcije. Naviknut da funkcionira po programu "doktor Romand", trebalo mu je neko vrijeme da se prilagodi i uspostavi novi program, "Romand ubojica" te da ga nauči koristiti.

Luca je potreslo kad je dva tjedna nakon požara otvorio poštanski sandučić i na jednoj omotnici prepoznao rukopis "živog mrtvaca". S užasom ju je otvorio, preletio sadržaj i smjesta poslao istražnom sucu jer nije htio da ostane pod njegovim krovom. To je bilo luđačko pismo u kojemu se Romand žalio na čudovišne sumnje koje su se nadvile nad njim i tražio da mu nađu dobrog odvjetnika. Još nekoliko dana ranije Luc bi nastojao povjerovati da istina leži u tim drhtavim recima, a ne u dojmljivoj hrpi dokaza koju su istražitelji prikupili. No

novine su već prenijele, nakon početnog poricanja, ubojičino priznanje. Kad je pismo stiglo, već je izgubilo smisao.

Kad se Luc vratio s pogreba Florence i djece, poslao mu je kratko pisamce u kojemu kaže da je obred protekao dostojanstveno i da su molili za njih i za njega. Ubrzo je primio još jedno pismo od zatvorenika, u kojemu piše o "susretu s duhovnikom koji mi je mnogo pomogao da se vratim istini. No ta je stvarnost toliko strašna, i teško ju je podnositi, da se bojim da ne pobjegnem u neki novi izmišljeni svijet i opet ne izgubim vrlo krhak identitet. Patnja zbog gubitka cijele obitelji i svih prijatelja toliko je velika da mi se čini kao da sam pod duhovnom anestezijom... Hvala na vašim molitvama. Pomoći će mi da sačuvam vjeru i da podnesem tugu i ovu golemu nesreću. Grlim vas! Volim vas!... Ako sretnete Florencine prijatelje ili nekoga od obitelji, recite im da mi je žao."

Unatoč sažaljenju koje ga je obuzelo, Luc je pomislio kako je ta pobožnost malo prelagano utočište. A s druge strane, tko zna? Vlastita mu je vjera branila da sudi. Nije odgovorio, ali pismo je pročitao Jean-Noelu Croletu, Florencinom bratu kojega je najbolje poznao. Njih su dvojica dugo o tome razgovarala, smatrajući da mnogo govori o vlastitim patnjama, a nimalo o onima koje je "izgubio". Što se tiče posljednje rečenice, Jean-Noel je bio zgranut: "Što on misli? Da se isprika može tek tako prenijeti? Kao što se kaže: izruči im moje pozdrave?"

Psihijatri su ga ponovno vidjeli početkom ljeta. Dobro se osjećao, dobio je naočale koje su mu jako nedostajale u prvo vrijeme, kao i neke osobne stvari. Sam od sebe objasnio im je da se htio ubiti 1. svibnja, na dan kad je Florenci izjavio ljubav i koji su svake godine slavili. Nabavio je sve potrebno za vješanje, čvrsto odlučivši da ovaj put ne zakaže. No malo je odugovlačio toga sudbonosnog dana, dovoljno da na radiju čuje da se i Pierre Beregovov, bivši ministar financija, upravo ubio. Uznemiren što ga je pretekao, vidjevši u tome znak koji je valjalo protumačiti, odložio je izvršenje svoje nakane i, nakon razgovora s duhovnikom, koji je po njegovim riječima bio presudan (premda je bilo malo izgleda da će ga svećenik nagovarati da se objesi), svečano je odlučio odustati. Od toga se dana, kaže, "osudio na život", kako bi svoje patnje posvetio uspomeni na obitelj. Mada je, prema psihijatrima, i dalje vrlo pomno pratio što drugi misle

o njemu, ušao je u razdoblje molitve i meditacije, s dugim postovima kojima se pripremao za euharistiju. Smršavio je 25 kilograma i smatrao je da je izišao iz labirinta privida kako bi živio u bolnom, ali "istinitom" svijetu. "Istina će vas osloboditi", rekao je Krist. A on: "Nikada nisam bio tako slobodan, nikada život nije bio tako lijep. Ja sam ubojica, na mene se gleda kao na nešto najniže što postoji u društvu, ali to je lakše podnijeti nego onih dvadeset godina laži prije." Nakon nešto tapkanja, čini se da je promjena programa uspjela. Osobnost cijenenog znanstvenika zamijenila je podjednako prihvatljiva osobnost velikog zločinca na putu mističnog iskupljenja.

Druga ekipa psihijataru preuzela je zadatak od prve i postavila istu dijagnozu: narcistički roman nastavljao se u zatvoru, što je glavnome liku omogućavalo da još jednom izbjegne tešku depresiju s kojom se cijeli život igra skrivača. Istodobno je svjestan da se svaki njegov napor da shvati ocjenjuje kao samozadovoljni oporavak i daje igra namještena. "Potpuno je nemoguće da ga se ikada prihvati kao iskrenog, a i on sam se boji da nikad neće znati je li iskren ili nije. Prije su ljudi vjerovali sve što je govorio, sad ne vjeruju više ništa, a on sam ne zna što vjerovati jer ne može doprijeti do vlastite istine nego je rekonstruirao pomoću tumačenja koja mu pružaju psihijatri, sudac i mediji. Budući da se ne može reći da trenutno trpi veliku psihičku bol, čini se da bi bilo teško nametati mu psihoterapijski tretman koji nije tražio, a zadovoljava se pričanjem s volonterkom koja posjećuje zatvore. Možemo se samo nadati da će dopustiti da mu obrana oslabi i postići veće razumijevanje i iskrenost, čak i uz cijenu melankolične depresije, koja i dalje predstavlja ozbiljnu opasnost."

Odlazeći od njega, jedan je psihijatar rekao kolegi: "Da nije u zatvoru, već bi nastupao na talk-showu na televiziji!"

Ladmiralovi su primili i druga pisma, za Uskrs i za dječje rođendane. Nisu ih pokazali djeci. Lucu je zbog pisama bilo mučno, pročitao bi ih brzo i stavljao u zdravstveni karton izmišljenoga pacijenta, na najvišu policu u ordinaciji, kamo je otišao po njih radi mene. Posljednje je pisano krajem prosinca:

,"... Puštam misli i molitve da slobodno lete prema vama, naposljetku će doprijeti do vas, ovdje ili ondje. Unatoč svemu što nas

dijeli i unatoč tvojim 'smrtnim ožiljcima' - koje razumijem i koji su opravdani - sve što nas je zbližavalo u prošlosti možda nas ujedini u vječnom životu, u zajedništvu živih i mrtvih. Neka Božić, koji je za nas kršćane simbol svijeta spašenog Riječju koja je postala čovjek, koja je postala dijete, bude za sve vas izvor radosti. Želim vam tisuću blagoslova.

P.S.: Možda sam bio netaktičan kad sam vam pisao za rođendane Sophie i Jeromea. Kao i danas, molio sam prije no što sam uzeo pero i te su mi riječi došle iz srca, u suglasju s Florence, Carolinom i Antoineom."

"Hvala za tisuću blagoslova koje nam želiš. I nekoliko bi bilo dovoljno", Luc se prisilio odgovoriti, jer je bio Božić. Njihova je prepiska tu prestala.

Ta godina, kao i dvije sljedeće, bile su godine tugovanja i priprema za suđenje. Ladmiralovi su živjeli poput ljudi koji su zamalo poginuli u potresu i više nisu mogli napraviti ni koraka bez bojazni. Kaže se "čvrsto tlo", ali zna se da je to varka. Ništa više nije ni čvrsto ni pouzdano. Trebalo im je dugo da ponovno nekome poklone povjerenje. Djecu je, kao i mnogo njihovih suučenika, nadzirala psihologinja, ista ona koja je telefonirala malo nakon Florencine smrti da je pita hoće li doći na večernju misu. Sophie je osjećala krivnju: da je bila tamo, možda bi njezina nazočnost zadržala kuma. Cecile je pak mislila da bi bio i nju ubio i zahvaljivala je Bogu što joj kći nije i tu noć, kao mnogo drugih, provela kod Romandovih. Cecile bi briznula u plač kad bi u knjigama, gdje ih je umetnula kao bilješke, pronalazila stare razglednice njihovih prijatelja. Više nije podnosila ples koji su ona i Florence toliko voljele. Luca je opsjedala pomisao da će morati svjedočiti. Dvaput ga je pozvao istražni sudac u Bourgen-Bresseu. U početku mu se sudac učinio ledenim, ali malo pomalo se opustio i Luc mu je pokušao objasniti da je lako smatrati Romanda čudovištem, a njegove prijatelje skupinom smiješno naivnih provincijskih buržuja kad znate kraj priče, ali da je ranije bilo drukčije. "Zvuči glupo, ali znate, bio je zbilja drag čovjek. To nikako ne umanjuje njegov zločin, zbog toga je još strasniji, ali bio je drag." Unatoč dugotrajnom ispitivanju od osam i deset sati, mučila ga je bojazan da je propustio reći nešto bitno. Počeo se buditi noću da

zabilježi uspomene koje su mu navirale: boravak u Italiji sa Jean-Claudeom kad su imali osamnaest godina, jedan razgovor oko roštilja, san koji mu se naknadno učinio kao pretkazanje... Nastojanje da sastavi potpunu i smislenu priču koju bi mogao izložiti kao svjedok navelo ga je da pomalo sagleda cijeli svoj život u svjetlu toga prijateljstva koje je nestalo u bezdanu i zamalo je sa sobom ponijelo sve u što je vjerovao.

Njegovo je svjedočenje loše primljeno i zbog toga je patio. Na klupama za novinare neki su čak žalili optuženog jer mu je najbolji prijatelj bio taj samozadovoljni, uskogrudni tip. Kasnije sam shvatio da se Ladmiral za svjedočenje spremao kao za ispit i da mu je to bio najvažniji ispit u životu. Zapravo je došao opravdati svoj život. Nije čudo daje imao tremu.

Sada je sve to gotovo. Čovjek kojega sam došao posjetiti nakon suđenja vjeruje da su on i njegovi "prošli kroz vatru i neozlijeđeni izašli na drugu stranu". Ostalo je tragova, korak je ponekad nesiguran, ali opet su na čvrstom tlu. Dok smo razgovarali, Sophie se vratila iz škole i u njezinoj smo nazočnosti, ne spuštajući glas, nastavili govoriti o čovjeku koji joj je bio kum. Sa svojih dvanaest godina, slušala nas je pažljivo i ozbiljno. Čak se i uplela da pojasni neke pojedinosti, a ja sam pomislio kako je velika pobjeda za tu obitelj što o tim događajima može govoriti tako slobodno.

Ima dana kad je Luc u stanju moliti za zatvorenika, ali ne i pisati mu ili ga posjetiti. To je pitanje preživljavanja. On misli daje Jean-Claude izabrao "pakao na zemlji". Kao kršćanina, to ga duboko uznemiruje, ali kršćanstvo, kaže on, dopušta misterij. On se pokorava. Prihvaća da ne može sve razumjeti.

Nedavno je izabran za predsjednika upravnog odbora škole Saint-Vincent.

Sive plastične vreće još ga proganjaju u snovima.

Žena koja je, kod njegovog drugog napada, kad je pričao o smrti djece, pojurila prema optuženiku zazivajući njegovo ime, zove se Marie-France. Ona obilazi zatvore kao volonterka i počela ga je posjećivati u Lyonu, nedugo nakon što se probudio iz kome, a nastavila mu je dolaziti u posjet svakog tjedna u Bourg-en-Bresseu. Ona mu je poklonila Zimovanje. Na prvi pogled djeluje obično, sitna gospođa u modrome koja se približava šezdesetoj. Na drugi

zapanjuje nečim istodobno živahnim i smirenim, zbog čega se ljudi odmah osjećaju ugodno. Moja nakana da napišem priču o Jean-Claudeu smjesta joj je ulila povjerenje koje me začudilo i za koje nisam bio siguran da ga zaslužujem.

Dok se govorilo o zločinima, ona je neprestano mislila na onaj drugi užasni trenutak koji je Jean-Claude doživio za vrijeme rekonstrukcije kobnog događaja, u prosincu 1994. Bojala se da neće preživjeti. U Prevessinu je najprije odbio napustiti policijski kombi. Napokon je ipak ušao u kuću i čak se popeo na kat. U trenutku kad je prelazio prag svoje sobe mislio je da će se dogoditi nešto nadnaravno: možda će ga na licu mjesta ošinuti grom. Nije mogao izvesti kretnje koje odgovaraju njegovim izjavama. Jedan se policajac ispružio na krevetu, a drugi, naoružan valjkom za tijesto, glumio je da ga udara, u različitim položajima. Jean-Claude ih je morao upućivati i ispravljati, kao redatelj. Vidio sam fotografije s te rekonstrukcije, užasne su, a istodobno podsjećaju na kazalište lutaka. Potom je trebalo prijeći u dječju sobu gdje su na ono što je ostalo od kreveta stavili dvije lutke, odjevene u pidžame koje su kupili za tu prigodu, a računi su priloženi u dosjeu. Istražni sudac je htio da Jean-Claude uzme pušku, ali on nije mogao. Onesvijestio se. Ostalo vrijeme proveo je u svom naslonjaču u prizemlju, dok je jedan policajac igrao njegovu ulogu. Kat je poharala vatra, ali dnevna soba je bila ista onakva kao kad se vratio iz Pariza, u nedjelju ujutro, uključivši i dječje crteže i krune s kolača za Sveta tri kralja. Istražni sudac je zapečatio kasetu koja je bila u videoaparatu i onu iz telefonske sekretarice, koju je Jean-Luc morao poslušati nekoliko dana kasnije. Tada ga je ošinuo grom. Prva je poruka bila od prošlog ljeta. Florencin glas, vrlo veseo i nježan, govorio je: "Ku-ku, mi smo tu, stigli smo, čekamo te, vozi oprezno, volimo te". I Antoineov, poslije nje: "Tata, šaljem ti pusu, volim te, volim te, volim te, dođi brzo". Slušajući i gledajući ga kako sluša, sudac je zaplakao. A on nakon toga nije prestajao preslušavati poruku. Neprekidno je ponavljao te riječi koje su mu razdirale srce i istodobno ga tješile. Sretno su stigli. Čekaju me. Vole me. Moram oprezno voziti i stići k njima.

Budući da je dobila dozvolu da ga posjećuje između ročišta, upitao sam Marie-France zna li za onu priču o kojoj mi je govorio njegov

odvjetnik: prvog dana suđenja, u nekoj vrsti prosvjetljenja, sjetio se pravoga razloga svoga prvog bijega prije mnogo godina.

"O, da. Abad nije htio da Jean-Claude to ispriča jer se nije nalazilo u dosjeu i držao je da bi to smelo suce. Mislim da nije imao pravo, bilo je važno da saznaju. Ujutro na dan ispita, kad je odlazio na fakultet, našao je pismo u sandučiću. Stiglo je od mlade žene koja je bila zaljubljena u njega, a koju je odbio jer je volio Florence. Pisala mu je da će, kad on bude otvarao pismo, ona već biti mrtva. Ubila se. Nije otišao na ispit zato što se osjećao neizmjerljivo krivim za tu smrt. Tako je sve počelo."

Bio sam zabezeknut.

"Čekajte. Vi vjerujete u tu priču?"

Marie-France me začuđeno pogledala.

"Zašto bi mi lagao?"

"Ne znam. Ustvari, znam. Zato što on laže. To je njegov način života, on ne zna drukčije, a mislim da to čini više da prevari sebe nego druge. Ako je ta priča istinita, sigurno se može provjeriti. Možda se ne može saznati je li se neka djevojka koju je poznavao ubila zbog njega, ali barem se može provjeriti je li se neka djevojka koju je poznavao ubila u to vrijeme. Bilo bi dovoljno da kaže njezino ime."

"On to ne želi. Iz obzira prema njezinoj obitelji."

"Naravno. Isto tako ne želi reći ime znanstvenika od kojega je kupovao kapsule protiv raka. No, za razliku od vas, ja mislim da je Abad tisuću puta imao pravo kad mu je rekao da tu priču zadrži za sebe."

Moja je nevjerica uznemirivala Marie-France. Ona je bila tako nesposobna za laž da nije ni pomislila kako bi ta priča za malu djecu mogla biti izmišljena.

Abad ju je naveo kao svjedoka obrane, računajući da će popraviti dojam što će ga ostaviti prethodni svjedok, kojega dovodi tužitelj. Što se te druge osobe tiče, povjerio mi je s teškim uzdahom, dao bi mnogo da ne mora biti ondje kad se ona pojavi na mjestu za svjedoke.

Gospođa Milo, sitna plavuša, ne više sasvim mlada, ali koketna, bila je učiteljica čija je veza s ravnateljem izazvala skandal u školi Saint-Vincent. Počela je spominjući "teške trenutke" koje su njih

dvoje proživjeli i podršku koju su im pružili Romandovi. Nekoliko mjeseci nakon tragedije bivši je ravnatelj primio pismo iz zatvora u Bourg-en-Bresseu, koje je bilo poziv upomoć. Pokazao joj ga je, a ona je bila ganuta. Kasnije su se rastali, on je otišao upravljati nekom školom na jugu, a gospođa Milo je počela pisati zatvoreniku. Bila je Antoineova učiteljica i njegova je smrt strašno traumatizirala učenike njezinog razreda u maloj školi. Neprekidno su o tome razgovarali i nastava se pretvorila u grupnu terapiju. Jednoga je dana zatražila od djece da zajedno načine lijepi crtež "da ohrabre jednu osobu kojoj je jako teško" i, ne rekavši im da je osoba kojoj je teško Antoineov otac i ubojica, poslala mu gaje u ime svih njih. On je odgovorio izljevom osjećaja, a ona je pročitala njegov odgovor u razredu.

Abad je naglo zabio glavu u svoje papire, tužitelj je zamišljeno kimao. Osjetivši nelagodu, gospođa Milo je zašutjela. Sutkinja se morala uplesti:

"Posjetili ste Jean-Claudea u zatvoru i s njim otpočeli ljubavnu vezu."

"To je malo pretjerano..."

"Čuvari svjedoče o 'sladostrasnim zagrljajima' u sobi za posjete."

"To je malo pretjerano..."

"U prepisci koju je sud zadržao nalazi se pjesma koju vam je uputio Jean-Claude Romand:

"Želim ti reći

'ono nešto'

slatko i pomirljivo

nešto nevidljivo,

'ono nešto'

ljubazno i mazno

'ono nešto'

što smiruje

što zadivljuje

'ono nešto'

što povjerenje daje

i kad sve nestaje

zato slušaj me

kad kažem 'volim te'"

U preneraženoj tišini koja je uslijedila nakon čitanja (rijetko sam doživio neugodniji trenutak, a ta me nelagoda, navlas jednaka, ponovno obuzima danas dok prepisujem svoje bilješke), svjedokinja je promrmljala da je za nju to svršena stvar, da sada ima drugog prijatelja i više ne viđa Jean-Claudea Romanda. Mislili smo da je mučenje gotovo, ali osim pjesme on joj je poslao i pismo s ulomcima iz Camusovog romana Pad koji su, kazao je, lijepo ocrtavali njegova razmišljanja. Tužitelj je počeo čitati:

"Da sam se mogao ubiti i potom vidjeti njihova lica, onda bi to vrijedilo. Ljudi ne vjeruju u vaše razloge, vašu iskrenost i dubinu vaših patnji, osim ako ne umrete. Dok ste na životu, vaš je slučaj dvojbena i imate pravo samo na njihovu sumnjičavost. Zato, kad bi postojala izvjesnost da će biti moguće uživati u tom prizoru, vrijedilo bi truda dokazati im ono što ne žele vjerovati, i zapanjiti ih. No ubijete se, i što je onda važno vjeruju li vam ili ne: niste tamo da gledate njihovo čuđenje i kajanje, koje je, uostalom, prolazno, niti da, što je san svakog čovjeka, prisustvujete svom sprovodu..."

Bio je prepisao osam velikih stranica u tom stilu, koje je tužitelj uživao čitati, završivši odabrane dijelove onim što je predstavio kao njegov credo: "Nadasve ne vjerujte prijateljima kad traže da s njima budete iskreni. Ako se nađete u tom položaju, ne oklijevajte: obećajte im istinu i lažite što bolje možete."

Optuženik je nastojao objasniti:

"Sve to opisuje moj prijašnji život... Sada znam daje upravo suprotno, da samo istina oslobađa..."

Kao što je Abad predvidio, učinak je bio razoran. Došavši neposredno nakon toga, jedna Marie-France nije imala nikakvog izgleda. Počela je vrlo dirljivo pričati o svojim prvim susretima sa zatvorenikom. "Kad bih mu stisnula ruku, imala sam dojam da se rukujem s mrtvacem, toliko je bila hladna. Mislio je samo na smrt, nikad nisam vidjela nekoga toliko tužnog... Svaki put kad bih ga napuštala, mislila sam da ga više neću vidjeti na sljedećem posjetu. A onda mi je jednog dana, u svibnju 93., rekao: 'Marie-France, osuđujem se na život. Odlučio sam prihvatiti patnju, zbog Florencine obitelji i mojih prijatelja.' Od tog dana sve se promijenilo..." Od tog

trenutka je i svjedočenje prestalo biti uvjerljivo. Svi su mislili na pjesmicu, na nastranu idilu s bivšom Antoineovom učiteljicom, i to je činilo smiješnima njegove pobožne riječi o "oprostu koji ne može očekivati od drugih jer sam sebi ne oprašta". Ne shvaćajući što radi, na kraju je predstavila Jean-Claudea kao prekrasnog čovjeka uz kojega su ostali zatvorenici živnuli, ponovno našli radost življenja i optimizam. Ukratko, kao zraku sunca. Dok je tužitelj slušao svjedokinju obrane s izrazom zadovoljnog mačka, Abad je doslovce utonuo u svoju odvetničku halju.

Bila je pretposljednja večer suđenja, ostale su samo još završne riječi optužbe i obrane. Večerao sam sa skupinom novinara, među kojima je bila i jedna reporterka, Martine Servandoni, koja se zgrozila nad svjedočenjem Marie-France. Mislila je da njezino anđeosko ponašanje nije samo smiješno nego i neodgovorno, pa čak i kriminalno. Romand je smeće, nastavila je, i to najgore vrste - mlitav i sentimentaln kao i njegova poezija. A budući da smrtna kazna više ne postoji, on će živjeti, provest će dvadeset ili trideset godina u zatvoru i zbog toga moramo postaviti pitanje njegove psihičke budućnosti. S toga stajališta, jedino pozitivno što bi mu se moglo dogoditi jest da doista postane svjestan onoga što je učinio i, umjesto da cmizdri, da doista zapadne u tešku depresiju koju je čitavog života uspijevaao izbjeći. Samo po tu cijenu možda jednoga dana uspije doprijeti do nečega što nije laž i još jedan bijeg iz stvarnosti. A u suprotnome, najgore što mu se moglo dogoditi jest da mu takve bogomoljke poput Marie-France serviraju na tanjuru novu ulogu, ulogu velikog grešnika koji ispašta moleći krunicu. Zbog takvih kretena Martine ne bi imala ništa protiv da se ponovno uspostavi smrtna kazna, i nije se ustručavala reći da me trpa u isti koš. "Sigurno je očaran što pišeš knjigu o njemu! O tome je sanjao čitav život. Zapravo, dobro da je ubio obitelj, tako su mu sve želje uslišane. Govori se o njemu, pojavljuje se na televiziji, netko će sastaviti njegov životopis i već je na dobrom putu da ga proglašavaju svetim. To se zove stići na vrh. Izvrsna izvedba. Bravo!"

"Govorit će vam o suosjećanju. Ja ću svoje sačuvati za žrtve." Tako je tužitelj počeo svoj završni govor koji je trajao četiri sata. U njemu je optuženik prikazan kao izopačeni makijavelist, koji je pristupio dvoličnosti kao što se pristupa crkvenom redu i uživao u svakom

trenutku svoje obmane. Na tom suđenju, na kojemu nema nikakve dvojbe o samim činjenicama, pokazalo se da je glavni ulog borbe između optužbe i obrane istinitost njegove namjere da izvrši samoubojstvo. Nakon što je bezbojnim glasom pročitao nepodnošljivu priču o ubojstvu djece, tužitelj je teatralno povikao: "Eto! To je nevjerojatno! Kakva može biti reakcija jednog oca nakon toga, osim da oružje okrene prema sebi? Ali ne, on ga posprema, izlazi kupiti novine, prodavačici izgleda miran i ljubazan, a još se danas sjeća da nije kupio L'Equipe. Kad je ubio roditelje, ni onda se ne žuri pridružiti im se na drugom svijetu, nego i dalje čeka, odgađa, možda računa na neko od famoznih čuda koja su ga sve dosad uvijek spašavala! Kad je ostavio Corinne, vraća se kući i pušta da protekne još dvadesetak sati, nadajući se - čemu? Da ona uloži tužbu? Da netko otkrije tijela u Clairvaimi? Da policija dođe po njega prije kobnog poteza? Na kraju odlučuje podmetnuti vatru, ali u četiri sata ujutro, točno u vrijeme kad prolaze smetlari. Pali je na tavanu, tako da se plamenovi vide brzo i izdaleka. Čeka da stignu vatrogasci kako bi progutao šaku tableta kojima je rok istekao prije deset godina. I naposljetku, za slučaj da se ne budu žurili misleći daje kuća prazna, objavljuje im svoju prisutnost otvaranjem prozora. Psihijatri govore da je svoju sudbinu prepustio "božjem sudu". U redu. Smrt ga nije htjela. Kad se probudio iz kome, je li sam pošao tim bolnim putem ispaštanja koji opisuju dobre duše? Uopće nije. Poriče, izmišlja priču o tajanstvenom čovjeku u crnome koji mu je navodno pred očima pobio obitelj!"

Zanesen svojom izvedbom, oslanjajući se na činjenicu da su u podnožju Romandovog kreveta našli zbirku krimića s temom zatvorene sobe, tužitelj je išao tako daleko da zamisli lucidno proveden đavolski plan da počinitelj ne samo preživi, nego i da ga proglašene nevinim. Branitelju Abadu nije bilo teško ukazati da bi taj đavolski plan bio prilično šepRTLjav. Iz njegovoga govora, jednako žestokog kao što je tužiteljev bio zajedljiv, proizlazio je ovaj argument: Romand je optužen za ubojstva i zlorabu povjerenja, neće ga optužiti još i za to što se nije ubio. S pravnog je gledišta to bilo neoborivo. No s ljudskog mu se, očito, upravo to zamjeralo.

Posljednje riječi na suđenju, prije no što se sud povuče na vijećanje, pripadaju optuženiku. Romand je očito pripremio svoj tekst

i izrekao ga je bez greške, glasom koji je više puta zadrhtao od osjećaja:

"Istina je da meni pripada šutnja. Shvaćam da moje riječi, pa čak i to što sam još živ, samo povećava sablazan zbog mojih djela. Htio sam prihvatiti presudu i kaznu i vjerujem da je ovo posljednja prigoda da nešto kažem onima koji zbog mene pate. Znam da su im moje riječi neprilične, ali ipak ću ih izreći. Reći ću im da živim s njihovom patnjom i danju i noću. Znam da mi odbijaju oprostiti, ali u sjećanje na Florence želim zatražiti oprost. Možda će mi ga dati tek nakon moje smrti. Želim reći Florencinoj mami i njezinoj braći da im je tata umro od posljedica pada. Ne tražim da mi vjeruju jer nemam dokaza, ali tvrdim to pred Florence i pred Bogom jer znam da nepriznati zločin neće biti oprošten. Tražim oprost od svih njih.

Sad želim govoriti tebi, moja Flo, tebi, moja Caro, moj Titou, tebi, tata, tebi, mama. Vi ste tu, u mom srcu, i ta mi nevidljiva prisutnost daje snage da vam se obratim. Vi znate sve, i ako mi netko može oprostiti, to ste vi. Od vas tražim oprost. Oprost za to što sam vam uništio živote, što nikad nisam rekao istinu. Pa ipak, moja Flo, siguran sam da bi mi tvoja razboritost, tvoja dobrotta i tvoje milosrđe mogli oprostiti. Oprostite što nisam mogao podnijeti pomisao da vas unesrećim. Znao sam da ne mogu živjeti bez vas, ali danas sam još živ i obećavam da ću pokušati živjeti onoliko koliko to Bog bude htio, osim ako oni koji zbog mene pate ne zatraže da umrem kako bih ublažio njihovu bol. Znam da ćete mi pomoći da nađem put istine, put života. Među nama je bilo mnogo, mnogo ljubavi. Voljet ću vas i u istini. Tražim oprost od onih koji mogu oprostiti. I od onih koji nikada neće moći oprostiti. Gospodo sutkinjo, hvala."

Nakon pet sati vijećanja Jean-Claude Romand osuđen je na doživotni zatvor, bez mogućnosti uvjetnog otpusta dvadeset i dvije godine. Ako sve dobro prođe, izići će 2015., u dobi od šezdeset i jedne godine.

* * *

Pariz, 21. studeni 1996. Dragi Jean-Claude Romand,

Prošlo je tri mjeseca otkako sam počeo pisati. Moj problem nije, kao što sam u početku mislio, prikupljanje informacija, nego kako pronaći svoje mjesto u odnosu na Vašu priču. Kad sam počeo raditi,

mislio sam da taj problem mogu otkloniti tako da nadovežem jedno na drugo sve što znam i da pritom ostanem objektivan. No u takvoj je stvari objektivnost opsjena. Trebalo mi je neko stajalište. Otišao sam posjetiti Vašeg prijatelja Luca i zatražio sam da mi ispriča kako su on i njegova obitelj preživjeli dane koji su uslijedili nakon tragedije. Nastojao sam to napisati, tim lakše se identificirajući s njim jer mi je rekao da se u mojoj knjizi ne želi pojaviti pod pravim imenom, no ubrzo sam zaključio da mi je nemoguće (tehnički i moralno, što je povezano) toga se pridržavati. Zbog toga me Vaša polušaljiva sugestija iz posljednjeg pisma, da preuzmem redom stajalište Vaših pasa, istodobno zabavila i uvjerila da ste svjesni teškoće u kojoj se nalazim. Teškoća je bjelodano više Vaša nego moja, jer je ulog psihološkog i duhovnog angažmana koji ste poduzeli; ta nemogućnost pristupa samome sebi, ta praznina koja stalno raste na mjestu osobe koja bi u Vama morala reći "ja". Zsigurno ja nisam taj koji će umjesto Vas reći "ja". Stoga mi ostaje da, pišući o Vama, govorim "ja" u vlastito ime i da ispričam, ne skrivajući se iza nekog manje-više izmišljenog svjedoka ili mnoštva navodno objektivnih podataka, ono što me u Vašoj priči zaintrigiralo i što nalazi odjeka u mojoj. A ne mogu. Riječi mi izmiču, "ja" zvuči lažno. Zato sam odlučio odložiti ovaj projekt koji nije sazeo. No ne bih želio da to privremeno napuštanje okonča našu prepisku. Istinu govoreći, čini mi se lakše pisati Vam, i nedvojbeno lakše slušati Vas, sad kad sam odložio taj posao u kojemu je svatko nalazio neposredni interes. Bez toga bi riječi trebale teći slobodnije...

Villefranche-sur-Sadne, 10/12/96.

IM.

Dragi Emmanuel Carrere,

Vrlo dobro razumijem Vaš položaj. Cijenim iskrenost i hrabrost Vašeg stava, zbog kojega radije prihvaćate razočaranje poraza nakon obimnog posla, nego da se zadovoljite novinarskom pričom koja ne bi odgovarala cilju što ste ga sebi zadali.

Ono što mi danas daje još malo snage jest to što nisam sam u potrazi za istinom i čak mi se čini da počinjem nazirati unutrašnji glas pun smisla koji se dosad mogao iskazati samo kroz simptome ili prelazak na djelo. Intuitivno osjećam daje neobično važno čuti u sebi

glas koji se potvrđuje slušanjem onoga glasa koji doista govori u drugome. Također mi se čini daje Vaša nesposobnost da kažete "ja" u odnosu na mene dijelom povezana s teškoćom koju ja imam da kažem "ja" za sebe. Čak i ako uspijem savladati tu prepreku, bit će kasno. Okrutno je misliti da sam im mogao reći sve ono što sam trebao reći, a da nasilje ne onemogući razgovor - samo da sam upravo vrijeme imao pristupa tome "ja", pa prema tome i "ti" i "mi". Unatoč svemu, očajanje bi bilo još jedan zločin pa, kao i Vi, vjerujem da će vrijeme donijeti promjenu, da će dati smisao. Pišući ove riječi, sjećam se jedne Claudelove rečenice: "Vrijeme je smisao života", kao što se govori o smislu riječi, o pravom smislu, o svrsi... Kad vrijeme otkrije smisao ove užasne zbilje, ona će postati istina i možda bude drukčija od one koja se čini bjelodanom. Ako to uistinu bude istina, sa sobom će donijeti i vlastiti lijek za sve kojih se ona tiče..."

Kao što sam mu prorekao, ni sam ne vjerujući previše u to, naša je prepiska postala lakša kad sam napustio rad na knjizi. Počeo mi je govoriti o sadašnjosti, o zatvorskom životu. Iz Bourg-en-Bresse premjestili su ga u zatvor u Villefranche-sur-Saone. Marie-France mu je odlazila u posjet svakog tjedna, kao i još jedan volonter, Bernard. U početku se bojavao nasilja kojem su obično izloženi ubojice djece, ali šef bande ga je vrlo brzo prepoznao i osigurao mu je zaštitu. Naime, jednog dana, dok su još obojica bili na slobodi, Romand ga je pokupio kao autostopera i dao mu novčanicu od 200 franaka da se najede. Taj plemeniti čin izbrisao je grozotu njegovih zločina i učinio ga popularnim. Zvijezda Villefranchea, Alain Carignon, bivši gradonačelnik Grenoblea, osuđen zbog korupcije, pozvao ga je na jogging. Kad bi stigao neki problematični zatvorenik, zatvorska uprava ga je stavljala u ćeliju s Romandom, računajući na njegov smirujući utjecaj. Brinuo je o knjižnici, pohađao tečajeve informatike, sudjelovao u radionicama pisanja i stripa. Želeći se zaokupiti nekim dugotrajnim poslom, počeo je učiti japanski. A kad sam mu pričao o dugotrajnom poslu kojega sam se ja prihvatio, o novom prijevodu Biblije na kojem su sudjelovali znanstvenici i pisci, odmah se zainteresirao. Kako sam ja bio zadužen za Evanđelje po Marku, čitao ga je s posebnom predanošću i uspoređivao pet prijevoda koje mu je knjižnica stavila na raspolaganje. Sa zadovoljstvom me

obavijestio da je prastric Marie-France nitko drugi doli otac Lagrange, onaj koji je nadzirao prijevod Jeruzalemske Biblije. Bilo je govora o tome da dođem u Villefranche voditi radionicu o toj temi, u okviru duhovnih aktivnosti, ali on je premješten prije no što je projekt ostvaren.

Samo sam jednom otišao k njemu. Taj je posjet dobro protekao, premda sam ga se pribojavao. Laknulo mi je, ali me i pogodilo. Što sam očekivao? Da nakon što je počinio to što je počinio, i preživio, hoda uokolo glave posute pepelom, da se tuče u prsa, da se svakih pet minuta baca na tlo i ispušta samrtničke jauke? Nakon suđenja ponovno se udebljao i, osim bezoblične odjeće kakva je zatvorenička uniforma, zacijelo je sličio na dobrohotnog doktora Romanda. Očigledno zadovoljan što me vidi, pokazao mi je sobu za razgovore, ispričavajući se zbog njezine neudobnosti. Malo se previše smiješio, a i ja. Nije bilo dugih šutnji ni izljeva osjećaja u stilu Dostojevskog. Govorili smo o običnim stvarima, poput ljudi koji su se susreli na praznicima (u našem slučaju to je bio kazneni sud u Bourg-en-Bresseu) i, premda se ne poznaju dobro, našli su zajedničke interese. Ni riječi o prošlosti.

U sljedećem pismu zatražio je ime moje kolonjske vode.

"Možda Vam je to čudno, ali mislim da je prepoznajem i, ako saznam koja je, možda ću vratiti uspomene koje me povezuju s njom. Možda znate da je Florence očaravao svijet mirisa. Jako je držala do svoje zbirke uzoraka u kojoj je bilo više stotina bočica što ih je skupljala od mladosti. Tijekom policijske rekonstrukcije, imao sam priliku osjetiti usku vezu koja postoji između živčanih centara za miris i centara za sjećanje, kad sam prepoznao poznati miris..."

Dirnulo me nešto jednostavno i prijateljsko u toj molbi, ali još više činjenica da je u gotovo tri godine naše prepiske to bilo prvi put što je, umjesto da govori o "svojima", o "onima koji ga vole" ili o "dragim bićima", napisao ime svoje žene.

Kad sam mu, nakon dvije godine, najavio da se ponovno prihvaćam posla, nije bio iznenađen. Čekao me, iako možda ne tako brzo. I imao je povjerenja.

I Marie-France je držala da je to dobra vijest. Nazvao sam je da uzmem dosje. Po zakonu originalni primjerak ostaje u vlasništvu zatvorenika, ali kako zauzima mnogo mjesta jer su ćelije malene, a

garderobe na ulazu u zatvor pretrpane, povjerio joj ga je na čuvanje. Kad me pozvala da dođem po njega, savjetovala mi je da temeljito ispraznim prtljažnik želim li da stanu sve kartonske kutije. Učinilo mi se da joj nije krivo predati mi tu zlokobnu prtljagu i da sam se, odnijevši je u Pariz, obvezao da ću je zadržati dok Romand ne iziđe.

Ona stanuje u selu pedeset kilometara istočno od Lyona. Nisam imao nikakvu predodžbu o tome kojem društvenom sloju pripada i iznenadio sam se kad sam ugledao golemu raskošnu kuću usred parka koji se blago spušta prema rijeci. Mjesto je čarobno, a kuća bogato uređena. Marie-France mi je kazala da dođem tijekom tjedna kako bismo imali mira, jer ona i njezin muž imaju mnoštvo djece i unuka koji dolaze za vikend, i rijetko ih je manje od dvadeset. Raph, njezin muž, bio je industrijalac u proizvodnji tekstila prije no što je otišao u mirovinu. I Marie-France potječe od loze Ivonskih svilara. Dok joj djeca nisu odrasla, vodila je život građanske majke obitelji, nešto pobožnije nego što je to obično slučaj. Ako malo upornije upitate, ispričat će da je u svojim pedesetima osjetila poziv. Očekuju je u zatvoru. U zatvoru? Trebalo joj je neko vrijeme da shvati i prihvati, nije ona zanesenjak. Usto, ne postaje se volonterski posjetitelj zatvora preko noći. Postoji probno razdoblje tijekom kojega se dočekuje i pruža podrška obiteljima zatvorenika prije i nakon posjeta. Došavši u Villefranche, zapanjilo me ozračje koje ti dragovoljci stvaraju u prikolici pred ulazom u zatvor, koja im služi kao čekaonica. Zahvaljujući njima, nije previše tmurno: nude kavu, ljudi razgovaraju, oni koji dolaze prvi put postupno upoznaju pravila. Nakon tog novicijata, Marie-France je prešla prag i otada svojim prijateljstvom pomagala desecima zatvorenika u Ivonskom području. Jean-Claude, kojega poznaje gotovo šest godina, očevidno joj je jedan od najmilijih. Zna sve o njegovim tjeskobama i psihičkoj krhkosti (po njezinom mišljenju, ne bi trebalo mnogo da ponovno padne u očaj i ubije se), ali divi se, kao Božjem daru, njegovoj sposobnosti da unatoč svemu uzima život s bolje strane. "A onda, znaš (Marie-France brzo prelazi na ti), njemu je lako pomagati. A to godi. Kad ga posjetim, često mi ponovi neku rečenicu koju sam mu prošli put rekla i uvjerava me da mu je pomogla prebroditi tjedan. To me razvedri."

Ta dobrohotnost, koja ga čini zahvalnim štićenikom za zatvorske volontere, priskrbila mu je još jednog anđela čuvara, onog Bernarda o kojemu mi je pričao u pismima. Marie-France je njega i ženu pozvala na ručak. Prethodnog je dana Bernard putovao od Lyona do Pariza i natrag kako bi ga posjetio u Fresnesu, kamo je premješten. Grubo otrgnut iz sad već poznate sredine, našao se na nepoznatom mjestu, okružen neznancima, poput paketa u spremištu za razvrstavanje, i Bernardu je, s njegovih sedamdeset i pet godina, bilo posve prirodno odmah sjesti na vlak kako bi Jean-Claude barem na pola sata vidio poznato lice. Pomalo sam se posramio, jer ja sam samo jednom otišao u Villefranche, tim više što je Bernard morao učiniti znatan napor da prijeđe prag Fresnesa, koji mu priziva vrlo loša sjećanja. Kao pripadnik pokreta otpora bio je osuđen na smrt i Gestapo ga je ondje zatočio, te je dva mjeseca živio u očekivanju pogubljenja. Za čitanje je imao jedan primjerak spisa svete Terezije od Lisieuxa, zahvaljujući kojemu se preobratio i prestao se bojati smrti. Naposljetku su ga deportirali. Prije no što je stigao u Buchenwald, proveo je četiri dana u zatvorenom vagonu, bez hrane i bez ičega za piće osim urina, stisnut uz samrtnike koji su do kraja putovanja većinom postali leševi. Ne mislim da takvo iskustvo automatski obdaruje čovjeka nepogrešivom lucidnošću, nego to navodim da objasnim kako Bernard nije neki bogomoljac koji ne zna ništa o životu i o zlu. A kad taj stari degolist, sklon desnici i tradicionalizmu, govori o prevarantu i ubojici Jean-Claudeu Romandu kao o vrlo dragom dečku kojega uvijek rado vida, osjeća se da nije posrijedi manje-više volontarističko milosrđe, nego stvarno prijateljstvo. Poslije objeda izišli smo na terasu što gleda na rijeku Ain i njezinu okolicu, koja mi je za dolinu djelovala prilično brežuljkasto. Bilo je bablje ljeto. Drveće je bilo crvenkasto, nebo jarkoplavo, a drozdovi su pjevali. Sunčali smo se, pili kavu i jeli švicarske čokoladice. Raph, koji pomalo nalikuje glumcu Philippeu Noiretu, dobrodušno je slušao svoju ženu i njezinog prijatelja Bernarda kako pričaju o svojem štićeniku. Dosad mu se već činilo kao da ga poznaje. Sviđao mu se. "Znači, i vi ste se uključili u klub?", obratio mi se. Nisam znao što odgovoriti. Nisam htio zlorabiti povjerenje tih ljudi puštajući da vjeruju da sam, kao i oni, bezuvjetno odan Jean-Claudeu. Svoja sam pisma najprije naslovljavao s

"gospodine", potom "dragi gospodine", onda "dragi Jean-Claude Romand", ali "dragi Jean-Claude" ne bi prošlo. Slušajući Marie-France i Bernarda kako živahno razgovaraju o njegovoj zimskoj garderobi ("već ima plavi pulover koji je topao, ali bilo bi dobro da dobije i sivi vuneni, možda bi mu ga Emmanuel mogao odnijeti..."), učinilo mi se da je ta izravna i prirodna naklonost istodobno vrijedna divljenja i gotovo čudovišna. Ne samo da ja za to nisam bio sposoban, nego nisam to ni želio. Nisam želio poći putem koji bi mi omogućio da ni ne trepnuvši progutam tako očitu izmišljotinu kao što je priča o zaljubljenoj djevojci koja se ubila uoči ispita ili da, kao Bernard, mislim da je ta tragična sudbina djelo providnosti: "Kad pomislim da "su bile potrebne sve te laži, sve slučajne nesreće i ta strašna tragedija da bi on danas mogao činiti toliko dobra svima oko sebe... Vidite, uvijek sam vjerovao u jedno i sad to vidim na djelu u Jean-Claudovom životu: sve završi dobro i naposljetku ima smisla za onoga tko voli Boga".

Od toga ostajem bez riječi. No sigurno su ostajali bez riječi i oni koji su slušali malu Therese Martin, tada još ne od Lisieuxa, kako očarano govori o velikom kriminalcu Pranziniju, okrutnom ubojici dviju žena i djevojčice. U potpunosti sam shvaćao da je Bernardov stav - za mene sablažnjiv - jednostavno stav dosljednog kršćanina. Nije mi bilo teško zamisliti Marie-France i Bernarda kako se nadvijaju nad mojim radom s jedne strane, veseleći se više - i sva nebesa s njima - zbog grešnika koji se pokajao nego zbog devedeset devet pravednika kojima kajanje ne treba, a s druge strane Martine Servandoni kako ponavlja da je najgore što se Romandu može dogoditi upravo to da padne u ruke takvih ljudi. Pustio bi da ga uljuljkaju anđeoskim pričama o Gospodinovoj beskrajnoj milosti koju će spustiti u njegovu dušu i izgubio bi sve izgleda da jednog dana dođe u dodir sa zbiljom. Dakako, moglo bi se ustvrditi da je u slučaju kao što je njegov to možda bolje, ali Martinino je mišljenje da je u svakom slučaju, bez iznimke, bolja bolna lucidnost nego smirujuća obmana, i nisam ja taj koji će tvrditi da je u krivu.

Bernard i njegova žena članovi su katoličkog pokreta Posrednici koji se organiziraju kako bi ostvarili neprekinuti lanac molitvi. U svakom trenutku u Francuskoj, a vjerujem i u čitavom svijetu, postoji barem jedan posrednik koji upravo moli. Svatko se prijavljuje za

određeni datum i određeni sat, a Jean-Claude Romand, kojega je unovačio njegov prijatelj Bernard, pokazao je mnogo revnosti u biranju slabo traženih smjena, na primjer od dva do četiri sata ujutro. Bernard je od njega zatražio da posvjedoči o tom iskustvu i njegovu je izjavu anonimno objavio u njihovom biltenu:

"Budući da sam već nekoliko godina u zatvoru, osuđen doživotno nakon strašne obiteljske tragedije, prirodno je da me moj položaj ne bi naveo da svjedočim, ali kako govorim o Božjoj milosti i ljubavi kao jedan između dvije tisuće drugih, pokušat ću Mu iskazati svoju zahvalnost.

Kušnja zatvora, a nadasve žalosti i očaja, trebala me konačno udaljiti od Boga. Susreti s jednim duhovnikom, te sa zatvorskom volonterkom i volonterom koji znaju začudno slušati i izravno govoriti bez osuđivanja, izvukli su me iz progonstva u neizrecivu patnju, u kojemu je bila prekinuta svaka veza s Bogom i ostatkom svijeta. Danas znam da su te pružene ruke za mene bile prvo očitovanje Božje milosti.

Događaji mistične naravi, koje nije lako prepričati, duboko su me promijenili i postali temeljem moje nove vjere. Među najupečatljivijima je i ovaj: tijekom tjeskobne, besane noći, kad sam se osjećao više nego ikada kriv što živim, neočekivano me obuzela prisutnost Božja, dok sam u mraku promatrao Sveto Lice koje je naslikao Rouault. Nakon strašne malaksalosti, moje suze više nisu bile suze tuge nego posljedica unutarnje vatre i dubokog mira koji pruža izvjesnost da smo voljeni.

Molitva ima najvažnije mjesto u mom životu. Šutjeti i moliti u ćeliji teže je nego što se može zamisliti. Vremena ne nedostaje, najveća su prepreka buka radija i televizije te vika koja dopire kroz prozore sve dokasna u noći. Izgovarati molitve jedno određeno vrijeme, automatski, ne poklanjajući pozornost smislu riječi, često omogućava da se otklone okolni zvuči i navala misli, prije no što se postigne mir potreban za osobnu molitvu.

Kad sam bio slobodan, ne obraćajući pozornost i ne osjetivši da me se to tiče, čuo sam ove riječi Evanđelja: 'Bio sam u zatvoru i Ti si me posjetio' (Mat, 25, 36). Imao sam sreću upoznati Posrednike zahvaljujući jednom od posjetitelja koji mi je postao dragi prijatelj. Ta dva sata molitve mjesečno, u kasni sat kad se briše granica između

vanjskog i unutarnjeg svijeta, blaženi su trenuci. Borba sa snom, koja im prethodi, uvijek je nagrađena. Prava je radost biti karika u tom neprekinutom lancu molitve koji tjera osamljenost i osjećaj beskorisnosti. Za mene je umirujuće, iz dubina ovog zatvorskog bezdana, osjećati da još postoji nevidljiva užad za spašavanje koja nas drži da ne potonemo - a to su molitve. Često zamišljam sliku konopa koji se ne smije ispustiti, kako bih po svaku cijenu ostao vjeran sastanku s tim satima posrednika.

Otkrivši da milost nije u ispunjenju mojih želja, čak i ako su plemenite i altruistične, nego u snazi da se sve prihvati s radošću, iz dna moje ćelije moj DeProfundis postaje Magnificat, i sve je Svjetlost."

Znao sam što se odvijalo u njegovoj glavi tijekom dugih praznih sati koji su se protezali po odmorištima uz autoceste ili po parkiralištima uz kafeterije, jer sam i sam to iskusio na svoj način i više me se nije ticalo. Ali što se u njegovom srcu događa sada, u noćnim satima kad bdije radi molitve?

Ispraznio sam prtljažnik i, pospremajući kartonske kutije s dosjeom u jedan ormar svoje garsonijere na sljedećih sedamnaest godina, shvatio sam da ih više neću otvoriti. Naprotiv, tekst napisan na Bernardov poticaj ostao je otvoren na mom stolu. On mi se, sa svojim krutim katoličkim jezikom, doista činio tajnovitim. U matematičkom smislu: nerješiv.

Siguran sam da glumi, no ne izvodi li lažljivac u njemu komediju za njega? Kad mu Krist dolazi u srce, kad mu zbog izvjesnosti da je unatoč svemu voljen niz obraze poteku suze radosnice, nije li to nova prevara protivnika Božjeg?

Pomislio sam da napisati ovu priču može biti samo zločin ili molitva.

Pariz, siječnja 1999.

Vozeći prema Parizu da se prihvatim posla, nisam više vidio nikakve tajne u njegovoj dugotrajnoj prevari, samo bijednu mješavinu zaslijepljenosti, izgubljenosti i kukavičluka.

Emmanuel Carrere, jedan od najistaknutijih francuskih pisaca mlade generacije, autor je nekoliko filmskih scenarija, biografije SF-pisca Philipa K. Dicka i petromana, među kojima je i "Zimovanje", nagrađen uglednom Prix Femina. Živi u Parizu.

Veliki bestseler u Francuskoj, "Protivnik Božji" objavljen je u dvadeset zemalja svijeta.

Table of Contents

[Protivnik Božji](#)